

OSMAN ULAGAY

**24 OCAK
DENEYİMİ**

üzerine

hil yayın

Divanyolu, Işık Sk. Ören Han. No: 29
İSTANBUL

1. Bası: hil yayın, Mayıs 1983

Dizgi: Can Matbaa

Baskı: Gümüş Basımevi

Kapak Baskı: Ak-Ofis

hil 11

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sunuş	7
24 Ocak Üzerine Bir Değerlendirme	11
24 Ocak Kararlarının Konumu ve Geleceği	13

I. BÖLÜM

ÖZAL'IN YAPI DEĞİŞİKLİĞİ PROGRAMINDAN KAFAOĞLU RESTORASYONUNA

Turgut Özal'ı Eleştirmek	40
Ekonomide Yapısal Değişim Kolay mı?	43
İpin İnceldiği Yer	45
Turgut Özal Olayını Kavramak	47
Özal Programına Muhalefet Potansiyeli	49
Kimin Yüzü Gülüyor?	51
Serbest Rekabet mi, Tekelleşme mi?	53
24 Ocak'ın İflası mı?	55
Sıra Ölmeye Gelince	58
Yapı Değişemedi, Özal Değişti	60
Özal'ın Kolaylığı, Kafaoglu'nun Zorluğu	64
Ekonomi Tartışmasında İkellik Düzeyi	66
Özal'ın Ceketini Kafaoglu Giyerse	69
Biz Yaptık, Olmadı	71
Heves ve Hüsrân	76

II. BÖLÜM

BANKA VE BANKER KESİMİNDE ÜÇ SICAK YILIN DERSLERİ

Bir Gün Mutlaka	80
Ekonomi Ciddi İştir	82
Ter, Gözyaşı ve Paraya Hücum	85
Tasarruf Sahibinin Yazgısı	87
Gözler Şimdi Bankalarda	90
Faiz Yangını Körüklenirken	93
Devlet ve Bankalar	95

Köprüdeki Banker	97
Toplumcu Bankerler	100
Şubatın Getirdikleri ve Bankalar	103
Finansman Sorunu Saatli Bomba mı?	105
IMF'den Kim Korkmaz	108
Önce Kimi Kurtarmalı?	110
Finansman Sorununda Yeni Boyutlar	113
Holding Bankacılığı Büyüteç Altında	116
Banka Sistemi Yama Tutar mı?	118
Banka Reformu Yapılmadan Faizler Düşürülmeli mi?	120
Firmaları Kurtarmadan, Bankaları Kurtarmak Kolay mı?	123
Halk Hisse Senedi Alır mı?	125
Ekonominin Aynası Bankalar	127
Kafaoğlu Mayınlı Tarlaya Adım Atarken	129

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA EKONOMİ VE DEMOKRASİ

24 OCAK'A DIŞTAN BAKIŞ

1. Türkiye, 2. Güney Kore	132
«Mezarda İstikrar» Kabul Edilir mi?	134
IMF Gözüyle Türk Ekonomisi	136
İktisat Kongresi'nden Bugüne	138
Ekonomi ve Demokrasi	140
Ekonomi, Halk ve Basın	143
Diştan Destek, İçten Köstek	145
Devlet Baba ve IMF Amca	148
Gülenler, Ağlayanlar ve Susanlar	150
İçten Destek, Diştan Köstek mi?	152
IMF Reçetesi ve Türkiye	155
Fırtınalı Dünyada Düşünme Zamanı	157
«Sıkı Para»nın Mumu Seçime Kadar Yanar	159
Zamların Fazileti ve Demokrasi	161
Dünya Ekonomisi 1983 Dönemecinde	163
Hayat Standardı	165
Batı'nın Büyük Senaryosu	168

SUNUŞ

Bu kitapta yer alan yazılar, Türkiye ekonomisine yeni bir deneyin yaşandığı, pek çok şeyin pek çok kimse tarafından ancak yaşanırken öğrenildiği bir dönemde haftalık olarak yazılmış «*Ekonomi Notlar*»ndan seçmelerdir. Böylesine ilginç bir dönemde olayları izlerken anlamaya ve yorumlamaya çalışan bir gazetecinin, kendi bilgi ve kavrayış düzeyiyle sınırlı haftalık değerlendirmelerinin bir derlemesidir.

Normal ömrü en fazla 24 saat olan gazete yazılarını bir kitap halinde toplama önerisini aldığım zaman sevinçle birlikte kaygı duyduğumu itiraf etmeliyim. 1981 haziranından itibaren yazılmış «*Ekonomi Notları*»nı bu kaygıyla gözden geçirerek bunlar arasından yapılacak bir derlemenin topluca okunmasında bir anlam olmadığını kendi ölçülerime göre saptamaya çalıştım.

Kitap elinizde olduğuna göre hangi sonuca vardığım anlaşılıyor. Bu tür bir derlemenin, ekonomide tekrarı kolay yaşanmayacak bir dönemi kişileri ve olaylarıyla, dramları ve yanılgılarıyla anımsatmak açısından bir işlevi olabileceğini düşündüm. Olaylar yaşanırken, sıcağı sıcağına yazılmış haftalık notların bu açıdan bir özelliği, sonradan yazılacak toplu değerlendirmelerden farklı bir boyutu bulunabilir gibi geldi bana.

Yazılara bakıldığında bunların belli konular çevresinde toplandığı görülecektir. Bu, dönemin özelliklerinden kaynaklanmakla beraber yazarın bakış açısının ve sübjektif değerlendirmesinin de bir sonucudur. Bu nedenle yazılarda ihmal edilen ya da az işlenen konuların önem taşımadığı so-

nucuna varmak son derece yanlış olur. Ayrıca yazıların gazete yazıları olduklarını, bu nedenle kuramsal genellemelerden çok güncel olayların yorumuna ağırlık verdikleri de unutulmamalıdır.

Yazıların konuları arasında yakın ilişki, yer yer tekrar ve üstübelikler bulunduğu bir gerçektir. Buna karşın tümünü kronolojik sıra içinde peşpeşe dizmek yerine konularına göre üç bölümde toplamanın ve her bölümdeki yazıları kronolojik sıraya dizmenin okur için bir kolaylık olacağını düşündük. Yazıların genel bir çerçeveye oturması için de ilk kez bu kitapta yayımlanan bir değerlendirme bölümü ekledik

1983 nisanında yazılan bu değerlendirme bölümünde, ekonomide yapı değişikliğinin zorlukları ve banka-banker kesimindeki çarpıcı gelişmeler gibi yazılarda sık değinilen konularda toplu bir değerlendirme denemesi yapılırken bir yandan da «*Ekonomi Notları*»nda yeterince vurgulanmayan ekonomi-demokrasi ilişkilerine değinildi. 24 Ocak kararları türünden kararların ne tür bir siyasal rejim içinde başarı şansının bulunduğu tartışıldı. Önümüzdeki dönemde güncellik taşıyacağını sandığımız bu konu üzerinde durulmaya çalışıldı.

Aslında ekonomiyle politika arasındaki ilişki son yıllarda yalnızca Türkiye'yi değil, monetarist daralma politikalarının gündeme geldiği Batı demokrasilerini de yakından ilgilendiren bir konuydu. Ayrıca IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların Türkiye gibi ülkelere önerdikleri reçetelerle demokrasinin ne denli bağdaşabileceği de çok tartışılıyordu. Bu nedenle dünya ekonomisindeki gelişmeleri konu alan yazılarla ekonomi-demokrasi konusunu işleyen yazıları aynı grupta topladık. Türkiye'de çeşitli tepkilere neden olan Özal programının, uluslararası kuruluşlar ve genellikle dış dünyada yarattığı olumlu havayı konu alan yazılara da gene bu bölümde yer verdik.

24 Ocak kararlarının mimarı Turgut Özal, «*Ekonomi Notları*»nda kuşkusuz en çok adı geçen ve yorumu konu olan

kişiydi. Kanımca sıradan bir istikrar programından ibaret olmayan 24 Ocak kararlarının ne tür bir yapı değişikliği amaçladığını anlamak için Özal'ın düşünce ve davranış çerçevesini iyice kavramak gerekiyordu. Yazılarda Özal'a verilen ağırlığın başlıca nedeni de buydu. Özal'ın tasarladığı yapı değişikliği programı kadar bu programın karşısında olanların tutumu da ilginçti. Bu tutumu değerlendirmeden Özal'ın neden görevden ayrılmak zorunda kaldığını ve Kafaoğlu'nun göreve gelmesiyle uygulamadaki vurgunun neden değiştiğini anlamak kolay değildi. Tüm bu konulardaki yazıları birlikte gruplandırmanın, 24 Ocak kararlarıyla başlatılan yapı değişikliği denemesini değerlendirme açısından yararlı olabileceğini düşündük.

1981'den bu yana yazılan «*Ekonomi Notları*»nda en sık değinilen konu ise banka ve banker kesimindeki gelişmeler, bu gelişmelere ilişkin yorum ve tahminlerdi. Mali kesimdeki olaylar hem yüzbinlerce kişiyi doğrudan ilgilendirdikleri, hem bu kişilerin her biri için unutulmayacak dersler içerdikleri, hem de ekonomideki temel sorunların bir yansıması niteliğinde oldukları için önem taşıyorlardı. Bu nedenle bu konudaki yazıların topluca okunmasının bir anlamı bulunabilirdi.

Bu kitapta toplanan yazılar Türkiye ekonomisinin en ilginç dönemlerinden birini okura anımsatma ve okuru düşündürme işlevini biraz olsun yerine getirebiliyorsa, bu yazıların topluca yayınlanması önerisini kabul etmekle büyük bir hata işlemediğimi anlamış olacağım.

Osman Ulagay — Nisan 1983

**24 OCAK ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME**

24 OCAK KARARLARININ KONUMU VE GELECEĞİ

Türkiye 24 Ocak kararlarının alındığı noktaya raslantılar sonucunda gelmedi. 24 Ocak kararlarını yaklaşık sekiz ay arayla 12 Eylül Harekâtının izlemesi de kuşkusuz raslantı değildi. Bir yandan ekonomisini içe dönük bir yapıda geliştirerek hızlı kalkınma olanaklarını zorlayan, diğer yandan demokrasiyi yaşatmaya çalışan Türkiye, 1980 yılında her iki sürecin de tıkanıdığı bir noktaya gelmişti. Otuz yılda varılan bu dönemde, iç pazara dönük kapitalistleşme - sanayileşme modelini iç ve dış desteklerle sürdürmek olanaksızlaşmış, bu olgunun uzantısında demokrasiyi korumak da çok güçleşmişti.

1980'de varılan tıkanma noktasının belirleyici özelliği 1960 ve 1971'deki tıkanmalardan farklı nitelikte olmasıydı. Gerek 27 Mayıs gerekse 12 Mart dönemlerinde gerçi siyasal yaşama kapsamlı müdahaleler söz konusu olmuş, ekonomide sanayileşme sürecine yeniden yön ve hız veren düzenlemeler yapılmıştı ama ne ekonomide içe dönük sanayileşme modelinin temel eksenini değiştirilmiş ne de siyasal yapının niteliğini değiştiren düzenlemelere gidilmişti.

1980'de ise ithal ikamesi yoluyla sanayileşme modelinin Türkiye'deki uygulaması sınırlarına varırken demokrasi de varolan biçimiyle işlerliğini yitirmiş görünüyordu. Bu koşullar altında hem ekonomik hem de politik yapıda, temele yakın tuğlaları da yerinden oynatmayı gerektirecek yapı değişiklikleri gündeme geliyordu. Böylesine bir yapı değişikliği

nin, «yeniden yapma» ögesinin yanısıra, hattâ belki de önkoşulu olarak «mevcudu kısmen yıkmaya» ögesini içermesi de kaçınılmazdı.

1980 döneminde 24 Ocak kararlarını almak cesaretini gösteren siyasi kadronun dramı da işte tam bu noktada düğümleniyordu. 1980'de her bakımdan tıkanma noktasına gelen ekonomik yapının oluşturulmasında çok önemli rol oynamış olan bu siyasi kadro, tek seçenek, tek çıkış yolu olarak 24 Ocak kararlarını gündeme getirmişti. O gün mevcut ekonomik ve politik yapının olduğu gibi korunmasını güçleştireceği belli olan bu kararların bu nedenle çok tepki doğuracağı açıktı. 24 Ocak kararlarını alan siyasi kadro, kendi eseri sayılabilecek bir yapının değiştirilmesine razı gelmekle aynı zamanda kendi geleceğini de tehlikeye atmış oluyordu.

24 Ocak kararlarının kendisine oy ya da destek kazandıracak, «popüler» kararlar olmadığını bu kararları alan siyasi kadronun yöneticileri de biliyordu. Ancak kendi felsefesiyle tutarlı başka seçeneği kalmayan o günün iktidarı, büyük bir riske girdiğini bile bile 24 Ocak kararlarını almak zorunda kalmıştı.

Bu değerlendirmeyi yapabilmek için son üç yılı yaşamış olmak zorunlu değildi. 24 Ocak kararlarının hemen ertesinde, 8-11 şubat 1980 tarihleri arasında *Cumhuriyet*'te yayınlanmış olan dizi yazımda yansıtılan tartışmalar ve ileri sürülen olasılıklar bunun böyle olmadığını, «görünen köyün kılavuz istemeyeceğini» sanırım oldukça açık biçimde gösteriyordu.

Örneğin o dönemin başbakanı, 24 Ocak kararlarıyla Güney Amerika modelleri arasında bağlantı kuran muhalefet liderine karşı bu kararları savunurken şöyle diyordu: «Dünyanın hangi memleketi bu duruma düşse alınacak tedbirler bunlardır. Onun için sevimli olmadığını bildiğimiz, ama ülkeyi karanlık ufuklardan aydınlık ufuklara götürecektir olan çareleri aramayı ve onları uygulamaya koymayı milletimize vatan borcu saydık... Bu tedbirleri alırsak altımızdaki san-

dalye gider diye bir kaygımız yoktur. Hükümet olmak umurunuzda değildir. Türkiye hükümetten ve siyasal partilerden önde gelir. Ülkemizin içinde bulunduğu şartlardan çıkması hükümetten önde gelir... Güçlendirmeye çalıştığım benim siyasi kadrom değil Türkiye'dir.»

Burada bir an için durup sormak gerekiyor: 24 Ocak kararlarının, bu kararları alan kadroyu bile bu denli tedirgin edecek özelliği neydi? Bu kararlar neyi amaçlıyordu ve bu amaçlara yönelmek neden belli riskleri de beraberinde getiriyordu?

Kararlar neyi amaçlıyordu?

24 Ocak kararları diye anılan kararlar bütünüünün öncelikle azgın enflasyonu denetim altına almayı, içerde arz - talep dengesini, dışarda ödemeler dengesini sağlamayı amaçladığı ortadaydı. Ancak bu amaçlara yönelirken benimsenen temel yaklaşım, ekonomik yapının kendisini ve işleyiş biçimini değiştirmeyi amaçlayan bazı köklü düzenlemelerin gündemde olduğunu gösteriyordu. Bunların başlıcaları şunlardı :

● İç pazara dönük «ithal ikamesi» modeli yerine «ihracata yönelik sanayileşme» modelinin benimsenmesi,

● Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine «gerçekçi kur» politikasının benimsenmesi ve bunu sağlamak için radikal devalüasyonlardan kaçınılması,

● Faiz hadlerini devletin değil piyasadaki fon arz ve talebinin belirlemesi,

● Yüksek faizin yanısıra sınırlı para - kredi politikasının da iç talebi, dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması,

● Fiyat denetimlerinin mümkün mertebe kaldırılması ve fiyatların arz - talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması,

● Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansyon-

ların kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinmeden yapılması,

● KİT reformu yapılarak bu kuruluşların kârsız istihdam depoları olmaktan kurtarılması,

● Bir yandan kamu harcamaları kısılrken diğler yandan kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe denkliğinin sağlanması,

● Yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması, bu arada devlet tekelindeki kimi üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması.

İlk bakışta kendi içinde tutarlı bir «ekonomiyi rasyonelleştirme» ve yeniden yönlendirme paketi olarak değlerlendirilebilecek nitelikteki bu önlemlerin 1980 Türkiyesinde yalnızca ekonomik alanda değil politik alanda da ciddi yansımaları ve sorunları beraberinde getirmesi kaçınılmazdı. 1980 şubatında yayınlanan yazı dizimin son bölümünde bu konu üzerinde duruluyor ve şöyle deniyordu:

«*Ekonomik tedbirler paketiyle düzeltilmesi amaçlanan çarpıklık ya da bozuklukların nedenlerine şöyle bir baktığımızda ekonomik yapıyla siyasi yapı arasındaki belirleyici ilişki açık biçimde ortaya çıkmaktadır.*

«*Türkiye'de enflasyon belâsından söz edilmekte, bunu denetlemek için para-kredi hacminin ciddi biçimde daraltılması öngörülmektedir. Buna karşılık iş çevreleri daha şimdiden 'musluklar fazla kapanırsa yaşayamayacaklarını' ileri sürmektedirler. Acaba Türkiye'de fazla para basılması, enflasyonun kamçılanması kimlere yararıştır? Gerçek gelirleri son üç yılda yaklaşık % 30 gerileyen işçi-memura mı? Yoksa hemen her siyasi partide etkinliği olan iş sahiplerine, özel girişimcilere mi?*

«*Türkiye'de sanayiın iç pazara dönük, yüksek kârlarla çalışan, küçük ölçekli yapısından yakınılmakta, çare olarak dışa açılmak önerilmektedir. Türkiye'de iç pazara dönük sanayi kuran ve yüksek tekel kârlarıyla çalışanlar kimlerdir ve*

bunların siyasal etkinlikleri nedir? Dış pazara ve rekabete açılmanın faturasını iflâsla ödeyecek yüzlerce, binlerce iş sahibinin siyasal tepkileri ne olacak, nasıl biçimlenecektir?

«Türkiye'de KİT'lerin sağlıksız yapısından ve kaynak tüketmesinin yakınılmakta, çözüm olarak bu kuruluşların gidererek tasfiyesi önerilmektedir. İşsizliğin resmi beyanlara göre % 20'lere doğru yol aldığı bir ülkede binlerce kişiyi işten atmanın faturasını, kartvizit sistemiyle binlerce kişiyi KİT'lere yerleştirmeye almış siyasal partilerimiz nasıl ödeyecektir?

«Türkiye'de ücret yapısının sağlıksız olduğu ileri sürülmemekte, ücret artışlarının denetlenmesi için yeni çareler aranmaktadır. Enflasyon önlenmeden ücretlerin sınırlandırılması ve yabancı kaynakların üçte bir oranında gerilediğini söylediği gerçek ücretlerin daha da fazla geriletilmesi karşısında tepkiler ne olacaktır? Mevcut siyasal sistem bu tepkileri nasıl kanalize edecek, nasıl karşılayacaktır?

«Gübrede sübvansyonları büyük ölçüde azaltarak, diğer tarımsal girdilere büyük zamlar getirerek ve destekleme fiyatlarını sınırlı tutarak tarımdan sanayie kaynak aktarma çabaları büyük siyasi partilerin Anadolu tabanında nasıl karşılanacak, ne gibi tepkilere yol açacaktır?

«Bu örnekleri ve ekonomik tedbirler paketinden zarar görecektir toplum katmanlarını kolaylıkla çoğaltmak mümkündür. Kazançlı çıkacak olanlar ise demokratik bir iktidarı ayakta tutamayacak kadar küçük bir azınlık olacaktır.

«Konuya bu gerçeklerin ışığında bakıldığında ortaya çıkan seçenekler şunlardır: ya hükümet, toplumun çeşitli kesimlerinden gelecek siyasal baskılara boyun eğecek ve «paket»ten ödün vermek zorunda kalacak ve böylece kendi içinde tutarlı olan bu paketin başarı şansını azaltacaktır; ya paketi ödünsüz uygulamaya çalışacak ve kısa sürede demokratik süreç içinde iktidardan uzaklaştırılacaktır; ya da dışta ve içte kimi etkili güçler ağırlıklarını bu paketin arkasına koyacaklar ve mutlaka uygulanması için her yönte-

me başvuracaklardır. Bu son seçeneğin ne tür bir siyasal rejimi gerektireceği ise herkesi düşündürmelidir.» (1)

Bu seçeneklerden hangisinin gerçekleştiğini artık çok iyi biliyoruz. Türkiye'yi 12 Eylül'e getiren etkenler arasında 24 Ocak kararlarının rolü ve ağırlığı hiç kuşkusuz ayrı bir inceleme ve tartışma konusudur. Burada bizim tartışmak istediğimiz konu, 12 Eylül harekâtının Türkiye'ye getirdiği siyasal ortamdan farklı bir siyasal ortamda, 24 Ocak kararları türünden kararların uygulanma ve başarı şansının bulunup bulunmadığıdır. Kanımızca bu, akademik bir tartışma olmanın ötesinde, yeniden demokrasiye geçme hazırlığındaki bir Türkiye'de güncellik taşıyan bir konudur.

12 Eylül olmasaydı?

Türkiye'de ekonominin yönlendirilmesi ve gidişatıyla ilgili hemen herkesin ortak kanısı, 24 Ocak kararlarının amaçları doğrultusunda bazı başarılar sağlamasında 12 Eylül'ün getirdiği ortamın çok büyük payı bulunduğu yoldadır. Daha net bir ifade kullanarak, «12 Eylül harekâtı olmasaydı 24 Ocak kararları asla başarıya ulaşamazdı» diyenlere de hemen her kesimde raslamak mümkündür.

Örneğin 24 Ocak kararlarının ikinci yıldönümüne raslayan günlerde bu konuda fikir beyan edenlerin söylediklerine bir göz atalım. 24 Ocak kararlarının gerçek mimarı Turgut Özal, Danışma Meclisi'nde bütçeyle ilgili eleştirileri yanıtlarken şöyle konuşuyor: «12 Eylül olmasa bu ekonomik programın neticelerini alamazdık. Anarşi yükseliyordu. İkincisi vergi kanunları Meclis'ten geçmiyordu. Çok şayanı şükrandır ki vergi reformu yapılmıştır. Bunlar olmasaydı bütçeyi denkleştiremezdik.»

Aynı günlerde 24 Ocak kararlarının bir değerlendirmesini yapan Danışma Meclisi Bütçe - Plân Komisyonu Başkanı (şimdi Ulaştırma Bakanı) Mustafa Aysan da şöyle diyor: «1981 yılında elde edilen ekonomik başarıların asıl sahibi

(1) Cumhuriyet, 11 Şubat 1980.

12 Eylül yönetimi ve onun hükümetidir. 12 Eylül harekâtının yarattığı olumlu ortam olmasaydı bu kararlar kesinlikle aynı başarılı sonuçları veremezdi. Zaten 24 Ocak kararlarına rağmen 1980 Ağustos ayı sonuna kadar kötüye gidip devam etmişti. 12 Eylül 1980'den sonra devlet harcamalarına getirilen disiplin, kamu yönetiminde yaratılan etkinlik, işçi-işveren ilişkilerindeki akıl dışı duruma son verilmesi ve alınan tedbirlerle üretimin hızlandırılması sayesinde başarılı sonuçlara ulaşılmaya başlanmıştır. 12 Eylül yönetiminin kamu kesimi harcamalarına getirdiği disiplin ve vergi tedbirleri olmasa 1981'in en büyük başarısı olan enflasyon hızının yüzde 35'in altına düşürülmesi de mümkün olmazdı.»

Bir başka Danışma Meclisi üyesi, Dündar Soyer'in değerlendirmesi ise şöyle : «12 Eylül olmasaydı 24 Ocak kararlarının sonucu çok dehşet verici bir tablo olurdu. Eğer 12 Eylül olmasaydı vergi kanunları çıkabilir miydi? Denk bir bütçe sağlanabilir miydi? 24 Ocak kararları etkili olur muydu? Bu kararlara 12 Eylül kararları mı demek lâzım 24 Ocak kararları mı, artık bilemem...»

İstanbul Sanayi Odası Meclis Başkanı, sanayici İbrahim Bodur, «24 Ocak kararlarının alınması kadar 12 Eylül'den sonraki yönetimin bunlara devamlılık sağlaması da büyük önem taşımaktadır. 12 Eylül'den sonraki yönetim bu kararların başarısını iki kat artırmıştır», derken işadami Rahmi Koç da 12 Eylül öncesiyle sonrası arasındaki farkı değerlendirirken şunları söylüyordu : «Büyük fark şurdan ileri gelmektedir. 12 Eylül harekâtından önce her şeyi demokratik bir sistem altında yapmak zorundaydık. Bu da karar almak, yasa ya da yönetmelik çıkartmak için aylar geçmesini gerektiriyordu. Yani her şey güçlülük ve uzun zaman içinde gerçekleştirilebiliyor, her şeye politik açıdan bakılıyordu. Ekonomik yaklaşım hep arkadan geliyordu. Askeri yönetim altında fark, alınan kararların parlamentodan geçmesi gibi bir zorunluluk olmadığından çok hızlı hareket edilebiliyor ve üstelik askeri yönetim hata yapsa bile bunu kı-

sa sürede düzeltebiliyor. En önemlisi ise tüm bu işlemler yapılırken politik yaklaşımlar söz konusu olmuyor. Çünkü askeri yönetimin parlamentoda sandalye kaybı ya da seçmen kaybı diye bir kaygısı yok...» (2)

Aktardığımız bu görüşler 24 Ocak kararlarının başarıyla 12 Eylül harekâtı sayesinde sağlanan ortam arasındaki bağlantı konusunda önemli ipuçları veriyor, kayda değer saptamalar yapıyor. Örneğin başta vergi yasaları olmak üzere 12 Eylül'den sonra ekonomiyle ilgili olarak gerçekleştirilen çok sayıda yasal düzenlemenin demokratik ortamda gerçekleştirilmesinin ne denli zor olacağını ve vakit alacağını inkâr etmek mümkün mü? Kamu harcamalarında kısıntıya gitmenin, bütçe ve para disiplinine yönelmenin, kamu ve özel işyerlerinde çalışma disipliniyi yeniden sağlamanın 12 Eylül öncesinin koşullarında mümkün olduğunu söylemek kolay mı? Her siyasi partinin kendi seçmenini, kendi yandaşlarını düşünerek almaktan çekineceği ekonomik kararları 12 Eylül yönetiminin cesaretle aldığı doğru değil mi?

Bu saptamalara başkalarını da eklemek, başka sorular da sormak gerekli kuşkusuz. Demokratik bir ortamda bir yandan tarımsal girdi sübvansiyonlarını azaltıp, girdi fiyatlarına zam yaparken, diğer yandan taban fiyatlarını sınırlı tutmak, ödemeleri zamana yaymak mümkün müydü? İç pazarı daraltıcı önlemleri peşpeşe alıp tamamen iç pazar düşünülerek kurulmuş firmaları dışa açılmaya zorlamak kolay mıydı? Ucuz döviz, ucuz krediyle kurulmuş ve çalışmaya alışmış firmaları gerçekçi kur-yüksek faiz koşullarında çalışmaya zorlamak kolay mıydı? Ücretli kesimi, toplu sözleşmesiz bir düzende, yukardan belirlenen ücret artışlarına razı etmek kolay mıydı? Toplumun hemen her kesimini olumsuz etkileyen bir «kemer sıkma» politikasını uygulamak, bu politikanın gerektirdiği özveriye topluma kabul ettirmek demokratik bir yönetimin kolaylıkla başaracağı bir iş miydi? Ve bunların hepsinin ötesinde, 12 Eylül öncesinin koşulla-

(2) Tüm bu alıntılar için bkz. *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1982.

rında hangi parti kendi yandaşlarına çıkar sağlamanın,  l fe dağıtmanın kaynağı olarak kullanılan rant yaratıcı mekanizmalardan, fiyat denetimlerinden, tahsis oyunlarından vazgeçebilirdi?

Bu soruların hiç birine olumlu yanıt vermek sanırım mümkün değildir ve 24 Ocak kararlarının 12 Eylül öncesinin politik ortamında başarıya ulaşmak şoyle dursun doğru d ri st uygulanma şansının bulunmadığı da açıktır. Bu kararlar kendi amaçları doğrultusunda bazı başarılar sağlamışsa bu başarının aslan payı 12 Eylül yönetiminin sağladığı ortama ve bu kararları uygulamakta gösterdiği kararlılığa aittir.

24 Ocak kararları ve demokrasi

şimdi bu saptamadan yola çıkarak 24 Ocak kararları türünde kararların başarıyla uygulanması için 12 Eylül' n getirdiği tür bir politik ortam zorunludur diyebilir miyiz? Böyle düşünmek doğru olur mu? Yoksa gerek ekonominin 1980 dönemecinde içine düştüğü koşulların, gerekse 12 Eylül  ncesi Türkiye'sinin her bakımdan anormal politik koşullarının geride kaldığını düşünerek, o g nk nden farklı bir demokrasi anlayışıyla 24 Ocak yaklaşımını bağdaştırmanın mümkün olduğunu ileri sürebilir miyiz?

Bu sorulara yanıt ararken bir an için Türkiye'yi unutarak dünyadaki örneklere bakmak sanırım yararsız değil. Bunu yaptığınız zaman görüyorsunuz ki Bayan Thatcher'in İngilteresi ya da Bay Reagan'ın Amerikası gibi demokratik kurumların yerleştiği, demokrasinin kökleştiği ülkelerde liderlerin koltuklarının sağlamlığı ve kararlılıkları, 24 Ocak türü politikaların ödünsüz uygulanmasına yetmeyebiliyor. «Kemer sıkıtırma» operasyonunun her noktasında lider seçmenin tepkisini, bu tepkinin dönem sonunda nasıl oya d n yeceğini, rakipleri tarafından nasıl kendisine karşı kullanılacağını hesaba katmak zorunda kalıyor. Ayrıca bu tür politikaların kendi partisi içinde çatlaklara yol açıp açmayacağını, güvendiği destekleri kendinden uzaklaştırıp uzaklaştırmayacağını düşünüyor.

Hele 24 Ocak kararları gibi, geçici bir kemer sıkma programı olmanın ötesinde ekonominin tüm işleyişini, yapısal özelliklerini değiştirmeyi amaçlayan kararlar söz konusuysa o zaman demokratik bir yönetim için bu kararları ödünsüz uygulamak kuşkusuz daha da zorlaşıyor. Her yasal düzenlemenin gerçekleşmesi için parlamentodaki gruplar arasında denge hesapları yapmak, gereğinde bazı ödümler vermek, her ileri adım için bazen geri adımlar atmak zorunlu oluyor.

Türkiye'ye dönersek varacağımız sonuç da farklı olacaktır. Şu ya da bu şekilde seçmen tercihleri, oy kaygısı için içine girince; gerekli yasal düzenlemeler seçilmiş bir parlamentonun iradesine tabi olunca; ve kurulacak siyasi partilerin kökleşme çabaları onları ister istemez çeşitli kesimlere ekonomik çıkar vaatlerinde bulunmaya itince, yaygın destek görmeyecek, «popüler» olmayacak ekonomik kararların alınması ve uygulanması çok güçleşecektir.

Türkiye'nin yeniden çok partili hayata dönerken, çeşitli kesimlerin taleplerinin frenlendiği bir «kemer sıkma» döneminden alacağı miras da, disiplinli bir ekonomi politikası uygulanmasını zorlaştıran bir etken olacaktır. Çiftçi ucuz gübre ve motorin, tatminkâr taban fiyatı; iş sahibi ucuz faiz ve bol kredi; içe dönük sanayici ve tüccar canlı bir iç pazar; işçi, yıllar sonra gerçek gelirini artıracak bir ücret düzeyi talep ederken herhangi bir siyasi partinin çıkıp da «*milli menfaatlerimiz gerektirdiği ve IMF istediği için bir süre daha kemer sıkmaya devam etmek zorundayız*» demesi her halde kolay olmayacaktır. Bir parti yetkilisi çıkıp da «*bu ekonomik politikanın alternatifi yoktur, onun için bu uygulanacaktır*» derken karşı partinin kendisine nasıl cevap vereceğini düşünmek zorunda kalacaktır. Olağanüstü bir dönemin olağanüstü koşullarında kemer sıkmaya razı olmuş ve taleplerini ertelemiş toplum kesimleri bu ertelenmiş taleplerini gündeme getirmek için olağan döneme geçilmesini ve siyasi partilerin kurulmasını beklemektedir. Bu nedenle 24 Ocak kararlarınının 12 Ey-

lül'den 1982 ortalarına kadar sürdürülen ödünsüz uygulamasının siyasi partiler devreye girdikten sonra sürdürülebilmesi güçlü bir olasılık olarak görünmemektedir.

Oysa 24 Ocak kararlarının özellikle ekonomide yapı değişimiyle ilgili hedeflerine varmış olduğunu söylemek zordur. Enflasyonu geriletme, ihracatı artırmak, ödemeler dengesi açığını kapatmak gibi ara hedeflerine varmakta belli bir başarı sağlayan 24 Ocak kararlarının daha iddialı ana hedeflerine varmakta karşılaştığı güçlüklerin tartışılması yalnızca yakın geçmişin değerlendirilmesi açısından değil, aynı zamanda yakın geleceğin sorunlarına ışık tutma açısından da önem taşımaktadır.

ÖZAL'IN YAPI DEĞİŞİKLİĞİ ZORLAMASINDAN KAFAOĞLU RESTORASYONUNA

24 Ocak kararları öncelikle ekonomide denge ve istikrar arayışının gündeme getirdiği kararlardı. Ne var ki bu kararların basit bir istikrar programı olmanın ötesinde ekonomide yapı ve zihniyet değişikliğini amaçlayan bir boyutu da vardı. 24 Ocak kararları Türkiye ekonomisinin iç pazara dönük yapısını ve örgütleniş biçimini dışa dönük bir yapıya dönüştürmeyi amaçlıyor, bu değişikliğin serbest piyasa mantığı içinde gerçekleşebileceğine inanıyordu.

24 Ocak kararlarının gerçek mimarı Turgut Özal, 12 Eylül yönetimine ve dışardan sağladığı desteğe güvenerek 1982 Haziran'ı sonuna kadar bildiği yolda yürüdü ve hatırı sayılır bir mesafe almayı da başardı. Ancak bu yol katedilirken çekilen sancılar, yaşanan dramlar, yapılan yanlışlar hiç de az olmadı ve 24 Ocak kararları yapı değişikliği hedefini gerçekleştirmeden Özal görevden ayrılmak zorunda kaldı.

Özal'ın programını asıl hedefine ulaştıramadan görevden ayrılmak zorunda kalışının bence en önemli nedeni

ekonomide yapı değişikliği olayını fazla hafife alması, buna karşı tepkileri iyi hesap edememesiydi.

Gerek «*kemer sıkma*» öğesini içeren istikrar programlarının gerekse ekonomide sancılı bir yapı değişikliğini göze alan politikaların en belirgin özellikleri ilk bakışta kimseye sempatik görünmemeleri, «*popüler*» olmamalarıdır. Kemer sıkmayı kimsenin sevmemesi doğaldır. Ekonomide yapı değişikliği denemeleri ise mevcut yapının korunmasında çıkarı olan kesimleri doğrudan rahatsız ederken ayrıca genel bir tedirginlik havası da yaratmaktadır. Kemer sıkmayla yapı değişikliğinin birlikte yürütölmeye çalışıldığı dönemlerde ise sorunlar ve tepkileri çok daha ağır olmaktadır. Bir yandan geniş halk kesimlerinin gelirleri ve alım güçleri gerilerken, diğer yandan yapı değişikliği denemesine ayak uyduramayan firmalar zor durumlara düşmekte; iflâslar artarken işsizlik de tırmanmakta, ekonominin zayıf halkaları çözölme belirtileri göstermektedir. Bu arada özel sektörün yapı değişikliği programına ayak uyduran kesimiyle ayak uyduramayan daha genişçe kesimi arasındaki çıkar çelişkileri, gizli-açık kıskançlıklara ve çekişmelere dönüşebilmekte, bu çekişmelerin gölgesi ise yönetime yansımaktadır.

Örneğin 24 Ocak kararları uyarınca ihracata sağlanan teşvikleri ele alalım. Anti-enflâsyonist önlemler nedeniyle iç pazar daralırken ihracatı özendirmek amacıyla uygulanan gerçekçi kur ve diğer teşvik tedbirleri, dışa dönük çalışma olanağını bulan, ihracat yapabilen kesimde büyük memnunluk yarattı. Bu tip firmalarla yurt dışında müteahhitlik işleri bulunan gruplar hem dolar olarak sağladıkları kazançları gerçekçi kurdan Türk lirasına çevirince Türkiye'de kurulu tesisleri satın alacak olanaklara kavuştular, hem de ucuz ihracat kredilerinden yararlanma olanağını buldular. Bu gibiler için, 24 Ocak kararları ve Özal bulunmaz bir nimetti ve Türkiye'nin çıkış yolu bu kararların ödünsüz uygulanmasından geçiyordu.

Peki ya ötekiler? Holding imparatorluklarını içe dönük

bir sanayi yapısı ve bu yapıyı besleyen bankalara dayandırmış olanlar? İçe dönük sanayie entegre olmuş yan sanayi kuruluşları? Dışa açılma şansı olmayan küçük sanayici ve tüccarlar? Kur garantisiyle dış borç alarak yatırıma girişmiş kuruluşlar?

Bunlar için 24 Ocak kararlarının öngördüğü yapı değişikliği programını benimsemek ve hoş karşılamak her halde kolay değildi. Gerçi 12 Eylül yönetimi iş barışı ve ücret pazarlığı gibi sorunları çözmüş, döviz darboğazı aşılmıştı ama daralan iç pazar, biriken stoklar ne olacaktı? Enflasyon % 35'lere çekilirken % 70'den aşağı inmeyen kredi faizleri nasıl ödenecekti? Türk lirası değer yitirdikçe dev bo-yutlara varan kur farkları hangi kârlarla karşılanacaktı? Aşılamayan finansman darboğazı nedeniyle çalışamaz hale gelen bir fabrikanın anahtarlarını, üç yıl önce adı bile duyulmamış bir «dış gelir» sahibine teslim etmek hangi yıl-lanmış fabrikatör için kolaydı?

Yapı değişiminde tepkiler

İşte bu ve bunun gibi nedenlerle Özal'ın düşündüğü tür bir yapı değişikliğine tepki duyanlar bu yönde bir de-ğişikliği benimseyenlerden herhalde çok daha fazlaydı. Tür-kiye yıllar içinde içe dönük bir ekonomik yapıyı oluşturur-ken bu yapıya sahip çıkacak güçleri de oluşturmuştu. Bu güçler arasında holding patronları olduğu gibi ithal ika-mesi politikasının daha plânlı ve rasyonel biçimde uygu-lanmasını savunanlar da vardı. Ayrıca alternatif yapı de-ğişikliği programları düşündükleri için Özal'ın yapı de-ğişikliği programına karşı çıkan bir kesimin varlığı da bilini-yordu. Bunlara karşılık Özal'ı baştan sona destekleyenler 24 Ocak felsefesinin doğruluğuna kesinkes inanmış dar bir kesimle, öngörülen yapı değişikliği yaklaşımının kaymağı-nı yiyen iş sahipleriydi. Bunlar arasında ihracatçılar ve ihracata dönük çalışmayı başarabilen sanayiciler yanında yurt dışında iş yapan müteahhitler ve büyük teşvik gören ulaştırma firmaları bulunuyordu.

Turgut Özal'ın, iç desteklerinin zayıflığına karşın, öngördüğü yapı değişikliği programı doğrultusunda adımlar atabilmesi bu programın dış desteklerinin çok sağlam olması sayesinde mümkün oldu. Türkiye'nin 1980 döneminde birinci sorunu dış kredi teminiydi. Dış kredinin istenen miktarlarda akması için ise Türkiye'nin başka IMF olmak üzere Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşların tam onayını alacak bir istikrar ve yapı değişikliği programına yönelmesi zorunluymuştu. Özal, bu uluslararası kuruluşların nasıl bir program istediklerini ve nasıl bir uygulamayla tatmin olacaklarını çok iyi biliyordu. 24 Ocak kararları bu açıdan bakıldığında gerçekten kusursuz bir program görünümü taşıyordu.

12 Eylül yönetiminin daha ilk günden Özal'ı ve programını benimsemesinde de bu programın dışarda gördüğü onay ve itibarın herhalde büyük payı vardı. Türkiye'nin dövizsiz, petROLSÜZ ve hammaddesiz kalmaması için dış kredi akışının sürmesi zorunluymuştu. Bunun görünürdeki anahtarı ise Özal'ın programını beğendiklerini her fırsatta yineleyen uluslararası kuruluşların elinde bulunuyordu.

IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşların 24 Ocak kararlarını ve Özal'ın programını bu denli beğenmelerini anlamak çok zor değildi. Bu kuruluşların ve dünya bankacılarının birinci kaygısı, ağır bir dış borç yükü altındaki Türkiye'nin döviz kazanabilir ve borçlarını ödeyebilir ülke durumuna gelmesiydi. Bunu başarmak için Türkiye'nin ciddi kemer sıkma önlemleriyle iç pazarını daraltması ve çeşitli teşviklerle ihracatını artırması gerekiyordu.

Uluslararası kuruluşlar açısından bunun yöntemi de önemliydi. Yapılacak şey 1980'lerin başında moda haline gelen «*monetarist*» daralma yöntemlerini benimsemek ve ekonominin yapısındaki içe dönük vurguyu dışa dönük hale getirmektir. Dünya Bankası «*ihracata yönelik sanayileşme*» modelini benimseyen gelişmekte olan ülkelerin petrol şoklarını nasıl daha kolay atlattıklarını hikâye eden raporlar yayınlıyor, Türkiye gibi ülkelerin sorunlarını büyük

ölçüde içe dönük yapılarının ataletine bağlıyordu. Bu çerçevede içinde Türkiye gibi ülkelerin yetersiz kaynaklarını zorlayarak ağır sanayi yatırımlarına girişmiş olmaları büyük bir hata olarak niteleniyor ve bundan vazgeçmeleri öneriliyordu.

Tüm bu önerileri benimseyen ve uygulamaya koyan Özal'ın ve programının uluslararası kuruluşlarca eleştirilmesi için hiç bir neden yoktu. Gerçekten de özellikle programın ikinci yılında Türkiye ihracatını % 62 gibi büyük bir hızla artırmayı başarıyor, ödemeler dengesi açığı kapanırken dış borç ve faiz ödemeleri aksamıyordu. Enflasyon bir ölçüde denetim altına alınırken ekonomiyi dışa açma çabaları sürüyordu. Yabancı sermayeye çok anlayışlı davranılıyor, 12 Eylül'ün sağladığı düzen ve sükûn ortamında Türkiye'de yatırım yapmanın iyi bir şey olacağı anlatılıyordu. Gündemde ithalâtın giderek liberasyonu ve Türkiye'nin büyük ölçüde dış rekabete açık bir ülke haline getirilmesi vardı. Konvertibiliteye geçiş ise sadece bir zaman sorunuydu.

Madalyonun diğer yüzü

Madalyonun öteki yüzündeki göstergeler ise uluslararası kuruluşları fazla ilgilendirmiyordu. Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin görülmemiş ölçüde bozulması, halkın yaşam standardının gerilemesi, dışa açılmayan firmaların ve bunlara kredi veren mali kuruluşların bunalıma girmesi, yatırımların büyük ölçüde durması ve işsizliğin artması olsa olsa «tatsız ayrıntılar»dı. Türkiye ekonomisi uluslararası kuruluşların gözünde nihayet doğru yola girmişti ve bu yoldaki gidişi desteklemek gerekiyordu.

Ülke içindeki ekonomik sıkıntıların yeni boyutlar kazandığı dönemde uluslararası kuruluşların ve bankacıların Türkiye'deki uygulamaya övgü üzerine övgü düzmelerinin altında yatan neden işte buydu. Sokaktaki Türk vatandaşı kendi ekonomik durumunun fazla iyiye gitmediğini gördüğü halde yabancıların Türkiye'nin ekonomik durumunu bu kadar beğenmelerini anlamakta zorluk çekiyordu. Stoklarını finanse edemez hale gelen sanayici, fabrikasını satılığa çıkar-

tan fabrikatör, kredi faizini tahsil edemeyen bankacı, iç pazarda alıcı bulamayan tüccar, ürün parasını zamanında alamayan üretici, alım gücü gerileyen ücretli bu çelişkiyi açıklayacak birini arıyordu.

Özal'ın belki de en büyük hatası kemer sıkma ve yapı değişikliği programına karşı ülke içinde doğan tepkileri hafife alması ve yeterince değerlendirememesiydi. Dış desteklerine ve 12 Eylül yönetimine güvenen Özal bunların, tasarladığı yapı değişikliği programını gerçekleştirmek için yeterli olacağını düşünüyordu her halde.

Böyle bir yapı değişikliği programının serbest piyasa mantığı içinde gerçekleşmesi için pazar bulamayan, öz kaynaklarını seferber edemeyen, kısıtı iç ve dış rekabette yetersiz kalan firmaların tasfiye olması bunların yerini dışa açık yeni yapıyla uyumlu, sağlıklı firmaların alması gerekiyordu.

Ne var ki kâğıt üzerinde mümkün görünen bu sürecin Türkiye'nin şartlarında işlemesi hiç de kolay değildi. Bir kere bu yapı değişikliği programı kemer sıkma çabalarıyla birlikte yürütüldüğü için mevcut Türk sanayii yeni kaynak yaratamıyor, yeni yatırımlara hiç de hevesli görünmüyordu. Bu durumda ihracatta başarı sağlaayan bir-iki grubun dışında ekonomiye taze kaynak sokacak, yatırım yapacak ya da kurucularının işletemediği fabrikaları devralacak sermaye gruplarını yurt dışı müteahhitler arasında aramak gerekiyordu. Bunların kendi taahhüt işleri dışında yatırıma dönüştürülecek kaynaklarının hacmi ise sınırlıydı.

İkincisi Türkiye'de zor duruma düşen firmalar öyle kolay kolay batmıyor ya da batırılmıyordu. Özellikle büyük firmaların batması söz konusu olunca ucu yönetime kadar uzanan dost-ahbap ilişkileri devreye giriyor, bankalarla anlaşmalar yapılıp firmanın ömrü uzatılmaya çalışılıyordu. Başka çare bulunamazsa ve zordaki kuruluşun konumu ya da boyutları özel önem taşıyorsa bu kez devletin ya da kamu kuruluşlarının kurtarıcı olarak devreye girmesi için baskılar artıyordu.

Bu koşullar altında Özal'ın gerek yapı değişikliği programından gerekse bu programın gerçekleşmesi için düşün-

düğü yöntemden ödün vermesi ya da bütün şimşekleri üzerine çekmesi kaçınılmaz görünüyordu. Kastelli olayının işte tam bu kritik noktada patlaması ya da patlatılması Özal'ın görevden ayrılması sonucunu doğurdu. Yapı değişmeden Özal değişmişti.

Kafaoğlu'na bağlanan umutlar

Turgut Özal'ın görevden ayrılıp Adnan Başer Kafaoğlu'nun maliye bakanı olduğu 14 Temmuz 1982 günü açıklandı. Aynı gün İstanbul Sanayi Odası'nın meclis toplantısı vardı ve tabii toplantı kulisinde konuşulan başlıca konu o güne dek «*ekonominin patronu*» sayılan Özal'ın görevden ayrılması ve Kafaoğlu'nun gelmesiydi. Özellikle iç pazardaki tıkanıklıktan, para kıtlığından, yüksek faizlerden yakınan bazı sanayicilerin yüzünde umut dolu bir rahatlamanın izlerini görmemek olanaksızdı. Özal'ın görevden ayrılması çok kişiyi rahatlatmıştı ama klâsik maliye ekolünü temsil eden bir Kafaoğlu'nun sorumluluk üstlenmesinden kaygı duyanlar da yok değildi.

Gerçekte Kafaoğlu'nun her bakımdan zor bir miras devraldığı açıktı. Bir yandan çeşitli kesimlerde kemerlerin artık biraz gevşetileceği beklentileri artmaya başlamış diğer yandan 24 Ocak kararlarının ve Özal programının olumsuz sonuçlarının faturasını ödeme zamanı gelmişti.

Bu olumsuz sonuçlar aslında Özal'ın tasarladığı fakat gerçekleştiremediği yapı değişikliği programının kaçınılmaz uzantılarıydı. Kendi mantığı içinde bu program uygulanabilseydi irili-ufaklı bazı firmaların, hattâ bankaların batması ve piyasadan çekilmesi gerekecekti. Tasarruf sahipleri için bulunmaz birer ders niteliği taşıyan bankerlik olaylarını bazı büyük firma çöktüşlerinin ve banka tasfiyelerinin izlemesi piyasanın mantığı konusunda da herkese çok şeyler öğretecek, «*nasıl olsa devlet kurtarır*» düşüncesiyle davranmaya alışmış iş sahipleri ekonomide yapı ve zihniyet değişikliğinin artık yerleşmekte olduğunu göreceklerdi.

Bu tür bir yaklaşım belki kendi içinde tutarlıydı ama

açık politikanın olmadığı bir dönemde bile böyle bir yapı ve zihniyet değişikliği programını gerçekleştirmenin olanaksız olduğunu olaylar ortaya koyuyor, Özal'ın dış destekleri de bir noktadan sonra durumu kurtarmaya yetmiyordu.

Kafaoğlu'nun göreve geldikten sonraki ilk beyanları da Özal'dan farklı bir çizgi izlemek niyetinde olduğunu ortaya koyuyordu. Kafaoğlu ekonomideki sıkıntıları gidermek için bir yıldan beri yaptığı hazırlıktan, ekonomiyi «*dantel gibi işlemenin gereğinden*», bir «*ara model*»den ve yeni bir önlemler paketinden söz ediyordu. Özal'ın görevden ayrılması ve Kafaoğlu'nun bu sözleri ister istemez «*24 Ocak kararlarının sonu mu geldi*» sorusunu gündeme getiriyordu.

Bu noktada 24 Ocak kararlarının sonunun gelip gelmediği konusunda hüküm vermek için henüz erkendi ama 24 Ocak felsefesiyle yürütülecek bir yapı değişikliği programının en azından askıya alındığını söylemek pekâlâ mümkündü. Kastelli olayının da zorlamasıyla artık «*yaraları sarma*» ve «*tökezleyenleri kurtarma*» dönemi başlamış, ekonominin yönetiminde vurgu, ihracat seferberliğinden içerdeki sorunların çözümlenmesine doğru kaymıştı.

Açılamayan önlem paketi

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken Kastelli olayını «*bir yol*» kazası» olarak nitelendiren IMF ve uluslararası kuruluşlar durumu dikkatle izliyor, «*Özal'la birlikte 24 Ocak kararlarının da sonu mu?*» sorusunu onlar da soruyorlardı. Bu soruyu her halde o kadar ısrarla ve nasıl bir cevap istediklerini belirterek soruyorlardı ki IMF ve Dünya Bankası'nın yıllık toplantılarına katılan Kafaoğlu dönüşünde «*yeni bir önlem paketi yok*» demek zorunda kalıyor, Başbakan Ulusu da 24 Ocak kararlarından bir sapmanın söz konusu olmayacağını vurgulamak gereğini duyuyordu.

Uluslararası kuruluşların bu tavrı Kafaoğlu'nun başlangıçta sözünü ettiği «*paket*»i bir bütün olarak ortaya koymamasının önemli nedenlerinden biri olsa gerekti. Ancak «*paket*»in bir türlü açılamamasının tek nedeni bu değildi. Yapı değişikliği zorlamasından vazgeçip bu zorlamanın sınai

ve mali kuruluşların bünyesinde açtığı yaraların sarılması konusunda özel sektör içinde oldukça yaygın bir görüş birliği vardı ama yaraların nasıl sarılması gerektiği konusunda farklı istekler gündeme geliyordu. Bir kesim Asilçelik örneğini vurgulayarak devletleştirme çığırının açılmasından duyduğu kaygıyı dile getiriyor, firma bazında kurtarma operasyonlarına ilke olarak karşı çıkanlar da bulunuyordu. Bu tezi savunanlar kurtarma operasyonları yapılacaksa bunun sektör bazında olmasını istiyorlardı. Özel sektörün kurtarma operasyonları konusunda kendi içinde düştüğü bu çelişkiler, fikir ayrılıkları ve kıskançlıklar, Kafaoglu'nun nicedir beklenen «paketi»ni açıklamasını güçleştiriyordu.

Ne var ki özellikle mali kesimde artık kaybedilecek vakit kalmamıştı. Kastelli olayının yarattığı şaşkınlık ve güvensizlik ortamında, bankerler eliyle önemli miktarlarda mevduat sertifikası pazarlamış olan bankalar ciddi sorunlarla karşılaşmış, bunların bir kısmına ivedi Merkez Bankası desteği zorunlu hale gelmişti. Öte yandan Kastelli'den sonra en büyük bankerlik kuruluşu olan Meban da tehlike sinyalleri veriyordu. Bu koşullar altında Kafaoglu'nun geniş kapsamlı bir ekonomik önlemler paketinden vazgeçip öncelikle mali kesimin sorunlarına eğilmesi ve vergi önlemleriyle birlikte çabalarını bu kesimde yoğunlaştırması zorunlu hale geliyordu.

Kafaoglu'nun göreve geldiği günden Nisan 1983 ortalarına kadar olan icraatını büyük ölçüde yaraları sarma ve özel kesime mali sorunlarını aşmada destek olma çabalarıyla nitelendirmek mümkündür. Ekonomiyi dışa açma doğrultusunda bir yapı değişikliği ile fazla ilgilenmeyen Kafaoglu'nun mali kesimde ve özellikle banka sisteminde herhangi bir yapı değişikliği sağlayıp sağlamayacağını ise her halde zaman gösterecektir. Ancak bu konuda da Kafaoglu'nun fazla şanslı olduğunu söylemek zordur.

BANKA-BANKER KESİMİNDE ÇOK PERDELİ PANDOMİNA

Türkiye'de banka-banker kesiminde son üç yılda yaşanan olaylar bu konularda bilimsel araştırma yapmak isteyen ya da roman mülzemesi toplama çabasında olanlar için her halde kolay bulunmaz bir hazine oluşturacak niteliktedir. Çıkartılan bunca kanun, kararname ve tebliğ; yapılan bunca uyarı, bu kesimde yaşanan dramatik sahneleri, inanılmaz yükseliş ve düşüşleri, onarılmaz hayal kırıklıklarını önleyememiştir. Küçük tasarruf sahibi kadar «büyük banker» de, kendinden emin banka müdürleri kadar yıllanmış maliye bürokratları da, banka sahibi holdingler kadar 24 Ocak kararlarının mimar ve uygulayıcıları da bu üç yılda çok şeyi yaşayarak öğrenmiş, unutulmaz dersler almışlardır. 24 Ocak kararlarının olumsuz sonuçları özellikle bu kesime yığılmış, sorunların üzerine gerektiği şekilde gidilememesi ve ertelemeden medet umulması ise yönetime belki biraz zaman kazandırmış ama sorunları da ağırlaştırmıştır.

Türk mali sisteminin yapısını 24 Ocak kararlarının bozduğunu söylemek doğru değildir. Doğrusu şudur: 24 Ocak kararları ve bu kararların ayrılmaz bir parçası olan 4 Haziran 1980 tarihli faiz kararnamesiyle başlayan uygulama, mali sistemdeki yetersizlik ve çarpıklıkların gizlenmesini güçleştirmiş, sistemin tüm zaafalarının birer birer ortaya dökülmesini sağlamıştır. Daha 1980 yılı başından beri mali sistemin yetersizliğini, bankacılık kesiminin çarpıklıklarını vurgulayanların ne denli haklı oldukları da ancak şu son üç yılda yaşanan olumsuz deneylerle kanıtlanmış ve sistemin bütünüyle gözden geçirilmesinin bir zorunluk haline geldiğini kabul etmeyen pek kalmamıştır. 1980 yılı başlarından itibaren konuyu İstanbul Sanayi Odası Meclisi'nde gündeme getiren ve bankaları devletleştirmenin zorunlu hale gelebileceğini belirten üyelere çeşitli sıfatlar yakıştıranlar bile bugün sisteme ancak kapsamlı devlet müdahalesiyle çeki-düzen verilebileceğini inkâr edemez duruma gelmişlerdir. Sa-

yın Kafaoglu da bu noktaya gelinmesinden yararlanarak mali sistem ve bankacılık kesimi için reform önerilerini gündeme getirebilmiştir.

Türk mali sistemindeki çarpıklığı, 24 Ocak kararlarının değiştirmeyi amaçladığı ekonomik yapıdaki çarpıklıktan ayrı düşünmek zordur. 24 Ocak kararlarının öngördüğü yapı değişikliği programının —ekonomiyi dışa açma hedefinin yanısıra— ikinci önemli halkası, şirketleri ve buna paralel olarak mali sistemi «borç ekonomisi» yapısından kurtarmayı amaçlıyordu. Turgut Özal'ın ilk kez 1981 Mayıs'ında söylediği «villalarınızı satın», öz sermayenizi artırarak çalışın» sözleri de aslında bu hedefi vurgulayan bir slogandı. Yetersiz sermaye yapılarıyla kurulmuş şirketlerin artan ölçüde öz kaynak seferber ederek işlerini yürütür duruma gelmeleri halinde bankalardan kredi taleplerinin azalacağı düşünülüyordu. Bankalardan fon talebi böylece gerilerken diğer yandan faizlerin serbest bırakılmasıyla mevduatta meydana gelecek artışın bankaların fon kaynaklarını artıracacağı, fon arz ve talebindeki bu yeni dengenin ise faizleri zaman içinde aşağı çekebileceği hesaplanıyordu.

Bu senaryonun, 24 Ocak kararlarının enflasyonu dizginleme ve ekonomide bozulmuş olan dengeleri yeniden kurma amaçlarının en önemli araçlarından biri olduğu da açıktı. İlk aşamada 'yüksелеcek olan faizler tüketimi ve yatırımları caydırarak ekonomide aşırı talebi frenleme işlevini görecekti.

Faiz serbestisi ve sonuçları

1 Temmuz 1980'de yürürlüğe giren kısmi faiz serbestisinin bu işlevi yerine getirmekte giderek daha etkili olduğu görülmüyordu. Ancak senaryonun şirket bünyelerinde ve mali kesimde gerçekleştirmeyi amaçladığı yapı değişikliğini sağlamanın hiç kolay olmadığı da her geçen gün yeni örneklerle kanıtlanıyordu.

Bir kere bankalardan kredi ya da fon talebi azalmıyor, artıyordu. Sıkı para, daralan iç pazar ve yüksek maliyetlerin belirlediği ortamda kredi talebi yoğunlaşıyordu. Yetersiz

öz sermaye yapılarıyla yeni koşullara adapte olmakta zorluk çeken firmalar ayakta kalabilmek ve günlük ödemelerini yapabilmek için yükselen faizlere aldirmeden borç para arayışını sürdürüyorlardı. Özellikle dışa açılmayan firmaların stoklarıyla birlikte finansman ihtiyaçları ve faiz giderleri hızla büyüyordu. Gerçi öz sermaye takviyesi yaparak durumlarını düzeltmeye çalışan firmalar da yok değildi ama sanayiın bütününde gerekli öz sermaye takviyesine yetecek miktarda sermaye birikimi bulunmadığı bir gerçektir. Yurt dışında çalışan müteahhitler gibi, dışarda kazanılmış parayı Türkiye'de sanayiye yatırma niyetinde olanların sayısı ve kaynakları da sınırlıydı.

Bu koşullar altında kredi ve fon talebinin azalması hiç de kolay görünmüyordu. Öte yandan fon arzını, yani mali sisteme para akışını hızlandırma çabası sistemde yer alan kuruluşları sonu belirsiz bir faiz yarışına sürüklemişti. Oligopol yapısındaki banka sisteminde az sayıda büyük bankanın centilmenlik anlaşmalarıyla mevduat faizlerine tavan koyma çabaları başarılı olamıyor, bu büyük bankalar faiz önderliğini beceremezken faizleri kendi başına yükselten bir-iki daha küçük banka, sistemdeki diğer bankaları da peşinden sürükleyebiliyordu. Bu arada bankerlik kuruluşlarının bu faiz yarışına katılmalarına göz yumulması da faiz yarışına yeni boyutlar kazandırıyor.

Böylece tasarruf sahibi yıllardan beri ilk kez enflasyon oranının üstünde bir reel faiz alıyor, faiz yarışı giderek artan miktarlarda paranın banka mevduatına dönüşmesine ya da bankerlere gitmesine neden oluyordu. 24 Ocak kararlarının uygulayıcı ve savunucularına göre böylece hem «tasarruf sahibi vatandaş sömürülmekten kurtulmuş» oluyor, hem de mali sistemde fon arzının artırılması sağlanıyordu. Bu olumlu ve sevinilmesi gereken bir gelişmeydi.

Tasarruf sahibi kurtarıldı mı?

Gerçekten de bankaya ve özellikle ayda % 10 - 12 net faiz vadeden bonkör bankere para yatırarak, hiç çaba göster-

meden ek gelire kavuşma olanağı, az ya da çok parası olan pek çok kimse için «*kemer sıkma*» döneminin sıkıntılarını hafifletecek hoş bir sürprizdi. Ancak daralan pazar ve gerileyen kârlılık koşullarının geçerli olduğu bir ortamda hemen hiç bir işletmenin sağlayamadığı kâr oranlarının tasarruf sahibine net faiz olarak verilmesi, aynı tasarruf sahibinin hoş olmayan sürprizlerle karşılaşmasının kaçınılmaz olacağını da gösteriyordu.

Tasarruf sahibine ayda % 10-12 net faiz vadederek para toplayan «*piyasa bankeri*» bu parayı kime, hangi fiyattan satarak bu faizi hatta fazlasını çıkartabilecekti? Yılda % 120'nin üstünde faizle piyasa bankerinden para alan kimse bu parayı hangi işte kullanarak bu faizi kazanacak ve aldığı parayı geri ödeyecekti? Tahvil ya da mevduat sertifikası pazarlayarak tasarruf sahibine yılda net % 60 dolayında faiz vadeden «*borsa bankeri*» nasıl kâr edecekti? Borsa bankerine yüzde 50 eksğine mevduat sertifikası veren ya da mudilerine net % 60'a kadar faiz vadeden bankalar bunun altından nasıl kalkacaktı?

Paranın oluk gibi bankalara ya da bankerlere aktığı o günlerde bu soruların cevaplarını düşünen pek yoktu. Yoğun reklâm kampanyalarının etkisi altındaki basın da görevini gerektiği gibi yapamıyor, uyarı sesleri cılız ve etkisiz kalıyordu. İlginç ve kayda değer olan, yetkililerin de önceleri bu iyimserlik havasına kapılmaları, ateş bacayı sarınca da sorumsuzca beyanlarla adeta paniği körüklemeleriydi. Piyasa bankerleri serüveninin sonuçlanış biçimi, Kastelli olayı ve banka kesimindeki olumsuz gelişmeler; tasarruf sahibinden en üst düzeydeki yetkililere kadar hemen hiç kimsenin bu olaylara yeterli bir bilinç düzeyinde yaklaşamadığını kanıtlıyordu.

Lahmacuncuların bile piyasa bankeri olmaya kalkıştığı bir ortamda bunların sonunun ne olacağını kestirmek aslında hiç de zor değildi. Mevduat sertifikası pazarlayarak iş hacimlerini hızla büyüten borsa bankerlerinin ne denli nazik ve tehlikeli bir operasyon yürüttükleri de meydandaydı.

Ancak bunlardan daha kaygı verici olan banka kesiminin de borsa bankerleriyle içli-dışlı olması, para ve sermaye piyasası kurumlarının içiçe geçmesinin banka kesimini de yalamasıydı.

Faiz yarışı ve bankalar

Pek çok bankayı, Sayın Kafaoglu'nun deyimiyle, «bankerlerle oynanmaya» iten başlıca neden, ne pahasına olursa olsun mevduat toplama hırsıydı. Bazı gruplara bağlı bankalar hızlı büyüme amacıyla mevduat toplamaya büyük önem verirken bankaların giderek kritikleşen nakit giriş-çıkışı dengeleri de onları mevduat toplama yarışına zorluyordu.

Mevduat toplama yarışı aslında banka kesimindeki zaafı gizleyen bir yöntem haline getirilmişti. Bu amaca yönelik en elverişli araçlardan biri ise mevduat sertifikasıydı. Bankerlere nominal değerinin altında mevduat sertifikası vererek mevduatlarını artırma yoluna giden bankalar, nakit yükümlülüklerini büyük ölçüde yeni topladıkları mevduatla karşılama yoluna gidiyorlardı. Bankaları bu kısır döngüye iten başlıca neden, geri dönmeyen ya da «donan» kredilerle tahsil edilemeyen faizlerin hızla artmasıydı. Bu kısır döngü içinde bankaların faiz giderleri de hızla tırmanıyor, kambiyo kârlarındaki artışlara karşın, bankaların gerçek kârlar sağlamaları zorlaşıyordu.

Bol keseden bankerlere verilen sertifikaların ödeme vadeleri yaklaştıkça bankaların bu ödemeleri nasıl karşılayacakları sorunu da gündeme geliyordu. İşte tam bu hesaplar yapılırken «Kastelli olayı» patlak verdi. Bu olayın ardından Merkez Bankası musluklarının bankalara gerekli desteği sağlamak amacıyla açılması banka kesiminde ani çöküşleri önledi. Ne var ki mali sistemde doğan güven bunalımının da etkisiyle mevduat artışında gözlenen gerileme ve mevduatın bir-iki büyük bankada toplanma eğilimi, sistemdeki bankaların çoğunu olumsuz etkiledi. Sonunda Merkez Bankası'nın milyarlarca liralık desteğine rağmen bazı bankala-

rın yönetimine el koyma gereği doğdu. Bu kesimde gerekli düzenlemeleri yapmak için hükümete yetki veren tasarı da bu ortamda gündeme geldi ve kabul gördü.

Son üç yılda mali sektörde yaşanan olaylar ve bugün varılan nokta, tıpkı sanayi kesiminde olduğu gibi bu kesimde de 24 Ocak kararları doğrultusunda bir yapı değişikliği gerçekleştirmenin çok zor olduğunu gösteriyordu. Mali sektörle ilgili olarak çıkartılan bunca yasa, kararname ve tebliğ, alınan bunca önlem, amaçlanan yapısal değişimin belki bir aşaması sayılabilecek olan «*çürüklerin tasfiyesi*»ne yardımcı olmuş, ancak sistemin sağlıklı biçimde yeniden kurulması yolundaki adımlar çok yetersiz kalmıştı. 1983 nisanında Türkiye'de sağlıklı bir banka sisteminin ve sermaye piyasasının varlığından söz etmek her halde çok güçtü.

BİR DEĞERLENDİRME

24 Ocak kararları ve Özal programının ekonomide bazı dengeleri yeniden kurma, enflasyonu kontrol altına alma ve döviz açığını kapatma gibi ara amaçlarında oldukça başarılı sonuçlar aldığı bir gerçektir. Ancak bu kararların amaçladığı yapı değişikliği konusunda aynı şeyleri söylemek olanaksızdır.

24 Ocak kararlarının öngördüğü yapı değişikliği modelinin Türkiye için en geçerli model olduğu öncelikle tartışmaya açık bir konudur. Politik şartları da oluştüğunda bu tartışmanın başlatılmasında büyük yarar vardır. Ancak bizim burada yeniden değinmek istediğimiz konu, 24 Ocak kararlarının kendi öngörülleri doğrultusunda bir yapı değişikliğini gerçekleştirmekte neden yetersiz kaldıkları, ya da bu kararların yapı değişikliğiyle ilgili uygulamalarının neden sonuçlandırılmadığıdır.

Bu sorulara cevap ararken iç pazara dönük yapıda kurulmuş olan ve banka sisteminde de büyük etkinlikleri bulu-

nan büyük holdinglerin etki ve ağırlıklarını gözardı etmek mümkün değildir. 24 Ocak kararları ve Özal programı, bu holdinglerin stratejik çıkarlarıyla çeliştiği noktalarda engellerle karşılaşmıştır. Bu nedenle geri adım atmak gereği doğmuş, ekonomiyi ve özellikle sanayi kesimini iç ve dış rekabete açma çabaları yarım kalmıştır. Banka kesiminde de oligopol yapısını kırarak düzenlemeleri yapmak mümkün olmamıştır. 12 Eylül'ün sağladığı koşullarda bile gerçekleştirilemeyen bu amaçların demokratik ortama geçildikten sonra gerçekleştirilmesi de kolay görünmemektedir.

24 Ocak kararları ve Özal programının en büyük şanssızlığı da galiba bu noktada düğümlemektedir. Toplumun çeşitli kesimlerinin özverisiyle yürütülen bu program, özveri sırası bazı büyük sermaye gruplarına gelince tıkanma belirtileriyle karşılaşmaktadır. Bazı büyük sermaye gruplarının tutumu hem bu programın yolunu tıkamakta hem de aynı programın «*büyük sermayenin programı*» damgası yemesini kolaylaştırmaktadır.

Türkiye'de 24 Ocak kararlarının ana felsefesine uygun, iç ve dış rekabetin işlerlik kazandığı bir «*piyasa ekonomisi*» nin kurulması için önce bu engellerin aşılması şarttır. Çeşitli piyasalarda fiyatları tekeller belirledikçe, rekabete ayak uyduramayan her firmaya devlet eli uzatıldıkça ve banka sektörü gibi kilit sektörlerde rekabet şartları sağlanamadıkça 24 Ocak kararlarının hedeflerine vardığını söylemek mümkün olmayacaktır.

Türkiye'nin 24 Ocak kararları uzantısında bir uygulamayla yeniden sağlıklı büyümeye geçip geçemeyeceği, dev boyutlar kazanan istihdam sorununu çözüp çözemeyeceği, yeni bir yatırım hamlesini nasıl başlatabileceği de mutlaka sorulması gereken sorulardır. 24 Ocak modelinin bu sorulara yanıtı şudur: Türkiye yeniden ticari bankalardan borç alabilir ülke durumuna gelerek ve sağlayacağı dış kaynakları en iyi şekilde kullanarak %7'ler civarında yıllık büyüme hızlarına erişebilir. Bunun başarılması için ihracat sektö-

rünün motor sektör olarak gelişmesini sürdürmesi zorunludur. Türkiye ödemeler dengesi ve iç tasarruf sorunlarına köklü çözümler bulduğu gün yeniden hızlı büyüme yoluna girebilecektir.

Bunun ne denli kolay olacağı ise kuşkusuz ki başka bir tartışma konusudur.

ÖZAL'IN YAPI DEĞİŞİKLİĞİ PROGRAMINDAN KAFAOĞLU RESTORASYONUNA

TURGUT ÖZAL'I ELEŞTİRMEK

24 Ocak kararlarının «başmimarı» ve Türk ekonomisinin «başpatronu» Turgut Özal'ı «yılın adamı» seçerek övgü yağmuruna tutanların yanısıra çeşitli amaç ve gerekçelerle eleştirenler de bir hayli fazla. Serbest piyasa ekonomisine şu ya da bu nedenle karşı olanlardan talep yetersizliği ve yüksek faizler nedeniyle işi bozulanlara; bankere para kaptıranlardan tahsis vurguncularına; ücretiyle ayın sonunu getirme mucizesini başaramayanlardan «Japon mucizesine giden yolu ben daha iyi bilirim» diyerek Özal'ın mevkiinde gözü olduğunu belli eden muhterem zevata kadar pek çok kişi Özal'ı, dönemin elverdiği olanaklar çerçevesinde eleştirmek için hiç bir fırsatı kaçırmıyor. Bu arada Özal'ın «gidici olduğu» yolundaki söylentiler de her iki-üç ayda bir yeniden duyuluyor.

Özal'ı sorunlara kendi açılarından bakarak eleştirenlerden çoğunu «haklı» saymak mümkün. Örneğin kendilerine zarar veren ekonomi politikalarının sorumlusu olarak gördükleri Özal'a bu nedenle dış bileyenlere fazla şaşmamak gerekiyor. Ancak soruna «ekonominin selâmeti ve geleceği» açısından baktıklarının iddia ederek Özal'ı eleştirenlerin galiba çok daha dikkatli ve tutarlı olmaları gerekiyor.

24 Ocak 1980'den bu yana yaşanan gelişmelere ve kendi beyanlarına dikkatle bakıldığında Özal'ın oldukça kapsamlı ve tutarlı bir ekonomik yapıyı değiştirme ya da «yeniden-ya-

pılanmaya» zorlama programını adım adım uyguladığı görülmüyor. İki yıllık gelişmeler topluca değerlendirildiğinde, ilk bakışta birbirleriyle ilintisi yokmuş gibi görünen /kimi düzenleme ve uygulamaların Özal'ın programı içinde vazgeçilmez rolleri bulunduğu anlaşılabilir. Bu nedenle de bir yandan Özal'ın ekonomik ve politik sistem konusundaki temel tercihlerini benimsemiş, «*hiir teşebbüsün yaratıcı gücüne»* ve ekonomide önderliğine inanmış olanların diğer yandan uygulanan programı şurasından-burasından hırpalayıp yozlaştırmaya çalışmalarını programın başarısı açısından onaylamak kolay görünmüyor.

Örneğin en yoğun eleştirilere hedef olan para-kredi politikasını ele alalım. Türkiye'de para musluklarının açılmasıyla enflasyon arasında oldukça belirgin bir ilişki bulunduğunu hemen herkes kabul ediyor. Yani para muslukları açılırsa enflasyon yeniden tırmanışa geçebilir ve istikrar programının en önemli ara-hedeflerinden birinin gerçekleşmesi güçleşebilir. Faizlerin yapay önlemlerle düşürülmesi de kuşkusuz aynı yönde bir etki yapar. Üstelik daha ucuz ve daha kolay kredi sağlama olanağı bulan firmalar özsermayelerini artırarak sermaye yapılarını düzeltme yerine Özal'ın sık sık kınadığı eski alışkanlıklarını sürdürme eğilimine girebilirler. Gene programın temel amaçları arasında bulunan «*zayıf firmaların ayıklanması»* operasyonu da yavaşlamış ve yeniden-yapılanma süreci aksatılmış olur. Demek oluyor ki uygulanan para-kredi politikası, bankaların kaynaklarının Merkez Bankası'nca emilmesi ve özellikle iç pazara yönelik firmalara ucuz kredi sağlama olanaklarının sınırlandırılması hep Özal programının ayrılmaz parçaları. Bu parçaları yerinden oynattınız mı programın zedelenmesi kaçınılmaz.

Örneğin çokça eleştirilen işçi çıkartma yasağını ele alalım. Bu yasak nedeniyle üretimlerini belli bir düzeyde sürdürmek gereğini duyan pek çok firmanın bu üretimi pazarlamak için dışsattım çabalarını yoğunlaştırdığı biliniyor. Bu yasak kalktığı anda üretimi düşürüp iç pazarda satabil-

diğiyle yetinme eğilimine girebilecek firmalar olabilir. Böyle bir davranış ise programın «*dışsatım atılımı*» ara-hedefleriyle kuşkusuz ki çalışır.

Gene «*dışsatım atılımı*» ara hedefiyle yakından ilgili olan kur politikası ve dışsatımcıya sağlanan teşvikleri ele alalım. Türk lirasının değerini sürekli aşağı doğru kaydırmanın halka ve ekonomiye belirli bir maliyeti olduğu kesin. Dışsatımcılara sağlanan teşviklerin de dışsatımcı olmayan kesimlerce ödendiği her halde bir gerçek. Ne var ki bunlardan vazgeçerek dışsatımı canlandırma hedefine varmak da galiba çok zor.

Yatırımların ve üretimin gereğince artmadığı yolundaki eleştirileri ele alalım. Türkiye'de kurulu sanayi kapasitesinin ancak yüzde 50-60'ı kullanılabilirken enerji yetersizlikleriyle karşılaştığımız biliniyor. Yatırımları ve üretimi belli bir oranın üstünde artırmanın enerji olanaklarını ve finansal kaynakları zorlayarak Özal programının dengesini bozması kaçınılmaz görünüyor.

Ücret gelirlerinin sınırlandırılması, iç pazarın daraltılması ve gelir dağılımının ücretli kesim aleyhine bozulması da hep Özal programının ayrılmaz parçaları. Yani bu yönlerini değiştirip programın tutarlılığını ve dengesini korumak bizce olanaksız.

Özetlersek, ekonomide kendi temel tercihlerine uygun bir yapısal değişimi öngören Özal programını ilke olarak benimseyip de şu ya da bu parçasını yerinden oynatmaya kalkışmak tutarlı görünmüyor. Bu eleştirileri yapanların en az Özal'ın programı kadar tutarlı bir seçeneği bütün öğeleriyle oluşturup ortaya koymaları gerekiyor. Temel tercihlerde Özal'dan ayrılan, 24 Ocak kararlarının temel felsefesine karşı olanların da kendi felsefelerine uygun seçenekleri şimdiden oluşturmaları her halde yararsız değil.

(Cumhuriyet, 25 Ocak 1982)

EKONOMİDE YAPISAL DEĞİŞİM KOLAY MI?

Sanayileşme sürecinin ileri evrelerindeki Avrupa ülkeleri yıllardan beri sanayi yapılarını yenilemenin, katma değeri yüksek modern sanayilerin daha büyük ağırlık taşıyacağı bir yapıya yönelmenin özlemini çekiyorlar. OECD'nin de çeşitli raporlarla desteklediği bu eğilimin savunucuları, başta tekstil olmak üzere «modası geçmiş» sayılan, katma değeri düşük sanayi kollarından artık vazgeçilmesini ve bu sanayi kollarının «yeni sanayileşmekte olan» Üçüncü Dünya ülkelerine bırakılmasını öneriyorlar. Bu ilke kimi politikacılarca da benimseniyor ama uygulaması çok yavaş olabiliyor, ve örneğin AET, kendi tekstil sanayiini korumak için Türkiye gibi, Güneydoğu Asya ülkeleri gibi Üçüncü Dünya üreticilerine karşı önlem almak zorunda kalıyor.

Peki bu neden böyle oluyor?.. Ekonomide yapı değişikliği çok sancılı bir süreç olduğu ve Avrupa ülkeleri demokrasiyle yönetildiği için böyle oluyor, Ekonomide yapı değişiminin gereği olarak tasfiye edilmesi öngörülen sektörlerin, firmaların birbiri ardından yıkılmasına, binlerce işçinin işini kaybetmesine, oy kaygısı olan hiç bir demokratik yönetim kolay razı olamıyor. Tersine tekstil gibi yapı değişiminin kurbanı olması öngörülen sektörleri çeşitli önlemlerle korumak zorunda kalıyor. İki yıl önce tanımak olanağını bulduğum İngiliz milletvekili ve Tekstil İşverenleri Federasyonu üyesi Mr. Tom Normanton'un söylediği gibi, «yapı değişiminin sözünü etmek çok kolay, ama bunu gerçekleştirmek çok zor..»

Sermaye olanakları Türkiye'ye oranla çok geniş, daha modern ve gelişmiş sanayi dallarına atlama olanakları, teknoloji birikimleri çok daha engin olan Avrupa ülkeleri ekonomide yapı değişiminin ne denli zor ve sancılı bir süreç olduğunun farkındalar da biz değiliz. Bazı kimselere bakarsanız Avrupa'nın yıllardır gerçekleştiremediği yapı değişimini biz iki yılda «şıp diye» becerivermişiz 24 Ocak kararları sayesinde, Türkiye'de amaçlanan yapı değişiminin tas-

fiye listesinde bulunan bazı işadamlarımızın da bir yandan bu koroya katılırken diğer yandan «*Batıyoruz aman*» diye fer-yadı basmaları da kuşkusuz ilginç bir görüntüyü sergiliyor.

Türkiye'de bugün yaşanmakta olan olay ekonomide yapı değişimi değil, yapı değişimini amaçlayan bir zorlama. Dünya Bankası ve benzerlerinin önerisi doğrultusunda «*içe dönük*» yapıdan «*dışa dönük*» yapıya geçilmesi; ekonomide kamu kesiminin payı ve etkinliği azalırken özel kesimin ve giderek yabancı sermayenin payının artması amaçlanıyor bu zorla-mayla. Bu amaca varmak için ise gerek kamu kesiminde gerekse özel kesimde «*gözden çıkarılan*» sektörlerin ve ku-ruluşların yatırımsızlıkla ya da parasızlıkla «*boğulması*» ge-rekiliyor. Demokratik ülkelerde göze alınamayan da işte işin bu yanı. En «*Friedmancı*» yönetimin bile dara gelince «*topal ördek*» adı verilen firmaları kurtarmak zorunda kaldığı, ka-mu fonlarını bu amaçla seferber ettiği görülüyor.

Türkiye'de de tasfiye, sırasının kendilerine gelebileceğini sezen kimi sanayicilerimizin «*büyüyen işsizlik*» ve «*yatırım-sızlık*» tehlikelerine dikkat çekerken gündeme getirmek iste-dikleri sorun işte bu noktada düğümleniyor. Yapı değişimi-nin ne olduğunu tam anlamadan «*olsun*» diyenlerin bu deği-şimin kendi kuruluşları üzerinde yapacağı olumsuz hatta yı-kıcı etkiyi sezince «*imdat*» sinyalini çekmeleri, bu değişim programını uygulamanın Türkiye'nin bugünkü koşullarında bile kolay olmayacağını gösteriyor.

Bu arada Türkiye'ye önerilen yapısal değişim modelinin ülkenin ve halkın çıkarlarıyla ne denli bağdaştığını de kuş-kusuz iyice tartışmak gerekiyor. «*Dışa açık*» yapıya kavuşa-lım derken içerde ücretleri sürekli düşük tutmanın plânla-nıp plânlanmadığını, sermayesi kıt Türkiye'nin kurulmuş ba-zı sanayilerini feda etmesinin ne dehlî akılcı olduğunu ve kurulması önerilen yeni yapının daha ileri sanayi sektörleri-ne yönelik bir yapı olup olmadığını derinlemesine tartışma-dan bu tür bir yapısal değişime evet demenin şaşaklıktan öte bir anlamı kalmıyor.

(Cumhuriyet, 1 Mart 1982)

İPİN İNCELDİĞİ YER

Gazeteci (?) Ümit hanımın dehşetengiz serüvenleri değil konumuz. Zor altında dışa açılmaya çabalayan Türk ekonomisinin en az Ümit hanımın serüvenleri kadar heyecanlı serüveninde varılan noktaya ve bazı aktörlerin bu noktadaki tutumlarına değinmek istiyoruz sadece.

Varılan noktayı belirlemek için son haftalarda söylenen kimi sözlere, dile getirilen dertlere ve yaşanan olaylara şöyle bir göz atmak yararsız değil. Örneğin İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Nurullah Gezgin'in 12 mart günü Başbakanlıkta yapılan toplantıdaki konuşmasında yer alan şu noktalar üzerinde durulacak nitelikte :

● Büyük çoğunluğu ile sanayimiz yıllarca izlenen sanayileşme stratejisinin gereği, dışa açılacak yapıda değildir. Otuz yıllık bir birikimi bir iki yıl içinde değiştirmek gerekçeli bir bekleyiş olamaz.

● İç piyasada durgunluk devam etmektedir. Bunun önemli nedenlerinden biri bazı grupların reel gelirleriyle fiyatlar arasındaki mesafenin açılmasıdır.

● KİT'lerin fiyat politikası, kredi maliyetinin yüksekliği, Türk parasının devamlı değer yitirmesi, üretimin artmıyışı, maliyet enflasyonunun ana etkenlerini oluşturmaktadır.

● 1981'de geri çekilen talep enflasyonu 1982'de maliyet enflasyonu olarak gelişmekte, bu ise yetersiz kaynak sorunu nedeniyle sanayi kesimini bankalar ve bankerlerin insafına terketmektedir. Firmalar borçlarını yeni ve daha büyük borçlanmalarla çözümlenememek istemektedir.

İSO'nun çözüm önerileri arasında ise (1) sıkışık durumdaki kuruluşların banka borçlarının Merkez Bankası'nda bir fon kurularak konsolide edilmesi, (2) Tarımsal üretimin artırılması, (3) Tekellerin dış rekabete açılması, (4) Hisse senedi piyasasının canlandırılması ve (4) Yol gösterici ve teşvik edici bir planın hazırlanması yer alıyor.

Ekonomiye yön verenleri geçtiğimiz hafta boyunca, uy-

günlük politikaların savunmasını yapmaya zorlayan bu yarımlar aslında ipin incelendiği yeri de gösteriyor.

İpin incelendiği yerde iç içe geçmiş dört düğüm var: Dış açılma, daha doğrusu açılmama; finansman dar boğazı; tekelci yapılar ve enflasyon canavarı. Enflasyonu önlemek ve dış açılmayı zorlamak için uygulanan sıkı para yüksek faiz politikaları iç talebi kısıyor, sermaye yapısı temelden bozuk, sanayimizin dış açılmayan geniş kesimini bunalıma itiyor. Bu keşim içinde banka kaynaklarına hükmeden ve kendi piyasalarında tekel durumunda olan firmalar durumu idare edebiliyor, hatta personel giderlerinin duraklamasından da yararlanarak hatırı sayılır kârlar sağlayabiliyorlar. Tabii sınırlı üretim düzeylerinde yüksek fiyat uygulamak ve enflasyonu maliyet yönünden kamçulamak pahasına.

Banka kaynaklarına hükmedemeyen ve tekel durumunda olmayanlar ise ipin incelendiği noktada devletin devreye girmesini ve ciddi önlemler almasını istiyor, önlem alınmazsa ipin kopacağını belirtiyorlar. İpin kopması ise bankerlerin «saadet zinciri»nin kopmasından çok daha büyük çöküşleri gündeme getireceğinden yönetim bu tepkilere kayıtsız kalmıyor. Başta Sayın Özal olmak üzere ekonomiye yön verenler bir yandan uygulanan politikaların vazgeçilmezliğini her fırsatta yinelerken diğer yandan bu politikadan vazgeçmeden alınabilecek rahatlatıcı önlemleri düşünüyorlar. Maliye Bakanının son konuşmalarında da belirttiği gibi özellikle sanayi finansman sorununu çözmeye yönelik önlemler birbiri ardından devreye girecek gibi görünüyor.

Ne var ki, ekonomide arz ve talebi daha yüksek düzeyde dengelemeden sanayiye kaynak aktarmanın da enflasyonist bir bedeli var. Bu ise, uygulanan politikanın temel hedefleriyle çelişiyor.

Demek ki bugünkü modelin ödünsüz uygulanması için tek çare ipin incelendiği yerden kopması. Yani, ekonomide olması istenen yapı değişikliğine ayak uyduramayan firmaların «temizlenmesine» göz yumulması ve ekonominin bu firmaların yükünü taşımaktan kurtarılması. Bunu kimin göze alabileceği ise apayrı ve büyük bir soru.

(Cumhuriyet, 29 Mart 1982)

TURGUT ÖZAL OLAYINI KAVRAMAK

Turgut Özal'ı hemen her dinleyişimde etkileniyorum. Özal'ın konuşmalarını özetlerinden ya da gazete haberlerinden izlerseniz aynı konuşmanın defalarca tekrarlandığı izlenimini ediniyorsunuz. Çünkü Sayın Özal, sevdiği bir deyimle «maksatlı olarak» bazı konuları bıkmadan, usanmadan hemen her konuşmasında tekrarlıyor. «24 Ocak öncesinde ekonomik yıkıntı, yokluklar vardı» diyor; uygulanan ekonomi politikalarının sağladığı başarıyı anlatıyor; dışarda artan itibarımızdan söz ediyor; ve kimsenin inanamayacağı kadar parlak bir gelecek tablosu çiziyor. Bunlar Sayın Özal'ın hemen her konuşmasında, her demecinde tekrarlıyor. Çünkü Sayın Özal manşetlere yansıtacağını bildiği bu görüşlerinin tekrarından yarar umuyor. Tıpkı insanı biktirircesine tekrarlanan reklâmları yapanlar gibi görüşlerini tekrarladıkça bunları benimseyenlerin çoğalacağına inanıyor. Bu Özal'ın konuşmalarının kitleye, «genel tüketime» dönük yanı.

Ancak Özal'ın konuşmalarında, manşetlere yansımaya-
cak satır aralarında bir de «özel tüketime» dönük bölümler,
gizli mesajlar var. Bu satır aralarından ve Sayın Özal'ın
kendisi hakkında verdiği ipuçlarından «Özal olayı»nın ger-
çek boyutlarını kavramaya çalışmak, en azından denemeye
değer bir uğraş gibi görünüyor.

Sayın Özal'ın 7. İktisatçılar Haftası'nın ilk gününde yaptığı açık konuşması ve eleştirilerden sonra yaptığı ikinci konuşma bu açıdan bulunmaz birer kaynak niteliğinde. Özal, salonu dolduran dinleyici kalabalığının çoğunlukla iktisat öğrencileri olduğunu da hesaba katarak yaptığı ikinci konuşmada programını ve kendisini anlatırken bakın neler söyledi. «Ben formel iktisat tahsili görmedim. Ama insanı esas öğrenimi hayatta görüyor. Ben de hayatımın büyük bölümünü devlette geçirdim. Bu arada masanın öteki yanında da oturdum. Bu nedenle devleti ve teşebbüs kesimini iyi tanıyorum. Her iki kesimin görüşlerini ve uyum noktalarını iyi biliyorum. Bu nedenle oldukça gerçekçi ve pragmatik

olduğumu sanıyorum. Ekonomi bir bilim olduğu kadar bir sanattır da. Ekonomi politikası ise aynı zamanda kamu politikasıdır. Uygulanan politikayı kitlelere benimsetmek, onların desteğini sağlamak önemlidir. Bu nedenle işin psikolojik yanı ağır basar», dedi. Sayın Özal.

Önceki konuşmasında, Türk milletinin çalışkanlık ve fedakârlık yeteneklerini vurgulayan Sayın Özal'ın bu arada dış dünyadaki itibar sözcüğüne duyduğu yakınlığı ve «reform» sözcüğüne karşı duyduğu allerjiyi dile getirmesi de ilginçti.

Daha önce dinlemiş olduğum bazı konuşmaları, çeşitli toplantılarda işadamlarına ve bürokratlara karşı tavırlarıyla bu son konuşmaları birlikte değerlendirildiğinde Özal'ı yalnızca ekonominin değil Türkiye'nin geleceği üzerinde iddialı bir kişi, yeni tür bir «*süper-bürokrat*» olarak tanımlamak mümkün galiba. Neden dersiniz, şundan: Özal denklemdeki bütün unsurları iyi tanıdığını ve yönlendirebileceğini, en azından etkileyebileceğini söylüyor ve dediğini de bir ölçüde gerçekten yapıyor. (1) Devleti ve bürokrasiyi. (2) Özel kesimi. (3) Fedakâr halkı. (4) Dış dünyayı tanyan ve değişik ölçülerde olsa da yönlendirebilen ya da etkileyebilen: en azından ekonomi politikasını yönlendirmede bütün ipleri eline alarak tartışmasız «*orquestra şefi*» durumuna gelmeyi başaran Özal'a yeni tür «*süper-bürokrat*» denmezse kime denecek.

Ne var ki Özal'ı yıllardan beri alışageldiğimiz süper-bürokratlardan ayıran özellikleri de sond erece önemli ve Türkiye'nin geldiği aşamayı göstermesi açısından belirleyici. Devletten önce girişimci güçleri, emekten önce sermayeyi düşünen; reformun her türlüşünü tehlikeli görüp sermayenin «*tabii gelişim*» kanunlarının üstünlüğüne inanan Özal'ın klasik Türk bürokrati tipiyle benzerlikleri kuşkusuz ki sınırlı. Hayalci olmaması ve bastığı yeri oldukça iyi tanınması da gene bu eski bürokratlara benzemeyen özelliklerinden.

Sayın Özal'ın klasik bürokratlara benzeyen yanı ise kafasında bir «*düzeltilecek Türkiye*» imajı olması ve bu ama-

cını gerçekleştirmek için hesaplı biçimde yol alması. Ekonominen yola çıkarak «toplum mühendisliği»ne soyunan Sayın Özal'ı mutlaka yakından izlemek ve kafasındaki «düzeltilmiş Türkiye» imajını da çözmeye çalışmak gerekiyor. Bu yalnızca ekonominin değil, Türkiye'nin geleceğini düşünen herkes açısından yararlı olabilecek bir egzersiz.

(Cumhuriyet, 12 Nisan 1982)

ÖZAL PROGRAMINA MUHALEFET POTANSİYELİ

Geçen hafta düzenlenen bir forum nedeniyle İstanbul'da toplanan uluslararası bankaların temsilcileri, bir yandan Türk ekonomisinin dünü, bugünü ve yarını hakkında Özal ekibinin açıklamalarını dinlediler; bir yandan da Türk işadamları, bankacıları, öğretim üyeleri ve basın mensuplarıyla görüşerek «Havayı koklamaya» çalıştılar. 12 Eylül'den sonra Türkiye'de sağlanmış bulunan kanun-nizam ortamını ve uygulanmakta olan ekonomik istikrar programını adeta hayranlıkla izlediklerini her fırsatta yineleyen yabancı bankacılar, bu ortamın bozulmaması ve ekonomik programın geliştirilerek sürdürülmesi halinde Türkiye'ye daha büyük ilgi göstereceklerini de gizlemediler.

Yabancı bankacıları düşündüren tek noktanın Türkiye'de gözlenen bu olumlu tablonun sürekliliği konusunda düğümlendiğini bilen Sayın Özal ise, uygulanmakta olan ekonomik programın halkın çoğunluğu tarafından benimsendiğini ve bu nedenle bu programdan geriye dönüş olmayacağını anlatmaya çalışırken şöyle diyordu:

«Bugün sağlanmış olan istikrarın sorumluluğunu taşıyanlar bu istikrarın gelecekte de sürdürülmesini güvenceye almak için gerekeni yapacaklardır. Politik eğilimi ne olursa olsun gelecekteki hiç bir yönetim bu politikaları tersine çevirecek gücü ve desteği bulamayacaktır.»

Sayın Özal'a göre durum buydu ve kaygılanacak bir şey yoktu. Gene geçen haftaki foruma, ülkelerin ekonomik ve politik riskleriyle ilgili bir bildiri sunan siyasal analiz uzmanı Michael O'leary'nin ortaya attığı soru ise şuydu: Acaba Turgut Özal, programını uygularken bugüne dek sağladığı etkinliği ve başarıyı bundan sonra da gösterebilecek miydi? Yoksa bugüne kadar muhalefet gücü ve olanakları sınırlı kesimleri karşısına alan Özal'ın programı bundan sonra daha güçlü çıkar ve baskı gruplarına ters düşebilir ve bu nedenle uygulanmasında ciddi sorunlar çıkabilir miydi?

Bu gerçekten ilginç soruyu soran O'leary'ye göre, Özal'a bu aşamadan sonra karşı koyabilecek ve ciddi bir muhalefet potansiyeli oluşturabilecek gruplar arasında bürokrasiyi unutmamak gerekti. Sayın Özal'ın bürokrasi ve KİT reformunu gündeme getirdiği şu günlerde bu sorunun sorulması daha da bir anlam kazanıyor ve belki de Özal'ın bu konuda gösterdiği aceleciliği açıklayacak bir nitelik taşıyordu.

Önceki günkü Milliyet gazetesinin yazdığına göre, KİT'lerin ve bürokrasinin yeniden düzenlenmesi çalışmalarının hızla sonuçlandırılması gerektiğini belirten Sayın Özal, bunun gerekçesini de şöyle açıklıyordu:

«İş demokrasiye doğru yaklaştıkça, seçim tempoları artıkça bazı şeyleri yapamaz hale gelebiliriz. Onun için bundan endişe duyuyorum... Açık ve samimi söyleyeyim, iktidarlar bu işi yaparken, yıpranmayı göze almalıdırlar. Biz hükümet olarak bu yıpranmayı göze alıyoruz...»

Sayın Özal'ın bu sözleriyle de doğrulandığı gibi, bürokrasiden kaynaklanabilecek muhalefet potansiyeli mutlaka hesaba katılmalıydı. Bunun yanı sıra hesaba katılması gereken ve O'leary'nin «*Güçlü çıkar ve baskı grubu*» tanımına giren başka gruplar da var mıydı?

Geçen haftaki forumda TÜSIAD Başkanı Ali Koçman'la DPT Müsteşarı Yıldırım Aktürk arasında geçen diyalog, bu konuda da ilginç ipuçları veriyordu. DPT Müsteşarı Aktürk, «*Yeterli para politikası*» izlendiğini söyleyen Sayın Özal'ın görüşleri doğrultusunda, ucuz paranın sanayide kötü alış-

kanlıklara yol açtığını, dışa açılma ve öz kaynaklarını artırma yollarını zorlamayan sanayicilerin zorluk çekmesinin doğal olduğunu belirtirken, Koçman'ın sözleri başka bir gerçeği dile getiriyordu.

«İşiniz, bugün teşvik gören dış pazara yönelik alanlarda değilse oksijensiz nasıl yaşayacaksınız 'İş alanınızı değiştirin' demek kolay ama bunu bugünden yarına gerçekleştirmek kolay değil. Kredi sistemi mutlaka gözden geçirilmeli ve özel sektörün kısa vadeli finansman sorununa mutlaka bazı yeni ilaçlar bulunmalıdır. 'Yaşayan yaşar, ölen ölür' demekle bu sorun çözümlenemez,» diyen Koçman'ın bu sözleri de Sayın Özal için düşündürücü olmalıydı.

Bugün için O'leary'nin «Güçlü baskı grubu» tanımına girmeyen halkın büyük çoğunluğunun, halen uygulanmakta olan ekonomik programı ne denli benimsediği ise başka bir yazının konusuydu.

(Cumhuriyet, 19 Nisan 1982)

KİMİN YÜZÜ GÜLÜYOR?

«Türkiye ekonomisinin patronu» Turgut Özal, geçen hafta da gazete manşetlerinden düşmedi. Bir yandan hakkında söylenenler, diğer yandan kendi söyledikleri hemen her gün gazetelerde yer aldı. Bu arada Sayın Özal, Anadolu Ajansı'na yaptığı uzun ve ayrıntılı açıklamanın bir bölümünde «*ekonominin ana gayesi*»nin ne olduğunu da açıkladı. Sayın Özal'a göre, «*ekonominin ana gayesi herkesin yüzünün gülmesi*» idi.

Türkiye ekonomisini dışarıdan izleyen herkesin yüzü gerçekten de gülmeye devam ediyor, örneğin OECD Türkiye Konsorsiyumu Başkanı Dr. Geberth, Türkiye'nin «*bir süre daha nekahat koşusunda kalmak koşuluyla*» iki yıl içinde düzlüğe çıkabileceğini söylüyordu.

Türkiye ekonomisinin geleceği dışarıdan belki aydınlık görünebiliyordu ama bu ekonominin içinde yaşayanlar, uy-

gulanan politikaların yükünü taşıyanlar açısından durum nasıldı? Türkiye'de yaşayan, çarşıya — pazara çıkan, ücretle ev geçindirmeye çalışan, ihracatı düşünmeden, borçla — harçla kurduğu işini yürütmeye çabalayan Türk insanının yüzü gülüyor muydu?

Bu soruya cevap ararken geçen hafta içinde söylenen kimi sözlere şöyle bir bakmak sanırız yararlı. Sayın Özal'ın tanımına göre bile, «solcu» sayılamayacak olan Türk—İş Genel Başkanı İbrahim Denizcier, herhalde tabandan gelen baskının da etkisiyle bakın nasıl konuşuyor: «YHK elini ücretlere atmıştır. Ancak YHK'nın değil, bu kurula 'işçilere fazla ücret verme' diyen Turgut Özal'ın politikası eleştirilmelidir. İşçiler borç içinde kıt kanaat geçinebiliyor.. Turgut Özal'ın tek politikası vardır. Elini işçinin midesine attı ekonomiyi böyle kurtaracağını söylüyor.»

Tarım—İş Sendikası Genel Başkanı Zeynel Irmak ise şöyle diyor: «Sayın Özal Türkiye'de işçinin aldığı aylığı yeterli buluyor. Acaba kendisi pazarda dolaşıp bir demet maydanozun kaçta olduğunu sormuş mu? İşçiler kemer sıkarken Turgut Bey göbek büyütüyor.»

Neden böyle konuşuyor sendika sözcüleri? İşçilerin yüzü çok güldüğü için değil herhalde.

Peki işçilerin yüzü gülmüyor da maydanozun fiyatından pek fazla etkilenmeyen işverenlerin, sanayicilerin, işadamlarının yüzü gülüyor mu? Örneğin ülkemizin önde gelen işadamlarından Vehbi Koç'un geçen hafta yaptığı konuşma «24 Ocak kararları» karşısında yüzü gülen bir adamın sözleri mi? 24 Ocak kararlarını «prensipten itibaren doğru» bulduğunu söyleyen Vehbi Koç daha sonra ne diyor? Ülkemizde sanayi ve ekonominin kendine mahsus dinamizmini frenlemek bugün için değilse bile yarın için sakıncalı olabilir. diyor. Bu yüksek faizlerle bir kısım sanayi yaşamaya imkân yoktur diyor. Yeni yatırımların kur garantisi ve ucuz faiz ile teşvik edilmesi şarttır diyor. Peki bu istekler 24 Ocak kararlarının «prensipten» ile çelişmiyor mu?

Ege bölgesinin önde gelen sanayicilerinden Yılmaz Adıgüzel de «Bugün Türkiye'de izlenen para-kredi politikasıyla hiç bir noktaya ulaşılamayacağını» ve Türk ekonomisinin her geçen gün biraz daha darboğaza itildiği görüşünü savunuyor. Yani o da pek gülmüyor.

En güvendikleri müşterilerinden devre faizlerini bile tahsil edemeyen bankacılar, ellerindeki karşılıksız çeklerle borçlularını arayan alacaklılar, mecburi izine çıkartılan işçiler, ya da bankerzedeler mi acaba bu yüzü gülenler?

Görünen o ki, Türkiye'de uygulanmakta olan, ekonomi politikası henüz herkesin yüzünü güldürebilmiş, yani sayın Özal'ın deyimiyle «ekonominin ana gayesi»ne varabilmiş değil. Doğrusunu söylemek gerekirse nasıl ve ne zaman bu «gayeye» varılabileceğini söylemek de son derece zor.

Tersine, uygulanan reçetenin bugüne dek hep halktan özveri isteme yönü, acı veren sonuçları öne çıkmış, herkesin yüzünün gülmesi şöyle dursun, çoğu kimse, gülmeyi unutmuş bulunuyor. Hal böyle iken herkesin yüzünü güldürmekten sözetmek bile kimseyi güldüremiyor.

(Cumhuriyet, 3 Mayıs 1982)

SERBEST REKABET Mİ, TEKELLEŞME Mİ?

Türkiye Batı'daki modaları yakından izleyen bir ülke. Yalnızca giyim-kuşam modasını değil, Batı'da moda olan ideolojileri de yakından izliyoruz genellikle. Ünlü iktisatçı Milton Friedman'ın televizyon dizileriyle desteklenen, «serbest piyasa ekonomisinin faziletleri» kampanyası da Batı'da yaygın ilgi görüp Türkiye'ye de sıçrayan ideolojik modalardan biri.

Serbest piyasa ekonomisinin faziletlerini Türkiye'de savunanlar, tıpkı «başöğretmen» Friedman gibi, ekonomideki liberalleşmenin politik liberalleşmeyi de beraberinde getire-

ceğini ve demokrasiyi özleyenlerin ekonomide liberalleşmeyi de savunmak zorunda olduklarını belirtiyorlar. Ekonomide liberalleşmenin ve gerçek anlamda bir serbest piyasa ekonomisine geçmenin ise, kaynak dağılımını rasyonelleştireceği, rantların oluşumunu önleyeceği, tüketiciyi koruyacağı ve hattâ gelir dağılımını daha adil hale getireceği ileri sürülüyor.

Serbest piyasa ekonomisi modelinin teoriye uygun olarak işleyeceği varsayımıyla belki de hemen yadsınacak görüşler değil bunlar. Tam rekabetin sağlandığı, alıcı ya da satıcı olarak piyasaları etkileyecek büyüklük ve güçte firmaların ve örgütlemelerin bulunmadığı, çok sayıda alıcı ve satıcının piyasalar hakkında tam bilgi sahibi olduğu bir ortamın varlığını hayal edip böyle bir ortamın faziletlerinden ve olumlu sonuçlarından söz etmek tabii ki, mümkün.

Ama, gerçek dünyaya bakınca ne görüyoruz? Uzağa gitmeye gerek yok; serbest piyasa ekonomisine geçişi temel ilke olarak benimseyen, «24 Ocak» paketinin uygulandığı Türkiye'deki gelişmelere şöyle bir göz atmak yeterli.

Hangi piyasalarda tam rekabet koşulları var? Tekelleşme olgusu azalıyor mu, artıyor mu? Çarklar çok sayıda küçük firmanın mı, yoksa az sayıda büyük firmanın lehine mi dönüyor? Fiyatlar serbestçe piyasada mı, yoksa kapalı kapılar ardında, piyasaya egemen olan üç-dört büyük firmanın yetkililerince mi, belirleniyor? İşgücü piyasasında fiyat belirlemesi hangi serbest piyasada gerçekleşiyor? Tüketici, piyasalar ve mallar hakkında ne denli bilgi sahibi? Abartmalı reklâm kampanyaları bunu kolaylaştırıyor mu, zorlaştırıyor mu?

Bu ve bunun gibi soruları sonradan serbest piyasa ekonomisinin, tam rekabetin faziletlerinden söz etmek gerçekten kolay. Ama, bu soruları sorup yanıtlarını aradığınızda bu kolay işin bir hayli zorlaştığını görüyorsunuz. Çünkü:

● Pek çok piyasada tam rekabet koşulları şöyle dursun, eksik rekabetten söz etmek bile zor, üç-dört büyük firma her şeye egemen. Bunu önlemeye yönelik kartel ve tekelere karşı yasa tasarısı ise galiba uyutulmuş durumda.

● Eldeki bütün veriler pek çok alanda tekelleşmenin azalmadığını; tersine arttığını gösteriyor. Çok sayıda küçük firma yerine, az sayıda büyük firma ilkesi, yatırım ve dışsattım teşvikleriyle de özendirilmiş bulunuyor. Tekelleşmenin yoğunlaştığı bankacılık kesimi bu süreci hızlandırmanın etkin bir aracı olarak görev yapıyor. Buna karşılık küçük firmaları desteklemeye yönelik önlemlerin şimdiden 1983'e ertelendiğini en yetkili ağız söylüyor.

● Çeşitli piyasalarda üç -dört büyük firmanın aralarında anlaşarak fiyat saptadıkları yolundaki haberlere hemen her gün rastlanıyor ve bu olgu hiç yadırganmıyor. Güçlü tekellerin egemen olduğu bazı piyasalarda «Terbiyevi ithalâta» gidileceği yolundaki haberler ise şimdilik sözde kalmış görünüyor.

● İşgücü piyasasında fiyatlar Yüksek Hakem Kurulu'nca belirleniyor ve bu olgu bazı serbest piyasa yandaşları tarafından gayet doğal karşılanıyor, sürmesinden yana görüş belirtiliyor.

● Tüketiciyi Koruma Yasası da unutulmuş ya da uyutulan yasalar arasında. Sayın Ticaret Bakanı, «Tasarımın kısa sürede yasalaşacağından endişeliyim, ancak uzun sürede tüketiciyi koruyacak bir şeyler yapılacak» diyor.

Serbest piyasa ekonomisini çarpıtan bu olguların üstüne ısrarla gitmeden liberalleşmenin faziletlerini savunmak, galiba Batı'daki bir modayı izlemekten ya da «liberalleşme» adı altında tekelleşmeyi savunmaktan öte bir anlam taşıyor.

(Cumhuriyet, 17 Mayıs 1982)

24 OCAK'IN İFLÂSİ MI?

Kastelli olayı 24 Ocak'ın iflâsını mı sergiliyor?

Kimilerine göre evet. Bu olay dosta-düşmana 24 Ocak kararlarıyla girilen yolun bir çıkmaz olduğunu bütün çıplaklığıyla sergileyen bir örnek.

Kimilerine göre hayır. Bu olay sadece bir «yol kazası», Yani girilen yol doğru ama arada böyle kazalar oluyor, parçaları toplayıp da arabayı değiştirip yola devam etmek gerek.

Kimileri ise daha geniş kapsamlı bir yol tercihini gündeme getirerek, Türkiye'nin böyle olumsuz olaylardan etkilenip «hür teşebbüs yolu»ndan çıkması için neden bulunmadığını belirtiyorlar.

Bu tartışmayı netliğe kavuşturmak için öncelikle şunu belirtmek gerek: Türkiye'nin «hür teşebbüs yolu»na mı yoksa başka bir anayola mı gireceğini belirlemek, 24 Ocak mimarlarına kalmadığı gibi başka mimarlara kalacak, herhangi bir tarihte herhangi bir kararlar dizisiyle belirlenecek bir şey değil. Bu, tarihsel süreç içinde belirlenen stratejik bir karar, hiç kimisenin kendi başına yapamayacağı bir tehce.

Pek tabii ki 24 Ocak kararları da böyle bir anayol tercihini gündeme getiren kararlar değil. Bunlar sadece zaten girilmiş bulunan anayolda tökezlemeye başlayan arabayı değiştirmeye yönelik kararlar. Dolayısıyla bugünkü «yol kazası» olayı karşısında tartışılması gereken de bu arabayla ya da bu ekonomi politikalarıyla yola devam etmenin mümkün olup olmadığı. Bu politikaların son olaydan yara almadığı ya da ne derecede yara aldığı.

24 Ocak'ın gündeme getirdiği ekonomi politikası anlayışının iki temel ögesi var. Birinci öge devletin makro düzeyde para-kredi politikalarıyla yetinerek ekonomideki diğer kararları «serbest piyasa mekanizması»na bırakmak istemesi. İkinci öge, bu mekanizmanın işleyişi içinde ekonomiyi içe dönük yapısından dışa dönük yapıya kavuşturacak bir yapı değişiminin gerçekleşmesini amaçlaması.

24 Ocak'ın bu iki ana öğeye dayanan çözüm senaryosu ise kabaca şöyle: Sıkı para-kredi politikası iç pazarı daraltarak enflasyonu önleyecek; iç pazarda sıkışan firmalar bir yandan dışa açılmaya diğer yandan sermaye artırmaya yönelecek. Ücretler ve taban fiyat artışları sınırlı tutulacak. Bu

arada yükselen faizler tasarrufları mali sisteme çekecek ve kredilere kaynak oluşturarak finansman sorununu çözecek. Dışa açılmayan, sermaye artıramayan ve finans kaynaklarına erişemeyen şirketlerle hesabımı doğru yapamayan bankalar ya da bankerler kendi kaderlerine terkedilecek. Bunların yükü kalkınca da ekonomi bütünüyle daha rahat nefes alma, daha rasyonel çalışma olanaklarına kavuşacak. Bu süreç içinde herkes devletin desteğini artık bekleyemeyeceğini, kendi ayakları üzerinde durmak zorunda olduğunu yaşayarak öğrenecek ya da öğrenmeden ölecek.

Şimdi bu senaryonun çeşitli noktalarda aksadığı, pek çok firmanın ve bazı bankaların bu ikinci seçenekle burun buruna geldikleri, yani ölüm kalım savaşımı verdikleri bir ortamda gündeme getirilen «Kastelli çözümü» acaba bu senaryoya uygun, bu senaryoyla tutarlı bir çözüm mü? Yoksa bu senaryodan artık vazgeçilmesi gerektiğini savunanların ilk taktik başarısı mı?

«Kastelli çözümü»nün öğelerine bakıldığında bunların 24 Ocak'ın temel öğeleriyle çeliştiği görülüyor. Bir kere Merkez Bankası sıkıntısındaki bankalara yardım elini uzatmak zorunda kalıyor; böylece hem para politikasındaki katılık eriyor, hem de «bankalar da batabilir» görüşünün şimdilik geçerli olamadığı anlaşılıyor. Bu operasyon içinde, ihracata sağlanan kredilerin iç piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması gündeme geliyor. Reel faizi taşıyamayan sanayi ve finans kesimindeki tıkanıklık, firmaların ve bazı bankaların batmasına izin verilmeden sadece Kastelli'nin batışı hızlandırılarak aşılma ya da ertelenmek isteniyor. Ve «serbest piyasa güçleri»nin kendi sorunlarını kendi içlerinde kendi yöntemleriyle çözmelerine seyirci kalmamaya devletin kapsamlı müdahalesi zorunlu hale geliyor.

24 Ocak'ın iflâs ettiğini söylemek için belki biraz erken ama Kastelli «kazası»ndan yara almadan çıktığını söylemek de galiba olanaksız

(Cumhuriyet, 28 Haziran 1982)

SIRA ÖLMEME GELİNCE

24 Ocak kararlarının başlattığı ekonomi politikaları demetinin yalnızca enflasyonu denetim altına almaya ve ekonomide istikrar sağlamaya yönelik olmadığı, aynı zamanda ekonomide bir yapı değişikliğini gerçekleştirmeyi amaçladığı sık sık yineleni. Başta Sayın Özal olmak üzere yetkililer, Türkiye ekonomisinin bu ekonomi politikalarıyla bir yapı değişimi sürecine girmiş olduğunu her fırsatta belirttiler.

Amaçlanan yapı değişiminin yönü ve yöntemi konusunda da ekonomik politikayı yönlendirenlerin beyanlarından bazı sonuçlara varmak mümkündür. Dünya Bankası ve IMF'nin de hararetle tavsiye ettiği bu yapı değişimi Türkiye ekonomisini bütünüyle dışa açmayı, içe dönük kurulmuş sanayi kesiminde dış rekabeti hesaba katan bir uzlaşma ve rasyonelleşmeye yönelmeyi, bankacılık sistemini reel faizle çalışan, rekabete açık bir sistem haline getirmeyi amaçlıyordu. Bu ilkelere uyum sağlayabilen, dışa açılmayı ve sıkı para koşullarında yaşamayı başarabilen firmalarla iç ve dış rekabet koşullarında öne çıkabilen bankalar yeni ekonomik yapının temel taşlarını oluşturacak, 24 Ocak öncesinin özlemi içinde kalıp bu politikalara uyum sağlayamayanlar ise bu süreç içinde ya kendilerine çeki-düzen verecekler ya da tasfiye olacaklardı. Piyasa mekanizması kendi işleyişi içinde yaşayacak ve batacak firmalarla bankaları ortaya çıkaracak, batanların yarattığı boşlukta, kalanların yaşama alanı daha da genişleyecek ve ekonomi yeni yapıya bu yöntemle kavuşacaktı.

Herhangi bir iktisat kitabında yer alabilecek olan bu senaryonun «*kendi içinde tutarlı*» olduğunu söylemek mümkündür. Ama Türkiye'nin kendine özgü rejim koşullarında bile bu senaryonun eksiksiz uygulanması mümkün müydü? Bu senaryoyu başlangıçta övgüyle karşılayan sanayicilerimiz, iş sahiplerimiz batma ya da «ölme» sırası kendilerine geldiğinde aynı iyimserliği gösterebilecek, övgüleri sıralaya-

bilecekler miydi? 24 Ocak öncesi dönemin koşullarında sınırlı öz kaynak, negatif reel faizli kredi, kur garantisiyle alınmış dış borç ve çoğu kez tamamen iç pazara dönük olarak kurulan iri iri firmalar birbiri ardından darboğaza girip «*imdat*» bayrağını çekince buna seyirci kalınabilecek, «*batan batsın*» denebilecek miydi? Faiz rekabetini bağlı buldukları holdinglerin ya da grupların hızlı büyüme hırslarının bir aracı haline getirdikten sonra kritik durumlara düşen bankalara «*kendi düşen ağlamaz*» denerek seyirci kalınacak, devletin yardım eli uzatılmayacak mıydı? Ekonomi-deki yapı değişiminin kaçınılmaz olarak zarara uğratacağı, safdışı bırakacağı kişi ve grupların baskısına karşı durulabilecek miydi? Demokrasiyle yönetilen pek çok sanayileşmiş ülkede düşünülüp de kolay gerçekleştirilemeyen bu yapısal değişim yöntemi Türkiye'nin koşullarında uygulanabilecek miydi? Örneğin başlıca sanayi ülkelerinin ilke olarak «*feda etmeye*» karar verip bir türlü tam anlamıyla feda edemedikleri ve çeşitli önlemlerle korumak zorunda kaldıkları bir tekstil sanayiinin Türkiye'deki bunalımına seyirci kalınabilecek miydi?

Bu sorulara yanıt arayanların bir-iki ay öncesine kadar gözledikleri gelişmelerde en belirgin öge «*erteleme*» idi. Uygulanan politikanın doğal sonucu olarak darboğaza giren firmalar, kimi zaman holding içi konumları ve özel ilişkilerinden de yararlanarak bankaların insafına sığınıyor ve finansman sorunlarını erteleyebiliyordu. Özellikle sanayi kesimindeki bu tıkanma nedeniyle kredi — tahsilat çarkını istedikleri hızla döndüremeyen bankalar da faiz rekabetiyle mevduat toplayarak likidite sorunlarını ertelemeye çalışıyorlardı. Sorunları kısa sürede taşınmaz boyutlara varan bir-iki dev firmanın ise öyle sessizce batmalarına göz yumuluyor, «*kurtarılmalı*» için devlet desteği de dahil çeşitli yöntemler gündeme geliyordu.

Son bir ay içindeki gelişmeler ise ekonomik politikayı yönlendirenlerin «*günü kurtarma*» esprisi içinde sarıldıkları erteleme sürecinin sınırlarına dayanmakta olduğunu ve te-

mel tercihlerin ertelenemez noktaya geldiğini ortaya koydu galiba. Bu bir ay içinde bankaların batmasına kolay göz yumulamayacağı anlaşıldı: bu uğurda para musluklarının gevşetilmesinin bile göze alınabileceği görüldü; sallanan bazı firmaların sorunlarını çözmek için inceleme heyetleri görevlendirildi; *Hürriyet* gazetesinin haberine göre uygulanan politikaların sıkıntısını çeken bazı önemli sanayicilerle görüşen Başbakan Ulusu, sanayiin kur farkları sorununa çözüm bulunacağını ve devletin para bulmakta zorluk çeken kuruluşları ayakta tutmak için destek sağlayacağını açıkladı, faizlerin yeniden düzenleneceğini söyledi.

Tüm bu göstergeler Türkiye'nin koşullarında bile «*batan batar*» yöntemiyle ekonomide yapısal değişimi zorlamanın kolay olmadığını ve olmayacağını gösteriyor. Bu gerçeğin ışığında ise herhalde şu soruyu sormak gerekiyor: Sonuçta tam uygulanamayacak ya da vazgeçilecek bu yapısal değişim yöntemi yerine Türkiye'nin bünyesine daha uygun, daha gerçekçi ve plânlı bir yapısal değişim yöntemi uygulanmasıydı toplum olarak daha makul bir maliyet ödenmez miydi acaba? Sonu belirsiz bir yapısal değişim yöntemini denemekte ısrar ederek toplumun çeşitli kesimlerine ağır maliyetler ödetenler herhalde bu sorunun yanıtını düşünmek zorundalar.

(*Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1982)

YAPI DEĞİŞEMEDİ, ÖZAL DEĞİŞTİ

Turgut Özal'a en büyük haksızlığı yapanlar, galiba onun belli bir plâna dayanmayan günlük politikalar izlediğini ileri sürenler. Sayın Özal'ın 24 Ocaktan bu yana yaptıkları, söyledikleri ve düşündükleri topluca değerlendirildiğinde tam tersini düşünmek, Özal'ın aslında Türk ekonomisinin hatta Türk toplumunun geleceği konusunda çok iddialı bir «*ana plan*» doğrultusunda davrandığını ileri sürmek mümkün gö-

rünüyor. Hatta biraz daha ileri gidip Özal'ın ekonomideki bazı ciddi sorunların ertelenemez nitelik kazandığı bir dönemde sahnedeki çekilmeyi yeğlemesini, kafasındaki «ana plan»ın geleceğini düşünerek atmış olduğu bir taktik adım olarak yorumlamak da belki mümkün.

Peki, neydi Özal'ın kafasındaki bu «ana plan?» Türk ekonomisi ve Türk toplumu için nasıl bir geleceğin temellerini atmaya amaçlıyordu. Sayın Özal?

Bu sorunun cevabını Sayın Özal'ın çeşitli eylemlerinden, konuşmalarından, açıklamalarından çıkarmak gerekiyor. Ama bu konuşmalardan bazıları, gerek içerikleri, gerek tonları ve gerekse yapıldıkları yer ve zaman açısından o denli belirleyici ki salt bunlara dayanarak Özal'ın «ana plan»ının çerçevesini çizmek olası.

Örneğin Sayın Özal'ın 13 Mayıs 1981 günü Odakule'nin toplantı salonunu tıka basa dolduran İstanbullu sanayicilere hitaben yaptığı konuşma hiç kuşkusuz ki bu belirleyici konuşmalardan biri. Özal bu konuşmasında kendisini biraz da kaygıyla dinleyen küçük-büyük sanayicilere neler söylememiş. «*Hakiki müteşebbislerin kısa vadedeli çıkar hesaplarının dışında çıkararak üç-dört yıl sonra Türkiye'yi hayal edilemeyecek bir noktaya getirecek olan programı desteklemelerini*» istemiş; «*Özellikle inşaat, otomotiv ve dayanımlı tüketim malları sektörlerinde eski günlerin canlılığını beklemeyin*» demiş ve şöyle devam etmiş: «*İç pazarda satamıyorsanız dış pazara yönelin, ihracatı kârlı hale getirdik. Elinizdeki parayı işinize yatırın. Kendi imkânımı başka yerde kullanayın dersanız bu iş yürümez. Villalarınız falan varsa onları satın, işinize yatırın, ortak bulun, yabancılarla ortaklık kurun, işinizi yürütün... Gücü en fazla olan değil, becerisi en fazla olan öne çıksın istiyoruz, bunun mücadelesini yapıyoruz.*»

Biraz da buyurucu tonuyla sanayicilerin hiç hoşuna gitmeyen bu konuşmasında Özal, uygulanmakta olan ekonomi politikasının önceliklerini ve hedeflerini de açık biçimde ortaya koyuyordu. Birinci önceliğin «*Enflasyon canavarıyla*

mücadele»ye verildiğini ve enflasyonun yüzde 35'lere çekildiğini belirten Özal, «*Tazyiklere rağmen mücadeleye devam*» edileceğini ve yüzde 20-25'lik bir enflasyonun hedef alındığını söylüyordu. Özal'a göre ikinci öncelik ihracatın artırılması ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesiydi ve 1982 sonunda 6 milyar dolarlık bir ihracat hedefleniyordu. Üçüncü öncelik, iç tasarrufların artırılması ve bankalara yönelmesine ayrılmıştı ve 1981 sonunda 1.3 trilyon liralık bir toplam mevduat hacmine erişileceği umuluyordu. Üretim ve yatırımların artması ise, Özal'ın programında ancak dördüncü önceliği alabiliyor, yapılacak yatırımların da gerek kamu kesiminde, gerekse özel kesimde dışa dönük yeni program doğrultusunda yatırımlar olmasına dikkat edileceği vurgulanıyordu.

Özal'ın kafasındaki «*ana plan*»da giderek bürokrasimizin yeni baştan düzenlenmesini de içeren bir yapı değişimi özleminin yer aldığı sanırız açıktı. Buna göre, devlet makro düzeyde politikalarla bu yapı değişikliğinin yolunu açacak, ondan ötesini «*piyasa mekanizması*» gerçekleştirecekti. Bu süreç içinde dışa açılabilen firmalar öne çıkarken boyutları Türkiye çapında çok büyük de olsa içe dönük yapıda kurulmuş olanlar tökezlemeye başlayacak, sermaye yeniden yapılanırken, sermaye grupları arasındaki güç dengeleri de yeniden belirlenecekti. Ayrıca bu dışa açılım sürecinde Türkiye'nin ticari ilişkilerinin ağırlığı ister istemez Avrupa'dan Ortadoğu ülkelerine doğru kayacak ve bu olgu giderek Türkiye'nin dış politika tercihlerini de etkileyebilecekti. İçerde tekelleşmiş sanayii dış rekabete açma tehdidinin bazı büyük sanayicilerimizin tepkilerine yol açtığı kendisine hatırlatıldığında Özal'ın bize söylediği, «*AET'ye gireriz diye imza verenler şimdi nasıl oluyor da dış rekabete karşı çıkıyorlar, anlayamıyorum*» sözleri de kuşkusuz anlamlıydı.

Özal'ın düşündüğü yapı değişimi modelinin, özellikle bazı büyük holdingler bünyesinde kurulmuş, hemen tamamen iç pazara dönük, otomotiv, inşaat ve dayanıklı tüketim malları sektörlerine dayalı büyük sanayii zorlayacağı

açıktı. Ayrıca bu büyük sanayinin kafa yapısı Batı'ya dönük patronlarının, Ortadoğu'daki müteahhitlik işlerinden de destek alan bazı yeni patronların dışı dönük çabalarda öne çıkarak kendilerine rakip olmasına, zor duruma düşen tesisleri satın almasına ve hatta kendilerine akıl öğretmeye başlamasına nereye kadar tahammül edecekleri de sorulması gereken bir soruydu.

Tercihini kafasındaki yeni yapıyla daha uyumlu bu yeni patronlardan yana koyduğunu belli eden Sayın Özal'ın görevdeki son günlerinde eski yapıyı ve bu yapının holdinglerini hedef alan sözleri de ilginçti. 8 temmuz 1982 tarihli «Tercüman»da yayınlanan röportajda Sayın Özal, «Bazı çevreler aman bu faizler insin, sanayi ölüyor, bitiyor diyorlar. Hatta bazı banka sahibi holdinglerimiz geliyorlar, devlet faizi tayin etsin diyorlar. Maksat halkın tasarruflarını düşük faize doğru itmek. Devlet üzerinde etki yapıp faizi düşürecekler... Onlar az bir imkân da gelse faiz düşürülürse kredileri kendi işletmelerinde kullanacaklar...» diyordu Özal'ın yakından desteklediği dışı dönük grupların en başarılılarından ENKA'nın Yönetim Kurulu Başkanı Şarık Tara da Özal'ın istifasından sonra yaptığı değerlendirmede şunları söylüyordu: «Serbest piyasa ekonomisinden büyük sanayi hoşlanmaz. Çünkü burada rekabet vardır, ötekinde rahatlık vardır. Türkiye'de son iki yıldaki ihracat ve üretim artışının büyük bölümünü orta ve küçük sanayi gerçekleştirmiştir.»

Sayın Özal'ın zaman zaman fazlaca basite indirgediği yapı değişiminin nedenli zor birşey olduğunu, eski yapının nasıl direndiğini ve Özal'ın neden Side'ye gittiğini anlamak için izlenmesi gereken ipuçlarının bazıları herhalde bunlar. Diğer ipuçlarını ise böyle bir yapı değişikliğinden zarar görecektir diğer grupların ve toplum kesimlerinin tepkilerinde aramak gerekiyor.

(Cumhuriyet, 19 Temmuz 1982)

ÖZAL'IN KOLAYLIĞI, KAFAOĞLU'NUN ZORLUĞU

Özal'ın Kafaoglu'na göre kolaylığı adının yazılışından başlıyor. Ama tabii bununla kalmıyor. 24 Ocaktan ve özellikle de 12 Eylül'den sonra uygulamaya çalıştığı ekonomi politikasının oldukça basit ve hemen her ekonomi kitabında yer alan ilkelere dayanması da Özal'ın kolaylığını artırıyor.

İşte bu basitlik ve kolaylık sayesinde Özal'ın ne yapmak istediğini anlatması, programının bazı hedeflerine yaklaşması ve bunlarla övünmesi de pek zor olmadı. Ayrıntı saydığı bazı sorunlar büyüyüp filizlenerek bu başarı görüntüsünü zedeleyene dek Özal basitliğin priminden yararlandı. Bu ortamda piyasa mekanizmasının kendi işleyişiyle ekonomideki her sorunu çözeceğine inananlar da çoğaldı. Örneğin «*batan batar*» felsefesi uyarınca batma sırası gelen firmaların sessizce batacağı ya da el değiştireceği; inşaat, dayanıklı tüketim malları ve otomotiv sektörlerindeki bunalımın güçlü holdinglerce seyredileceği, tıkanan iç pazarın otomatik olarak dışa açılmayı getireceği, artan mevduatın faiz oranlarını düşüreceği sanıldı. Hepsinin ötesinde bu basit ve genel politikalarla Türkiye ekonomisinin yapı değiştirebileceği ileri sürüldü.

Bu tabloyu kaçınılmaz sonuçlarını görerek izleyenlerden biri de her halde Devlet Başkanlığı Danışmanı olarak bir yıldan beri ekonomi için «*teferruatlı program*» hazırladığını söyleyen Kafaoglu idi. Kafaoglu'na göre ekonomi politikasında bazı basit ilkelerle yetinmek yeterli değildi, «*teferruatlı*» yeni ayrıntılı programlara yönelmek ve «*ekonomiyi dantelâ gibi işlemek*» gerekiyordu.

Dantelâ işlemenin ne denli göz nuru isteyen, uğraştırıcı ve bıktırıcı bir iş olduğunu ancak bu işi yapanlar bilebilir diyenler gerçeği söylüyorsa Kafaoglu'nun işinin zor olduğunu kabul etmek gerekiyor. Birikmiş sorunları olan bir ekonomiyi devralmış bulunması ve toplumdaki gelecek tepkilere ku-

lak tıkanmanın zorlaştığı bir dönemde göreve gelmiş olması da Kafaoglu'nun zorluklarını artıracak gibi görünüyor.

Kafaoglu'nun dantelayı nasıl işleyeceğini anlamak için şu ana kadar söylediklerine ve Özal uygulamasının basitliğine getirdiği eleştirilere bakmak gerekiyor. Bakın neler söylemiş Sayın Kafaoglu:

● Faiz, para arzı, kur ve fiyat unsurlarını kullanarak iç ve dış fiyatları ve maliyetleri dengeye getirmeye çalışmanın zamanla yapısal bozuklukları düzelterek inanın, sorunları biriktirmekten başka sonuç vermez. Bu noktadan hareketle çeşitli sektörler için bazı ayrıntılı ve spesifik programlar hazırlıyoruz.

● Gelir dağılımının istenilen düzeyde olmadığı ülkemizde, iç talebi münhasıran para politikasıyla kısmının iktisadi ve sosyal sınırları bulunduğu ve bu sınırlara uymak gerektiği idrakini hiç bir zaman terketmeyeceğiz..

● KİT'lerin ve özel sektörün iç piyasaya göre kurulmuş üretim yapılarına rekabet gücü kazandırmak için sadece esnek kur ve ihracatı teşvik politikaları uygulamanın yetersizliği ortadadır. Bu çerçevede içinde Türk sanayiinin yaşama şansı görülmemektedir. Bu sebeple ülkemizin sınıai yapısını düzeltici ve iyileştirici nitelikte operasyonlara ihtiyaç vardır. Bu operasyonlar yeri ve zamanı geldikçe hızla yapılacaktır.

● Artan ihracatımız genellikle firmaların bireysel ve dağınık gayretlerinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple devletin bu konudaki araştırıcı ve düzenleyici rolüne büyük önem verilecek ve gerekli organizasyonlar derhal yapılacaktır.

● Az gelişmiş ülkelerde kredi talebi kolay kırılmıyor, faiz meselesinde arz-talebin bir yerde dengeleceğini düşünmek doğru olmuyor... Biz banka sisteminde bir reform yapmayı düşünüyoruz. Bu şekilde banka sistemi yaşamaz. Yeni düzenleme çerçevesinde bankalara belirli bir fonksiyon vereceğiz ve bu fonksiyonu yerine getirebilecek durumda olan bankaları destekleyeceğiz.

Sayın Kafaoglu'nun tüm bu söylediklerinin Sayın Özal'ından çok farklı bir yaklaşımı sergilediği sanırsanız açık. Özal'ın

makro düzeyde müdahalelerle yetinip gerisini piyasa mekanizmasına bırakma eğilimine karşılık Kafaoglu'nun yaklaşımı temel konulardan hemen hepsinde yukardan «güdümlenen denetim-düzeltilme» öğelerini içeriyor.

Türkiye gibi piyasa kavramının ve düzenli piyasaların henüz oluşmadığı ve sonuçta demokrasiyle yönetilmeyi hedef alan bir ülkede Kafaoglu'nun yaklaşımı ilk bakışta daha akla yakın geliyor. Özellikle yapı değişimi konusunda Özal'ın fazlaca iyimser ve olayı basite indirgeyici tutumuna karşılık Kafaoglu'nun plânlama ve programlama ögesine yer veren yaklaşımı daha gerçekçi görünüyor. Ancak Kafaoglu'nu bekleyen bir büyük tehlike de yok değil. Bürokrasimizin müdahale ve özellikle de ayrıntılarda müdahale tutkusu anım sandığında Kafaoglu'nun, tasarladığı «güdümlenen denetim-düzeltilme» mekanizmasının giderek salt «müdahale-engelleme-durdurma» mekanizmasına dönüşmesini önlemesi gerekiyor. Aksi takdirde dantelâ işleyeyim derken çorap örme durumuna düşmesi de mümkün galiba.

(Cumhuriyet, 2 Ağustos 1982)

EKONOMİ TARTIŞMASINDA İLKELLİK DÜZEYİ

Geçtiğimiz haftaların en düşündürücü ve kaygı verici olayı, ekonominin karşı karşıya bulunduğu ciddi sorunların da ötesinde, ekonomiyle ilgili tartışmaların düzeyi, daha doğrusu düzeysizliğiydi galiba. Sorunları yığıp bırakan ve bunları yeni yaklaşımlarla çözme iddiasında olan sorumluların tartışmayı özünden saptırma ve ilkel bir kişisel hesaplaşma havasına sokma talihsizliklerine basının bir kesimi de alet olunca, ortaya eğlenceli olduğu kadar acıklı bir tablo çıktı.

Bu tablunun esprisi içinde, ekonominin eski ve yeni sorumluları arasında şöyle bir «sıcak diyalog» senaryosu düşünmek bile pekâlâ mümkün: Eski sorumlu: «Böyle noktasız-virgülsüz konuşursanız kimse size kredi vermez. Ekono-

minin nasıl idare edileceğini size biz mi öğreteceğiz?»

Yeni sorumlu: «Hadi canım sizde. Ekonomi bilmeden ekonomiyi idare etmeye kalkıştınız, ne olduğunu herkes gördü. Bize sorunlarla yüklü bir miras bırakıp gittiniz.»

Eski sorumlu: «*Unutuyorsunuz galiba, biz ekonomiyi devraldığımız zaman paltıyla çalışıyorduk, halbuki şimdi bakkın her yer günlük-güneşlik, ben her gün mayoyla dolaşiyor, denize giriyorum.*»

Yeni sorumlu: «Efendim siz girersiniz tabii. Bir de bizim halimize bakın. Bir yandan «*kurtarın bizi*» feryatları diğer yandan IMF. Bırakın denizi tenis bile oynayamaz olduk.»

Eski sorumlu: «*Eskiden böyle ideolojik konuşmuyordunuz siz. Bunları Pravda'dan mı okuyorsunuz yoksa birader beyden mi öğreniyorsunuz?*»

Böyle bir hayali senaryoyu sürdürüp ipin ucunu kaçırmak son derece kolay tabii. Öte yandan insanın hayal gücünü çalıştırarak çok farklı senaryolar geliştirmesi ve «*neden böyle olmuyor*» demesi de mümkün.

Örneğin Sayın Özal, zaman zaman eleştirdiği «*ucuz politikacılık*» geleneğinin bulunmaz bir örneğini sergileyip görevden ayrılışını «*bazı ideolojik çevreler*»e ve «*Bab-ı Âli'nin Pravdası*»na bağlayarak komik duruma düşeceğine, herkesini takdirle karşılayacağı bir özeleştiriye de içeren şöyle bir çekiş yapamaz mıydı?

«*Ben uzun vadede Türk ekonomisinin yararına olacağına inandığım bir yapı değişikliği programını uygulamaya çalışıyordum. Türk ekonomisini, Türk sanayiini dünya pazarlarında rekabet edebilecek ve içerde de kaliteye, fiyata daha çok dikkat ederek üretim yapacak bir yapıya kavuşturmak için gerçekçi kur, serbest faiz politikalarının zorunlu olduğunu düşünüyor; iç piyasaya değil ihracata dönük üretimin özendirilmesini ve ithalâtın kademeli olarak liberasyonunu istiyordum. Ayrıca enflasyonun denetim altında tutulması ve dış ödemeler dengesindeki iyileşmenin sürmesi için de bu politikaların vazgeçilmezliğini düşünüyor, bu politikaların çeşitli toplum kesimlerine yüklediği sıkıntılara bir süre kat-*

lanmanın daha parlak bir gelecek için gerekli olduğunu söylüyordum.

Sonuçta ne oldu- Ben nerede yanıldım? Halkımız tahmin ettiğim gibi, 12 Eylül yönetimine duyduğu saygı ve güvenin de yardımıyla, uyguladığım programın ağır yükünü sırtında taşıma fedakârlığını gösterdi. Bazı müteşebbislerimiz de ihracata yönelme esnekliğini ve becerisini göstererek çok başarılı sonuçlar aldılar. Ama sanayimizde büyük ağırlık taşımakla kalmayıp finans kesiminde de büyük ağırlıkları bulunan bazı büyük holdinglerimiz bu yeni politikalara ayak uyduramadılar. Banka-banker kesiminde bizim hafife aldığımız sorunlar çok ciddi boyutlar kazandı, halkta yeniden geliştirmeye çalıştığımız tasarrufu bankaya-bankere yönlendirme eğilimi kırılmaya başladı. Dıştaki desteğimiz çok sağlamdı, hâlâ da öyle. Ama içerdeki desteğimizin bu saydığım nedenlerle sarsılması, bize uzun süre güvenerek her yetkiyi vermiş olan yönetimi de güç durumunda bıraktı. Demin sözünü ettiğim büyük holdinglerin sürekli olarak altımızı oyma çabaları da buna eklenince göreve devam etme imkânımız kalmadı.

Buna rağmen tuttuğumuz yolun doğru olduğuna inanıyorum. Bu yolu tıkayan en büyük engel olan, yüksek gümrük duvarları arkasında, sübvansyonlu kur ve faizle, kalitesiz üretim yaparak kolay para kazanmaya alışmış olanlara karşı mücadele kesintisiz sürdürülmeli, dışa açılma çabasına ara verilmemelidir.»

Ya Sayın Kafaoglu? O da bir yıldan beri çok büyük hazırlıklar içinde olduğunu vurgulayıp hemen her aklına geleni söyleyeceğine, şöyle diyemez miydi?

«Ekonomide saat kaybına tahammülli olmayan ciddi sorunlarla karşı karşıyayız. Büyük projelerden önce acil tedbirleri düşünmek zorundayız. Özellikle banka-banker sisteminde çözüm gerektiren konular için hızla önlemler düşünmek durumundayız. Ancak bu sektörün özelliğini düşünerek bu konuda önlemler belli olana dek konuşmak istemiyorum. Somut önlemler belli oldukça konuşmamız herhalde

çok daha doğru olacaktır. Önemli olan bu sorunları kimin nasıl bu hale getirdiği değil, sorunların doğru analiz edilmesi ve doğru çözümlerin bulunmasıdır.»

Böyle konuşabilselerdi hem Sayın Özal hem de Sayın Kafaoglu kendi çizgilerinde daha tutarlı adımlar atmış olurlardı diye düşünüyorum. Acaba yanılıyor muyum?

(Cumhuriyet, 16 Ağustos 1982)

ÖZAL'IN CEKETİNİ KAFAOĞLU GİYERSE

Turgut Özal'ın ceketini Adnan Başer Kafaoglu giyerse ne olur?

İlk bakışta gazetelerin ekonomiyile ilgili sütunlarını değil, magazin ya da mizah sayfalarını ilgilendirecek bir konu. Ama sırta giyilecek ceketin uygulanacak ekonomi politikalarının bir göstergesi olduğu varsayımıyla bu konuyu ekonomi sütunlarında işlemek de mümkün ve belki de gerekli.

Sayın Kafaoglu'nun göreve geldiği günden IMF — Dünya Bankası toplantılarına katılmak üzere Toronto'ya gidene dek yaptığı açıklamalar, verdiği demeçler, ülkemizdeki ekonomi politikası uygulamasına yeniden yön verecek «ara modeller»in ve bir «önlemler paketi»nin hazırlanmakta olduğu izlenimini yaygınlaştırmıştı. Özel kesimin sözcülerine göre piyasada halen yaşanmakta olan durgunluğun başlıca nedeni de bu «ara model» ve «paket»in içinden ne çıkacağıının bilinmemesi ve bu yöndeki beklentilerin sürmesiydi.

Gerçekten de Sayın Kafaoglu'nun açıklamaları farklı yorumlara konu olabilecek nitelikteydi. Bu açıklamalarda biraz daha tavizkâr bir para-kredi politikasının, iç pazarı canlandırarak bazı önlemlerin, banka-banker sisteminde yeni düzenlemelerin, ihracatı teşvik önlemlerinde bir sınırlamanın, enflasyonun kontrolundan önce yatırım ve büyümeye

önem veren bir anlayışın ipuçlarını bulanlar vardı. Özal'la Kafaoglu arasında bir ara yoğunlaşan söz düellosu da bu ipuçlarına eklendiğinde «*acaba Özal'ın izlediği çizgide önemli değişiklik olacak mı?*» sorusu ister istemez gündeme geliyordu.

Özal'ın yerine Kafaoglu'nun göreve gelmesindeki en önemli nedenlerden biri de herhalde Özal çizgisinin bazı kesimlerde yaratmış olduğu rahatsızlıktı. Kritik duruma düşmüş bazı sanayi ve finans kuruluşlarının içine düştükleri durumdan kurtarılmaları, para-kredi politikasının biraz olsun gevşetilmesi ve iç piyasanın canlandırılması, kur farklarının konsolidasyonu, tarım ürünlerine iyi fiyat verilmesi ve peşin ödeme yapılması, ücret ve maaş artışlarında daha anlayışlı davranılması, dile getirilen istekler arasında yer alıyor, demokrasi takviminin işleyişi içinde bu isteklere karşı daha duyarlı bir ekonomik politikanın gündeme gelmesi akla uzak görünmüyordu.

Ne var ki ekonomide köklü yapı değişikliğine yönelme niyeti ve şansı bulunmayan bir yönetimin tüm bu istekleri karşılaması halinde enflasyonun yeniden tırmanışa geçmesi, ödemeler dengesi açığının artma eğilimine girmesi, giderek enerji darboğazının sırtması beklenebilir, Türkiye'nin dış kaynak ihtiyacı artarken dış borç ödeme kapasitesi düşebilirdi. Bu nedenle Türkiye vazgeçemeyeceği dış kaynakların anahtarını elinde tutan IMF, Dünya Bankası ve OECD'nin onayını almadan ekonomi politikalarını fazla değiştiremez, yeni «*model*» ve «*paket*» denemelerine girişemezdi.

Sayın Kafaoglu'nun Toronto temasları IMF ve Dünya Bankası'nın böyle bir onayı vermeyeceklerini, tersine «*örnek ülke*» Türkiye'nin iki yıldan beri izlediği «*hayranlık uyandıran*» politikaların ödünsüz devamından yana olduklarını ortaya koydu. IMF ve Dünya Bankası yetkilileri, ödemeler dengesi ve enflasyona öncelik veren politikaların devamını «*yakın desteğin*» sürmesi için şart koşuyor, özetle (1) Para-kredi musluklarını açmayın, (2) Ücretlerde sınırlamayı sürdürün, (3) Aşırı yatırımlara özellikle kamu kesiminde gi-

rişmeyin, (4) Serbest kurdan vazgeçmeyin, diyorlardı. Türkiye halkı fedakârlığa bir süre daha katlanırsa belki yabancı bankaların imkânları da 6-12 ay içinde devreye girebilecek, üç-dört yıl sonra Türkiye çok daha iyi bir noktaya gelebilecekti.

Kafaoglu'nun Toronto'daki temasları sonucunda vardığı noktanın IMF-Dünya Bankası görüşüne çok yaklaştığı basına yansıyan beyanlarından anlaşılıyor. Kafaoglu artık yeni bir ekonomik program veya önlemler paketinin söz konusu olmadığını vurgulamaya özen gösteriyor. Öte yandan Başbakan Ulusu'nun önceki gün Odalar Birliğinde yaptığı konuşma da ekonomide Özal çizgisinin değişmeyeceği yolunda bir güvence niteliği taşıyor.

Bu noktada herhalde şu soruları sormak gerekiyor: Ekonomide Özal çizgisi değişmeyecekse bu çizginin zor duruma düşürdüğü kesimlerin durumu ne olacak? Demokrasi takvimiyle IMF'nin halktan sürekli özveri isteyen politikaları nasıl bağdaştırılacak? Özal'ın yerine Kafaoglu'nun gelmesini isteyenler aradıklarını bulacaklar mı? Bulamazlarsa, kendi çizgisini kendi yöntemleriyle izleyecek, dış çevrelerin güvenini sağlamış Özal'ın ceketini Kafaoglu'nun giymesi kimin için ne anlama gelecek?

(Cumhuriyet, 13 Eylül 1982)

BİZ YAPTIK, OLMADI

Evinizde bozulan tesisatı ya da meselâ arabanızı onarmaya koyulan tamirci, bazen gözünüzün önünde o kadar olmayacak bir şey yapmaya kalkar ki karşı çıkmaktan kendinizi alakoyamazsınız, «kardeşim o oranın parçası değil» demek gereğini duyarsınız. Buna karşılık alacağınız cevap çoğu kez, «biz koyuyoruz oluyor abi» gibi bir şeydir. Sizi en olmadık zamanda, en olmadık yerde yolda bırakacak olan da işte bu anlayıştır.

Herhangi bir konuda yapılacak işin gereklerini, kural- larını ve geleceğe dönük sonuçlarını tam bilmeden ya da öğrenmek gereğini duymadan işe koyulmanın kişileri, ku- rumları, kuruluşları ve hatta toplumu nasıl çıkmazlara sü- rükleyebileceği sayısız örnekleriyle ortada.

Örneğin geçen haftaki Kastelli duruşmasının pek çok boyutuyla bir kez daha gözler önüne serdiği bankerlik ola- yını ele alalım. Bu olayın başlıca aktörleri nasıl birer ka- ra-komedi kahramanı haline geldiler?

● Tasarruf sahibi daha çek nedir, bono nedir, sertifika nedir bilmeden; tahvil ne işe yarar, nasıl ödenir sorularını sormadan; ayda yüzde 10-15 faiz vaadeden banker bu pa- rayı nereden çıkartır diye düşünmeden gidip milyarlarını bankerlere teslim etti ve köşeyi döndüğünü sandı. Uyarıl- dığında ise «*biz yaptık oldu kardeşim, adam faizini her ay ödüyor*» cevabını verdi.

● Yüksek faiz vaadiyle halktan para toplayan banker, bu parayı daha da yüksek faizle güvenceli olarak çalıştıra- mayacağını, fahiş faizle sattığı paranın büyük bir kısmının geri dönmeyeceğini ve kısa bir süre sonra halka faiz ödeme- lerini ancak topladığı taze paradan yapabileceğini en azından sezdi, ama «*biz yaptık oldu*» mantığıyla bu çıkmaz sokakta yürümeye devam etti.

● Neredeyse her hafta bir tebliğ çıkartarak bankerlik alanına çeki-düzen vermeye çalışan kamu görevlileri, koy- dukları kuralların her gün gözler önünde çiğnenmesine se- yirci kaldılar, «*belki bir çıkış yolu bulunur*» zihniyetiyle gö- revlerini hafife aldılar.

● Bazı bankalar, bankerlik sisteminin sakat işleyişini bile bile bu sistemin hastalıklı ömrünü uzatmak ve mev- duatlarını artırmak için kuralların çiğnenmesinde bankerler- le işbirliği yaptılar ve «*biz yaptık oldu*» anlayışıyla kendi başlarını da belaya soktular.

● Bazı büyük holdingler de sakat işleyen bankerlik sis- temini kullanarak finansman darboğazlarını aşmak istediler

ve bankerlerin anormal büyüklükte iş hacmine erişmelerinde rol oynadılar.

Sonunda ne oldu? Kastelli duruşmasında sergilenen acıklı tablo ortaya çıktı. Bütün kurallar çığnemiş, «biz yaptık oldu» anlayışıyla oynanan oyun kaçınılmaz sonuna varmıştı. Bu oyuna büyük aktör olarak katılan bazı bankalar için önümüzdeki günlerin neler getireceği de ayrı bir merak konusuydu.

Gelelim geçen haftanın ikinci büyük olayı olarak dikkatleri çeken Asilçelik olayına. Bu olayda da Türkiye'de bir devre egemen olan «biz yaptık oldu» anlayışının izlerini görmek mümkün değil. Bir anımsatma yapmak için 1970'lerin havasına şöyle bir değinmek yeterli.

● Borç-harc hızlı büyüme hesapları yapıyor, böyle bir borçlanmanın ve büyümenin gelecekteki faturasından söz edenlere «baltalayıcı» deniyor.

● Dünya «petrol şoku»na karşı türlü önlem alırken Türkiye'de hiç bir önlem alınmadan genişleme planları yapılıyor, ucuz petrol satılıyor.

● Sanayicilerimizin istekleri doğrultusunda (şimdilerde nedense bundan hiç söz etmiyorlar) ucuz faiz ve aşırı değerlenmiş kur politikaları izlenerek çok az öz sermayeyle Türkiye çapında büyük sayılabilecek olan sanayi imparatorlukları kuruluyor, bol keseden teşvikler veriliyor. Tamamen iç pazara dönük üretim teşvik ediliyor.

● Bu «biz yaptık oldu» havasında hızlı büyümenin süreceğine o kadar inanılıyor ki geleceğe dönük iddialı projeksiyonlar yapılıyor, örneğin Türkiye'nin 1976'daki vasıflı çelik ithalatına bakılarak Asilçelik gibi bir tesis için talep tahmini yapılıyor. Buna göre teknoloji seçiliyor, milyarlar yatırılıyor.

Sonra ne oluyor? «Efendim bizim yaptığımız hatalıymış, haddimizi aşarak fazla hızlı büyümüşüz, bu kez daralmaya başlayacağız», deniyor ve 24 Ocak kararlarıyla yeni bir döneme geçiliyor. Bu kez kur, faiz ve petrolde «gerçekçi fiyatlar», dışa dönük üretim çabaları, çok daha hasis bir yatırım

politikası gündeme geliyor. Tabii bu koşullarda bir önceki dönemin «*biz yaptık oldu*» anlayışıyla kurulan firmalar birer birer sallanmaya başlıyor; «*ekonomi özel sektörün işidir*» diyenler de zordaki özel firmaların devletleştirilmesine seyirci kalarak «*devlet yaptı, oldu*» diyorlar.

Herhalde bundan sonra toplumca yeni çıkmazlara girmemek için «*biz yaptık oldu*» anlayışından bir an önce kurtulmak, her şeyi kuralına göre yapmayı öğrenmek gerekiyor.

(*Cumhuriyet*, 25 Ekim 1982)

KAPALI KAPILAR ARDINDA PİYASA EKONOMİSİ

Türkiye'de piyasa ekonomisine geçiş son yıllarda adeta bir «*milli hedef*» haline getirildi. 24 Ocak kararlarının temel amacı Türkiye'de çarpıtılmış piyasa ekonomisinden kurallara uygun bir piyasa ekonomisine geçişi sağlamaktı. Sayın Kafaoğlu'nun gündemine aldığı çeşitli düzenlemelerin de bu amaca yönelik olduğu anlaşılıyor.

Piyasa ekonomisine geçiş deyince ilk akla gelen nedir? Rekabet koşullarının geçerli olduğu fiyatların piyasalarda arz ve talebe göre belirlendiği, herkesin piyasalar ve bu piyasalarda faaliyet gösteren kişi ve kuruluşlar hakkında eksiksiz bilgi sahibi olduğu, hiç bir kişi ya da kuruluşun kendi gücüyle fiyat belirleyemeyeceği ya da ekonomik kararları tek başına etkileyemeyeceği bir ortama geçiş değil midir? Piyasa ekonomisi kurallarına göre şu ya da bu nedenle pazarda başarılı olamayıp zarara uğrayan kişi ya da firmanın pazardan çekilmesi ve yerini başarılı olanlara bırakması gerekmez mi?

Piyasa ekonomisinden beklenen yararların sağlanması için oyunun bu kurallara göre oynanması, bu kuralların ge-

cerli olduğu bir ortama geçiş zorunluken Türkiye'de olup bitene bir bakmakta yarar var.

● Büyük bir holdingin bir ya da birkaç kuruluğu hatalı kuruldukları ya da ekonomide değişen koşullara uyum sağlayamadıkları için zor durumda kalırlarsa ne olur? Bu holding bütün ekonomi dışı ağırlığını kullanarak işin için-den sıyrılmak için gözünü Ankara'ya çevirir. Gerekliyse hükümetin içine kadar etki ağını yaygınlaştırarak kendi ekonomik sorununa ekonomi dışı çözümler bulunması için çaba gösterir. Kapalı kapılar ardında pazarlıklar yapılır, çözümler oluşturulur ve piyasa kurallarına göre olması gerekenin olması önlenir.

● Büyük bir bankerlik kuruluğu «ödeme güçlüğü» içine düşerse ne olur? Gene gözler Ankara'ya çevrilir. Etkili kişileri etkileyebilecek kişiler bulunur, bankerlik alanını düzenleyecek yeni tebliğ ve kararnamelerin «ödeme güçlüğü» içindeki kuruluğu kurtaracak şekilde çıkartılması için kapalı kapılar ardında çaba harcanır ve sonunda bu kuruluğuğun ayakta kalması sağlanır.

● Kısa sürede «büyük» olmaya heves ederek her türlü kural dışı ve sorumsuz davranışın içine girerek iflasın eşiğine gelen küçük bankalar varsa ne olur? Bu bankaların sahibi gruplar en etkili aracıları bularak Ankara'yı etkilemenin çabası içine girerler. Bankalar Yasasında yapılacak değişikliklerin kendi bankalarını da kurtaracak biçimde formüle edilmesi için kapalı kapılar ardında tüm ekonomi dışı faktörleri devreye sokarlar.

● Üç-dört firmanın piyasaya egemen olduğu sektörlerden herhangi birinde fiyatlar nasıl belirlenir? Söz konusu firmaların temsilcileri kapalı kapılar ardında bir araya gelir, hepsinin yararına olacak bir yeni fiyat üzerinde anlaşır ve bu fiyatı piyasa fiyatı olarak açıklar.

● Bir bankadan kredi almak isteyen iş sahibi ne yapar? Bankalardan kredi alabilmek için başarı şansı yüksek bir işe ya da çok geçerli bir projeye sahip olmanın ikinci plan-da geldiğini bildiği için söz konusu bankanın yönetim kurulu

üyeleriyle genel müdürünün kimler olduğunu öğrenir. Sonra bu kişilere yakın olan kişileri bulup kapalı kapılar ardında temaslara sokarak krediyi almaya çalışır. Etkili kişileri bulma şansı zayıfsa krediyi alma şansı da zayıftır. Yani kredi alışverişini de çoğu kez ekonomi dışı etkenler belirler.

Bu tür örnekleri çoğaltmak tabii ki mümkün. Burada önemli olan Türk özel sektörünün bir yandan piyasa ekonomisini savunur görünürken diğer yandan piyasa ekonomisi mantığını her fırsatta çiğneyerek kapalı kapılar ardında iş görme, sorunlarını çözme alışkanlığından vazgeçememesi.

Özel sektörümüz bu alışkanlıklarından vazgeçmeden Türkiye'de şirketlerin halka açılması ve hisse senedi alışverişine dayalı gerçek bir sermaye piyasasının oluşması da bize çok zor görünüyor. Şirket faaliyetlerini bir sır olarak tutan, kâr ve zararlarını bir yıl sonra yayınlanan anketlerde bile açıklamayan, genel kurullarını kapalı yapmaya çalışan şirketlerin bulunduğu; bankaların gerçek durumlarını yansıtmayan bilanço yayınlamakta birbirleriyle yarıştığı bir ortamda halk hangi şirketin hangi hisse senedine güvenip de para yatıracak? Bir şirketin ya da bankanın o yılı başarılı geçirip geçirmediğini nasıl anlayacak? Tahvil alırken tahvili ihraç eden kuruluşun durumu hakkında nereden nasıl bilgi alacak?

Tüm bu sorunlar üzerine gitmeden piyasa ekonomisine geçişten ve sağlıklı bir sermaye piyasası kurmaktan söz etmek bize biraz «boş lâf» gibi geliyor. Özellikle piyasa ekonomisini her derde deva gibi görenlerin öncelikle bu sorunlar üzerinde durmalarında herhalde yarar, yarardan da öte zorunluk var.

(Cumhuriyet, 1 Kasım 1982)

HEVES VE HÜSRAN

Heves ve hüsrân Arapça kökenli iki sözcük. Heves sözcüğünü «bir şeyle uğraşma isteği» diye tanımlayan Türk Dil

Kurumu Sözlüğü'nde hüsrân sözcüğünün karşısında ise şunlar yazıyor : «Zarar, ziyan. Beklenen şeyin elde edilememesi yüzünden duyulan acı, yokluk acısı.»

Türkiye 1980'li yıllara serbest piyasa ekonomisine geçme hevesiyle girdi. 24 Ocak kararları, ekonomide bozulan dengeleri ve istikrarı sağlama amacının yanısıra piyasa güçlerinin belirleyici olacağı bir ekonomik yapıya geçişi de amaçlıyordu. Kararların ateşli savunucuları bu konuda oldukça iyimser görünüyorlar, piyasa ekonomisinin tılsımlı işleyişiyle pek çok sorunu çözeceğini belirtiyorlardı.

Serbest piyasa ekonomisinden beklenenler arasında şunlar vardı :

● *Döviz kurları ve faizler dahil ekonomide tüm fiyatlar arz ve talebe göre piyasada belirlenecek, piyasa dengeleri böylece kurulacaktır.*

● *Devletin ekonomiye müdahalesi asgariye indirilecek, piyasadaki koşullara ayak uyduramayan firmalar tasfiye olurken yerlerine daha sağlıklı firmalar doğup yeşerecekti. Böylece ekonomi, bünyesine yük olan mali, sınıai kuruluşlardan kurtulacak, sağlam bünyeli kuruluşlara kavuşacaktı.*

● *Rekabet koşulları ekonomide tekellerin egemenliğini sınırlandıracak, iç ve dış rekabetin gelişmesi firmaları daha ucuz ve kaliteli üretime zorlayacaktı.*

● *Bu ortamda ülkede demokrasi de gelişip serpilecekti.*

Üç yıl sonra sormak gerek : Bunlardan acaba hangileri gerçekleşti?

Hangi piyasalarda tam rekabet sağlandı, fiyatlar ekonomi-dışı güçlerin etkisi olmadan belirlendi? Piyasadaki koşullara ayak uyduramayan hangi firma, hangi banka kade riyle başbaşa bırakıldı? Hangilerine devlet arka çıkmak gereğini duydu? Ucuz ve kaliteli üretim sağlanabildi mi?

Ayrıntılara girmeden sonuçları özetlemek gerekirse Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine geçme hevesinin üç yıllık

bilançosu hüsrarla sonuçlanmıştır. 24 Ocak kararları büyüme ve yatırım hevesini büyük ölçüde kırma pahasına ekonomide bazı dengeleri yeniden kurmayı başarmış, serbest piyasa ekonomisine geçiş senaryosunun ise ne kendisi ne de sonuçları gerçekleşebilmiştir?

Serbest piyasa ekonomisinde başarı için ön koşullardan biri kuşkusuz ki heves unsuru. Ancak geçen hafta yaşanan olayların da bir kez daha gösterdiği gibi başarı için gerekli olan heves unsuru tek başına başarı için yeterli değil. Hevesin hesap kitapla, plânlı büyüme stratejisiyle, iyi organizasyonla, geleceğe yönelik doğru tahminle desteklenmesi şart. Bunları önemsemeyip yalnızca hevesle bir yerlere varmak isteyenlerin amaçladıkları yere varmadan hüsrarla karşılaşmaları ise galiba kaçınılmaz.

İşte ünlü bankerlerimiz, «*Tasarruf sahibinin sömürülmesini önlemek*» için astronomik faizler verdiler de ne oldu? Tasarruf sahibi sonunda kârlı mı çıktı, zararlı mı? Ekonomide dengeler bu sayede düzeldi mi, bozuldu mu? Hesap - kitap yapmadan kahraman olmayan kalkışan bankerlerin serüveni nasıl noktalandı?

Ve işte hızlı büyüme hevesiyle bankacılık dahil dört bir alana birden saldıran genç sermaye gruplarımız. Hesap - kitap yapmadan faiz yarışına giren, grup şirketleri büyüyecek diye bol kedesen kredi dağıtan bankalarına ne oldu? Kurtarıcı edasıyla satın aldıkları şirketler ne olacak? Birkaç alanda uzmanlaşmak yerine akla gelebilecek her alana el atma hevesine kapılan bu gruplar geleceğin Türkiye'sinde nasıl bir rol oynayacak? Bugün varılan noktada başarısızlıkları için nasıl bir bedel ödeyecekler?

Bankerlerin ve bazı hızlı sermaye gruplarının hüsrarla sonuçlanan serüvenlerini izleyenler arasında en yaygın keşimi hiç kuşkusuz ki son üç yılda hevese dahi kapılmayanlar oluşturuyor. Dışa açılma umudu olmayan sanayiciyi, rafını dolduramayan esnafı, iş arayan emekçiyi, artmayan gerçek ücretiyle yaşam standardını korumaya çabalayan işçi ya da memuru bu arada saymak mümkün.

Yani bir tarafta heveslerini tatmin etmek için sonuçları kendileri ve ekonomi için hüsrana olabilecek serüvenlere girme olanağını rahatça bulan ve bunun bedelini nasıl ödeyecekleri henüz açıklıkla belli olmayan kimseler. Öbür tarafta ekonomik durumunu geliştirmek için gerekli olan heves unsurunu büyük ölçüde yitirmiş, gelişmeye adeta küsmüş bir çoğunluk.

Türkiye'nin bu tablodan yola çıkarak hızlı büyümeye geçmesi hiç de kolay olacağına benzemiyor. Gelecekte sağlıklı büyüyen bir ekonomi ve dengeli bir toplumsal düzeni amaçlayanlar hüsrana uğramak istemiyorlarsa öncelikle bu çelişkiyi çözmek zorundalar.

Ekonomide topyekün büyüme ancak yaygın kesimlerin bu çabaya hevesle katılmalarıyla mümkün olabilir. Ayrıca heveslerin hesapla-kitapla, bilgiyle-beceriyle desteklenmesi şarttır. Bunu sağlayacak koşulları yaratmadan mucizeler beklemek olsa olsa kendi kendimizi aldatmak olur.

(Cumhuriyet, 21 Mart 1983)

BANKA ve BANKER KESİMİNDE ÜÇ SICAK YILIN DERSLERİ

BİR GÜN MUTLAKA...

Geçtiğimiz hafta yapılan İstanbul Sanayi Odası Meclisi toplantısı sanayicilerimizin ve özel sektörümüzün ikilem ve açmazlarını sergilemesi açısından ilginçti. Toplantıyı bir sunuş konuşmasıyla açan İSO Yönetim Kurulu Başkanı Şaban Çavuşoğlu hemen bütün sanayicileri çok yakından ilgilendiren banka ve faizler konusunu gündeme getirince toplantı hararetlendi ve ilginç tartışmalara sahne oldu.

Biraz da İSO Meclis Başkanı İbrahim Bodur'un teşvi-kiyle kürsüye gelen Murteza Çelikel'in bankaları sert biçimde eleştirdikten sonra çözüm olarak ciddi devlet denetimi ya da devletleştirmeyi önermesi, o ana kadar konuşmaya niyeti olmayan bazı meclis üyelerini bile konuşmaya yöneltti. Bankaları «*temmuz bankacılığı*» uygulaması öncesinden başlayarak eleştiren Çelikel'in bu yeni çıkışı bazıları için sürpriz olmazken «*devletleştirme*» sözünün edilmesi hemen Fransa ile benzetmeler yapılmasına ve adeta savunmaya geçilmesine neden oldu.

İlginç olan işte bu savunmalar sırasında söylenenlerdi. Bankalardan belki çoğu şikâyetçi olan sanayicilerimiz bankaların devletleştirilmesi önerisi karşısında tavrı ahrken gerçekte özel sektörümüzün yapısına ilişkin itiraflar-

da bulunuyorlardı. Örneğin Nurullah Gezgin şöyle diyordu : «Bankaların devletleştirilmesini istemek bu çatı altında özel sektörü inkâr etmek demektir. Bankalar devletleştirilsin demek özel sektör anlayışıyla bağdaşmaz. Özel sektörün bankalardan daha çirkin çalışan kuruluşları da var, o zaman onları da mı devletleştireceğiz?»

İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı ve İSO Meclis üyesi Nuh Kuşçulu'nun sözleri ise şöyleydi : «Bankalar gerçekten ciddi çalışması gereken kuruluşlardır. Ancak meseleyi kötüye kullanan bir grup var diye derhal onu devletleştirelim mantığına kapılmayalım. Eğer bu mantık geçerli olsaydı, Türkiye'de pek çok kuruluşu kapatmak ya da devletleştirmek gerekirdi. Devlet müdahalesi bir kere başladı mı durmaz.»

Bir başka konuşmacı Ertuğrul Soysal da şunları söyledi : «Bankacılık sektöründe kartelleşme, aile tekelleri var diye sistemi eleştiriyoruz. Oysa bankaları sınırlayan kanun var. Ben şahsen bankalar sektöründe diğer sektörlerden fazla yozlaşma olduğunu kabul etmiyorum. Daha fazla yozlaşmış sektörler vardır, diğer sektörlerde de aile bağlarının etkisi, gücü çok fazladır.»

Ertuğrul Soysal'ın 24 ocak kararlarını ve piyasa ekonomisini savunurken söyledikleri de ilginçti. «24 ocağa kadar bütün hükümetler bizi yani özel sektörü himaye ettiler. Yüzde 10 oranında öz sermaye kullanarak iş başardık. Millet yemedi içmedi, elindeki imkânı faiz yoluyla bize aktardı. Şimdi de içimizden «bizi gene himaye etseler» düşüncesi geçiyor. Arjantin'de olanlar bizde de mi olacak diye düşünüyoruz. Ama serbest piyasa budur, buna dayanacağız ve bunalımı aşmaya çalışacağız. Selektif krediler ve menfi teşviklerle resesyondan durgunluktan çıkmak mümkündür.»

Şimdi durup düşünmek gerekiyor. Özel sektörün sözcüleri nasıl bir özel sektör tablosu çiziyorlar. Neyi savunurken neyi açıklamış oluyorlar? Sanayicilerimiz kendilerine hayli sıkıntı çektiren bankaları «devletleşme» tehlikesine karşı savunurken bir yandan da ekonominin çeşitli ke-

simlerinde egemen olan sağlıksız yapıları, fiyat katılıklarını oluşturan tekelleri mi sergiliyorlar? 24 ocak kararlarını savunurken gerekirse «*serbest rekabet*» ilkesi uğruna kendilerini, işletmelerini kurban verebileceklerini mi söylüyorlar?

İSO Meclisi'ndeki bankalar tartişması tüm bu soruları gündeme getirirken sanayicilerin tek dertlerinin bankalar ve faizler olmadığının açıklanması da ilginçti. Transferlerin yavaşladığından, dış kredi kullanımının durduğundan ve ihracat kredilerindeki yavaşlamalardan yakınan sanayicilerimizin dertleri çoktu. Buna karşın Ertuğrul Soysal gibi Merih şamlı gibi geleceğe güvenle bakan ve sorunlarını piyasa ekonomisinin kuralları içinde çözmeye kararlı görünen sanayiciler de vardı. Onlara göre piyasa mekanizması yüksek faiz sorununu da yakında arz-talep yasasıyla çözecek ve sonuna dek dayanmayı başaranlar bir gün mutlaka kazanacaktı.

(Cumhuriyet, 20 Temmuz 1981)

EKONOMİ CİDDİ İŞTİR

Televizyon ve basında gördüğümüz bir reklmı belki anımsayacaksınız. Büyük bir fabrikanın havadan çekilmiş görkemli görüntüsünün önünde, tüm ikna yeteneğini sesinde toplamaya çalışan bir adam, «*soğutucu almak ciddi iştir*» diyor. Buzdolabı fabrikalarında biriken stoklar ise bugünlerde soğutucu satmanın almaktan da «*ciddi*» bir iş haline geldiğini gösteriyor. DPT'nin mart sonu itibariyle drlediği veriler 71 temel ve kritik malın stoklarının 105 milyar liralık bir değere ulaştığını ve 1981'in ilk üç ayında en büyük stok birikiminin televizyon, buzdolabı ve otomobilde meydana geldiğini ortaya koyuyor.

Bugün mart sonuna göre daha da büyümüş olan stokları taşımak, finanse etmek herhalde daha da «ciddi» sorunlara yol açıyor. Ayda en az yüzde 5 faiz ödeyerek stok taşımanın özellikle «bankasız sanayiciler»le bankalar arasında «ciddi» sorunlara yol açtığı, «bankaların devletleştirilmesi»ne kadar varan önerileri gündeme getirdiği biliniyor. Geçtiğimiz hafta içinde bir açıklama yapan İhracatçı Sanayiciler Derneği Başkanı Melih Gürsoy da bankaların milyarlarca liralık reklâm yapmalarını ve genel giderlerini arttırmalarını «sorumsuzluk»la suçladıktan sonra şöyle diyor: «Tüm bu masraflar sanayi mamulleri üretimi üzerine faiz masrafı olarak bindirilmektedir. Bugünkü ekonomik yapı içinde işçi çıkaramayan, üretime devam etmek zorunda olan ve elinde büyük stokları bulunan sanayici yüzde 80'lere varan faizlerle kredi almak mecburiyetindedir. Ancak bu durgunluk içinde sanayicilerin pahalı kredi talebi daha ne kadar devam edebilir?»

Melih Gürsoy'un İzmir'de bu açıklamayı yaptığı gün İstanbul'da, Transtürk Holding tarafından düzenlenen bir toplantıda konuşan Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürü Halit Soydan ise, «işletme sermayesi sıkıntısı içinde yaşam savaşı veren sanayici ister istemez banka ve bankerlere yönelecektir Reel para sıkıntısı nedeniyle, yüksek faizli kredi kullanma, maliyet enflasyonunu doğuracaktır. Türkiye gibi ülkelerde sadece moneter önlemlerle enflasyon önlenemez... Bütün uğraşlara rağmen hâlâ yüksek düzeylerde bulunan enflasyon karşısında mevduat faizlerinin düşeceğini zannetmiyorum» derken hem Gürsoy'un sorusunu yanıtlamış oluyor, hem de çok «ciddi» bir diğer sorunu, enflasyon sorununu gündeme getiriyor.

«Yüksek faiz» ve «sıkı para» politikasıyla talebi kontrol altına almanın enflasyonu kontrol altına almaya yeterli olmayacağını, Ticaret Bakanlığı Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'nin haziran ayı göstergeleri açıkça ortaya koyuyor. Petrol ve petrol ürünlerine yapılan zamlar nedeniyle haziran ayında «yacak» fiyatları yüzde 25, «sınai ve madeni yağlar» fiyatları

yüzde 15 artınca «sanayi hammaddeleri ve yarı mamulleri» fiyatlarının bir ayda yüzde 11 arttığı ve toptan eşya fiyatlarında yılın ilk beş ayında meydana gelen artışa yakın bir artışın yalnızca haziran ayında meydana geldiği görülüyor. ABD Doları Türk Lirasına göre sürekli değer kazanırken ve bu olay başta petrol ürünleri olmak üzere sanayi ve tarım girdisi olan bir dizi mal ve hizmete yaygın zamları zorunlu kılarken enflasyonun geleceği konusunda iyimser olmak bir hayli güçleşiyor ve enflasyonun «ciddi» boyutlarda kalacağı izlenimi güç kazanıyor. Yüksek faizlerin yolaçtığı maliyet artışları da bu izlenimi güçlendiriyor. Yapılan bir hesaplama haziran ayında yüzde 6,4 artan toptan eşya fiyatlarının yılın ikinci yarısında her ay yüzde 3 artması halinde yıllık artışların yüzde 41'i, yüzde 3 artması halinde ise yüzde 46'yı bulacağını gösteriyor.

Şimdi bu denli «ciddi» sorunlar varken, bazı yetkililerin ve sütun yazarlarının «işler yolunda», «enflasyon kontrole alındı», «Doların yükselmesinden korkmuyoruz» gibi beyanlarını ciddiyetle bağdaştırmak, «monetarizm»in ülkemizdeki katıksız savunucularını ciddiye almak bir hayli güçleşiyor.

«Monetarizm» gerçekte «kökü dışarda» bir cereyan ve hemen her ülkede savunucuları var. Karşıtlarından olan ünlü iktisatçı - düşünür J. K. Galbraith ise, içiçe geçmiş bulunan ekonomik, sosyal ve politik sorunların «monetarizm»le çözülemeyecek kadar «ciddi» olduğunu savunuyor ve İngiltere'deki son şiddet fırtınasının ardından yazdığı yazıda özetle şöyle diyor: «Çoğu tartışma ve kitaplarda monetarizmin teknik bir sorun olduğu, sosyal bakımdan renksiz bulunduğu belirtilir. Bu çok ciddi ve tehlikeli bir yanılıdır. İngiltere örneği bu yanılığın acı bir örneğini vermiştir. Monetarizmin yüksek faiz ve sıkı para politikalarından, birikimlerine yüksek faiz alanlar, borçlanmak gereğini duymayacak kadar varlıklı olan kişi ve kuruluşlar, ya da yükselen maliyetleri fiyatlarına yansıtma gücü bulunan şirketler tabii ki zarar görmezler. Monetarizm'den zarar görenler alt gelir gruplarına doğru inildikçe ortaya çıkar. Sırayla küçük işlet-

meler ve işadamları, işinden olan işçiler, iş bulma şansını tamamen kaybeden gençler, sırayla bu politikanın kurbanı olurlar. Monetarizmi savunanların bu politikayla, yoksulların sırtından zenginleri daha da zenginleştirmeyi amaçladıklarına inanmıyorum. Ancak monetarizme alkış tutanların kimliği bu politikayı ekonomi ve bilim adına savunanları her halde ciddi biçimde düşündürmeli ve rahatsız etmelidir. »

(Cumhuriyet, 10 Ağustos 1981)

TER, GÖZYAŞI VE PARAYA HÜCUM

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere Başbakanlığını üstlenen Winston Churchill, halkı zafere ulaşmak için mücadeleye çağırırken, «*Size yalnızca kan, ter ve gözyaşı vadediyorum*», diyordu. Türkiye'de uygulanmakta olan ekonomi politikasının mimarı sayılabilecek olan Turgut Özal da düzlüğe çıkıp yol almaya başlamamız için bir süre daha ter ve gözyaşına katlanmamız gerektiğini her fırsatta belirtiyor.

İstanbul Ticaret Odası'nın 1980 yılının başarılı vergi mükelleflerini ödüllendirmek için Marmara Etap Otelinde düzenlediği törende kan ve gözyaşı yoktu ama bol bol ter vardı. Çok kalabalık bir davetli topluluğunun doldurduğu zengin sofralarla bezenmiş salonda en fazla terleyenlerin başında ise galiba Turgut Özal geliyordu. Hemen herkes «*ekonominin patronu*» olarak görülen Turgut Özal'ın yanına yaklaşmak, derdini bizzat Özal'a anlatmak çabası içindeydi.

En fazla vergi ödeyip altın madalya kazanan firmaların bazılarını ödülleri bizzat veren Özal'ın çoğu firmanın yetkililerine «*Gelecek yıl daha fazlasını bekliyoruz*» derken bu yıl 1,3 milyar lira vergi ödeyen Akbank'ın Genel Müdürü Hamit Belli'ye, «*Bakalım gelecek yıl bu kadar vergi verebi-*

lecek misiniz?», diye sorması ilginçti. 1980 yılında hatırı sayılır kârlar sağlayan bankaların bu yılki bilançolarının pek parlak olmayacağı, banka çevrelerinde de ifade ediliyor, İstanbul Bankası Genel Müdürü Özer Çiller daha da ileri giderek, *«Bugün hiç bir bankacı arkadaşımız 1981 yılının ilk altı ayında reel kâr ettiğini ileriye süremez. Bugün banka sektörü kayalara oturmak üzeredir»* diyebiliyordu.

Bankalardaki mevduat trilyonu aşarken, bankaları düşündüren sorunların başında yeni mevduat toplamanın maliyeti geliyordu. *«Banker»* diye adlandırılan kuruluşların tasarruf sahibinin elinde kalan parayı kendilerine çekmek için, üstelik çoğunlukla bankalarca çıkartılan mevduat sertifikalarını güvence olarak kullanarak, bankaların çok üstünde net faiz vermeleri bankaları yeniden düşünmeye zorluyordu. Özellikle bankaların yalnızca yüzde 5 faiz verdikleri vadesiz mevduata bankerlerin yüzde 40'ın da üstünde faiz vermeleri ve vadesiz fonları kendilerine çekmeye başlamaları bankaları tedirgin etmiş benziyordu.

Sorunun kökeninde ise *«para»*nın piyasada en çok aranıp *«meta»* haline gelmesi yatıyordu. Türk Ticaret Bankası Genel Müdürü Behzat Tuncer'in geçen hafta yeniden belirttiği gibi, kredi talepleri çok yoğundu ve fiyatı ne olursa olsun *«para bulmak»* pek çok kuruluş için birinci amaç haline gelmişti. Bu yoğun talep kimilerine göre ekonominin canlandığını gösterdiği için olumlu bir göstereydi ama bazı kişi ve firmaların *«günü kurtarmak»* ve *«kaçınılmaz sonu geciktirmek»* için borçlanma yoluna gittikleri, bazı bankerlik kuruluşlarının salt bu amaçla kuruldukları da piyasada dolaşan söylentiler arasındaydı.

Yoğun kredi ve para talebinin kaynağı ne olursa olsun görünen gerçek *«mala hücum»*un durmasıyla övündüğümüz piyasada bu kez *«paraya hücum»* olayının yaşandığıydı. Giderek aynı hızla artması zor görünen mevduatın kimin elinde toplanacağı bu açıdan büyük önem kazanıyor, her kuruşun önemi artarken faiz yarışı yeni boyutlara varıyordu. Bu

gelişme yıllardır «sömürüldüğü» öne sürülen tasarruf sahibi açısından ilk bakışta olumlu bir gelişme gibi görünüyordu. Ama acaba gerçekte bu işin başka yönleri, vahim tehlikeleri de yok muydu?

TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Ali Koçman'ın bu konuda söyledikleri ilginçti. Koçman geçen cumartesi günü yaptığı basın toplantısında, «Cumhuriyet tarihinde tasarrufçu ilk kez tasarruflarının karşılığında reel bir gelir sağlayabilmektedir. Serbest faiz uygulaması, sürekli yükselen ve yükselecekmiş izlenimi veren faizleri de beraberinde getirmiştir. Ancak bu durumun sonunda tasarruf sahiplerinin hüsrana uğramalarıyla sonuçlanmamasını dilerim. Serbest piyasa ekonomisi, spekülatif olaylara kurban giderse yazık olur, bu önlenmelidir», diyordu. Başka bir sanayici Ahmet Baysal ise Turgut Özal'a gönderdiği ve gazetelere de yolladığı açık mektupta, «milyonlarca dar gelirlinin elindekini avucundakini paraya çevirip tasarrufa yönelmesini hedef gösterenlerin o milyonların akibetini Allah'a emanet etmeleri günümüzün sanırım ki en ürkütücü gerçeğidir,» diye yakınıyordu.

«Paraya hücum» olayının banka - banka, banka - banker, banka - sanayici, ve banker - banker ilişkilerini gerginleştirmesi, rekabeti giderek kavgaya dönüştürmesi olası görünürken bu süreçte fazla «kan, ter ve gözyaşı» akmaması, «sömürülmekten kurtulan» tasarruf sahibinin acı sonuçlarla karşılaşmaması sanırız çok kişinin dileği. Dileklerle olgular arasındaki köprüleri kurma görevi ise kuşkusuz ki politikaları saptayanlara düşüyor.

(Cumhuriyet, 7 Ağustos 1981)

TASARRUF SAHİBİNİN YAZGISI

Türkiye'de 24 Ocak 1980'den bu yana uygulanan ekonomi politikalarını savunanların söyledikleri sözler gelecekte Tür-

kiye'nin sosyal ve ekonomik tarihini yazacaklar için bulunmaz birer kaynak olacak galiba. «*Temmuz bankacılığı*» diye anılan uygulamayı savunanların söyledikleri de bu arada özel bir önem taşıyor.

«*Temmuz Bankacılığı*»nı savunan yetkililer, işadamları, akademisyenler hep bir ağızdan diyorlar ki, «*efendim bu uygulamadan önce Türkiye'de tasarruf sahibi, parasını bankaya yatıran halk kesimi sömürülüyordu. Tasarruf sahibinden enflasyon oranının çok altında kalan bir faizle toplanan mevduat gene enflasyon oranının altında bir faizle kredi kullanan devrediliyor, bu krediyi alma mutluluğuna erişen iş sahibi daha krediyi aldığı anda hatırı sayılır bir kazanç sağlamış oluyordu. Bu arada tasarruf sahibinin sırtından sağlanan ranttan bankalar ve devlet de payını alıyordu. Şimdi «temmuz bankacılığı uygulamasıyla bu işleyiş tamamen değişti, tasarruf sahibi enflasyon oranının üstünde, reel (gerçek) bir gelir elde etmeye başladı.»*

Savunmalarını daha da pekiştirmek isteyen sanayiciler şunları da söyleyebiliyorlar: «*Yıllar yılı bu millet elinde, avucunda ne varsa ucuz faizle bize akıttı. Fabrikalarımızı bundan yararlanarak kurduk, şimdi biraz sıkıntıya katlanmamız normaldir.»*

Özel sektöre yönelik her eleştiriyi «*sömürü edebiyatı*» diye nitelermeye alışmış olanların şimdi en azından «*tasarruf sahipleri*»nin sömürülmüş olduğunu kabul etmeleri kuşkusuz ki ilginç ve kayda değer bir gelişim. Onlar sömürülmeseydi bu fabrikalar nasıl kurulurdu, Türkiye'de sanayi bu kadar gelişir miydi soruları da her halde sorulmaya değer sorular.

Bugünün güncel sorusu ise gene tasarruf sahipleriyle ilgili. «*Sömürülmekten kurtulan*» tasarruf sahibi, özellikle de binbir güçlüklerle biriktirdiği birkaç kuruşu ya da emekli ikramiyesini ya da sattığı mülkünün parasını bankaya, bankara, tefeciye yatıran küçük tasarruf sahibi bu kez de başka tehlikelerle mi karşı karşıya?

Basın - Yayın organlarında her gün gördüğümüz ilânlara, reklâmlara bakılacak olursa tasarruf sahibi gerçekten

en mutlu dönemini yaşıyor. Fiyat artışı göstergeleri %35'lerde dolaşırken yılda %60'ı, hatta biraz daha az güvenceyle %100 - 120'yi aşan net faizler söz konusu. Yani hiç bir çaba harcamadan «bir koy iki al», gerisini düşünme.

Öte yandan son günlerde başka türlü ilanlara, uyarılara ve demeçlere de sıkça rastlamaya başladık. Bir yandan bankerlik kuruluşlarıyla bankaların «tasarruf sahiplerini uyarıyoruz»; «paranızı maceraya atmayın», «bazı mumlar yatsıya kadar yanar» türünden ilanları, parlak faiz vadelerinin yanında boy göstermeye başlarken diğer yandan, sorumluluk duygusu ağır basan banka ve bankerlik kuruluşu yöneticilerinin, işadamlarının uyarıları dikkati çekiyor. Yüksek faizin ancak yüksek riskin karşılığı olabileceği tasarruf sahibine hatırlatılıyor.

Bizim gördüğümüz kadarıyla artık «hesap - kitap» sınırlarını aştığı herkesçe kabul edilen faiz yarışının ardında içiçe geçmiş birkaç olgu yatıyor. Birincisi, geri dönmeyen krediler ve tahsil edilemeyen faizler bankaları mevduat toplama yarışını sürdürmeye zorluyor. İkincisi bazı banka grupları sektör içindeki paylarını ve ağırlıklarını artırmak için mevduat toplama yarışını körüklüyor. Üçüncüsü, bankaların verebileceği azami faiz Centilmenlik Anlaşması ile saptanmış olduğundan bunu aşmak isteyen bankalar «borsa bankerleri»ne mevduat sertifikası sattırarak mevduat toplama yarışında öne geçmeye çalışıyorlar. Dördüncüsü, yüksek faiz ve gürültülü reklamlarla mevduat toplama arasında yakın bir ilişki bulunduğunu keşfeden ve kendilerine «banker» diyen kuruluşların sayısı hızla artıyor, yalnızca Ankara'da bu tür kuruluşların sayısının 830'a çıktığı söyleniyor. Bu arada «borsa bankerleri» güvence olarak kullandıkları mevduat sertifikalarını vererek destekleyen bazı bankaların, ana paranın karşılığı olan sertifikanın «kellesi» ile bir yıl sonra gerçekleşecek faizin karşılığı olan «koçan» ya da «faiz kuponu»nu tıpatıp benzer şekilde düzenlemeleri de tasarruf sahibini yanıltacak uygulamalara neden olabiliyor.

Tüm bu saydıklarımızın sağlıklı gelişmeler olmadığı sa-

nırız açık. Buna karşılık yeni Ödünç Para Verme Kanunu ve bunu izleyeceği söylenen uygulamalar -yaptırımlarla- banker enflasyonunun ve faiz anarşisinin denetim altına alınması amaçlanıyor. Bu durumda, «sömürülmekten yeni kurtulan» tasarruf sahibinin bugün için çok ihtiyatlı davranması ve tasarruflarını yönlendirirken acele etmemesi gerekiyor.

(Cumhuriyet, 14 Eylül 1981)

GÖZLER ŞİMDİ BANKALARDA

Ödünç Para Verme İşleri Kanununda yapılan değişiklik, ardından yayınlanan tebliğler, toplumun çeşitli kesimlerinde heyecanlı bir hafta yaşanmasına yol açtı. Özellikle bankerler ve adında «Finansman» sözcüğü bulunan kuruluşlar, bunlara para yatırmış olan yüzbinlerce «Sömürülmekten yeni kurtulmuş» tasarruf sahibi, reklam şirketleri ve yayın organları, belirsizlik ortamında gerçeği bulabilmek için yoğun çaba harcadılar. Bu arada yeni düzenlemelerle çalışma alanları sınırlanacak olan para tacirleri, ya da «Piyasa bankerleri»nin ve bunlara para teslim edenlerin durumu tartışılırken bir bürokratin, «Ne yapalım, kimse bunlara para yatırım demedi» gibi sorumsuzluk sınırını da aşan sözler söyleyebilmesi bir anda bürokratları olayın asıl sorumlusu gibi göstermek isteyenlerin işine yaradı. Bankalar ise tüm bu gelişmeleri, uymamayı adet haline getirdikleri «Centilmenlik Anlaşmaları»ndan bir yenisini yaparak izlediler.

Oysa bugün patlak veren ve birtakım yeni düzenlemelerle önü alınmak istenen gelişmelerin kökenine inildiğinde bankaları görmemek olanaksızdı. Nereden çıkmış, bir-iki yıl içinde çok büyük atılımlar yaparak bugünkü durumlarına gelebilmişti kimi bankerler ya da «Borsa bankerleri?»

Bu sorunun cevabını Türk banka sisteminin yapısına ve işleyişine bakmadan vermek herhalde olanaksızdı.

Bir kere başta Sayın Turgut Özal olmak üzere, «*Temmuz bankacılığı*» uygulamasını savunanların ısrarla belirttikleri gibi, uzun yıllar bankalar, tasarruf sahibini mevduatına düşük faiz vererek «*sömürdüler*». Kendilerine «*Banker*» adını veren kuruluşlar bu ortamda tasarruf sahiplerine bankalardan çok daha yüksek düzeyde gelir sağlayarak geliştirdiler. Yani bu anlamda bankerleri bankalar yarattılar.

İkincisi, bankalar kredi kullandırmada, kısmen bağlı oldukları sermaye gruplarının firmalarına öncelik tanıyarak, kısmen de modern bankacılığın gerektirdiği esnekliği ve çabukluğu gösteremeyerek, Türkiye'de sayıları ve yaygınlığı artan kuruluşların isteklerini karşılayamadılar. Özellikle bankalarda payı ya da bankalarla yakın ilişkileri bulunmayan firmalar ya da kişiler finansman ihtiyaçlarını bankalardan sağlamakta büyük güçlüklerle karşılaştılar. «*Banker*» denen kuruluşlar, bankaların yarattığı bu boşluktan yararlanarak çeşitli yöntemlerle çeşitli boylarda kişi ve kuruluşların kısa ve orta vadeli finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamaya başladılar ve hızla gelişme olanağı buldular. Kimi bankerler bunu öncelikle tahvil pazarlayarak gerçekleştirirken bugün saf dışı edilmeğe çalışılan piyasa bankerlerinin ciddi çalışanları da sanayicinin, tüccarın, özellikle kısa vadeli finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynadılar.

Üçüncüsü, ülkemizdeki yasalara göre yeni banka kurmak yasak değilken banka kurmak üzere yapılan tüm başvuruların çeşitli kademelerde ve özellikle de Maliye Bakanlığı'nda takılıp kalması ve gerekli koşullara uyup bankalaşmak isteyen ciddi kuruluşlara bu yolun kapanması bir oligopol piyasası niteliği taşıdığı herkesçe kabul edilen banka sisteminin bu yapısını koruması sonucunu doğurdu. Centsizlik anlaşmalarıyla da desteklenmek istenen bu yapı içinde gerçekten rekabete açılmak isteyen bankaların yollarına başvurmaları ve bankerlerle özel ilişkilere girişme-

leri, bu arada mevduat sertifikalarını bankerlerce pazarlatmaları kaçınılmaz oldu. Yeni banka açılması konusunda bu kadar titiz olan yetkili makamların iki ayda 800'ün üstünde bankerin ya da bankerlik kuruluşunun açılmasına göz yummaları da faiz yarışının bugünkü noktaya gelmesinde önemli etkenlerden birini oluşturdu.

Kısacası banker denen kişi ve kuruluşların doğmasını, büyümesini ve sonunda bugünkü operasyonu gerektirecek hale gelmesini her şeyden önce ülkemizdeki bankalar sisteminin yapısı belirledi. Şimdi bugün gelinen noktada ne olacak, tasarruf sahibini sömürülmekten, finansman ihtiyacı bulunan küçük ve orta sanayiciyi, iş sahibini ortada kalmaktan kim kurtaracak? Sayın Özal geçen hafta Edirne'de yaptığı konuşmada, «*şu anda lüzumsuz faiz yarışı önlenmiştir, ancak bankalarımızın bu boşluğu doldurmaları ve rekabeti kaybetmemeleri gerekmektedir. Bankalarımız daha riskli alanlarda kredi sağlamalıdır...*», derken Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar da, «*kredi dağılımı ve kredi maliyeti konusunda bankalardan şikâyetler devam ediyor. Bankalarımızın daha rasyonel ve verimli çalışmaları şarttır*» diyor. İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Nuh Kuşçulu ise, «*bankaların bloke mevduat gibi çeşitli kombinezonlarla gerçek faizi artırıcı uygulamalara başvurmalarının önlenmesini*» istiyor...

Gerçekten de bankalara bundan böyle çok daha önemli ve sorumluluk gerektiren bir rol düşüyor. Ağustos sonu rakamlarına göre toplam olarak 800 milyon lira dolayında olduğu sanılan tasarruf mevduatının yüzde 80'e yakın bir bölümü, 630 milyarı bankalarda bulunuyor.. «Borsa bankeri» denebilecek büyük bankerlik kuruluşlarında 150 milyar, «örgütlenmemiş kredi piyasası»nı oluşturan ve son düzenlemelerin asıl hedefi olan bankerlerde ise 20-30 milyar para toplandı tahmin ediliyor...

Hafta içinde açıklanan ilk büyük konkordato olayında banka kesiminin en az 2 milyarlık bir alacağının söz ko-

nusu olması da bankalarımızın bundan böyle her bakımdan çok daha dikkatli ve sorumlu çalışmalarının zorunlu olduğunu ortaya koyuyor. 26 milyonu aşkın tasarruf hesabı sahibinin 600 milyarını emanet ettiği, 2 milyona yakın ticarî mevduat hesabı sahibinin 300 milyarını tuttuğu bankaların parayı alırken, kullanırken ve verirken gösterecekleri tutum, Türk malî sisteminin geleceğini de belirleyecek gibi görünüyor..

(Cumhuriyet, 21 Eylül 1981)

FAİZ YANGINI KÖRÜKLENİRKEN

İzmir'de toplanan 2. Türkiye İktisat Kongresi ne denli yaygın bir ilgi çekti bilmiyoruz, ama haftaya bugün İstanbul'da yapılacak olan bankalararası toplantı ister istemez çok kişinin dikkatini çekecek. Parasını faize vererek enflasyona karşı korunmaya çabalayan yüzbinlerce küçük tasarruf sahibinden büyük mevduat sahiplerine, yüksek faizler nedeniyle fabrikasını satacak duruma gelmiş sanayiciden bu işin içinden nasıl çıkılacağını düşünen banka müdürüne kadar pek çok kişi 16 kasım toplantısının sonucunu merakla bekleyecek.

Toplantıya bir hafta kalan gündeme gelen yeni faiz uygulamalarına, karşılıklı verilen demeçlere, yapılan açıklamalara ve şurda — burda yankılanan söylentilere bir göz atmakta yarar var.

İzmir İktisat Kongresi'nde eski bir dostu, en büyük bankalardan birinin en üst düzeydeki yöneticilerinden birine soruyor: Sizin bankanın mevduat faizini centilmenlik anlaşmasına rağmen yüzde 60'ın üstüne çıkardığı söyleniyor, doğru mu? Büyük bankanın üst düzey yöneticisi ce-

vap veriyor : «*Bu soruyu yalnız bana sorma, banka-banker piyasasında büyük bir yangın var. Herkes dilediği faizi veriyor.*»

İstanbul Bankası Genel Müdürü Özer Çiller hiç bir anlamı kalmayan centilmenlik anlaşmalarından vazgeçilip faizlerin serbest bırakılmasını isterken, Yapı-Kredi Genel Müdürü Halit Soydan, «*Bir büyük bankanın bir yıllık mevduata yüzde 65 faiz verdiği söyleniyor. Centilmenlik anlaşması ortadan kalksa bile faiz oranının bir sınırı vardır ve bu sınırın ötesi ateştir*» diyor. Türk Ticaret Bankası Genel Müdürü Behzat Tuncer ise, dünyada en yüksek faiz oranlarının bugün Türk bankalarınca uygulanmakta olduğunu söylüyor. Ve bankaları sorumlu davranmaya çağırıyor. Akbank Yönetim Kurulu Başkanı Naim Talu, «*kredilerde donma*» olduğunu vurgularken Anadolu Bankası Genel Müdürü Erol Toksöz faizlerin 1982 yılında düşmesinin beklenemeyeceğini belirtiyor. Bir başka banka genel müdürü ise, yılbaşında mevduat sahiplerini banka hesaplarına faiz olarak 160 milyar lira yazılacağını vurguluyor.

Bankerler cephesinde ise, BORSAS tasarrufçuya yüzde 70 net faiz sağlayan «*kurtuluş formülü*»nü bulduğunu açıklarken Banker Kastelli, bankaların 1982 yılında ekonomik gerçekler karşısında faiz oranlarını düşürmek zorunda kalacaklarını ve uzun vadede yüksek faiz uygulanmasının sakıncalı olduğunu ileri sürüyor ve vade sürelerini kısalttığını açıklıyor.

Yangının alevini her geçen gün daha yakından ensesinde hisseden sanayiciler, gazetelerin en dikkatli okurları arasında katıldılar. Hergün hangi firma zor durumda kaldı, hangisi el değiştirdi diye onu izlemeye çalışıyorlar. Bir banka müdür yardımcısının deyimiyile, «*Her gün fabrikasını satmak isteyen bir-iki iş sahibi kapıyı aşındırıyor*» İSO Meclis Başkanı İbrahim Bodur, «*Bu ekonomi politikasına bazı revizyonlar artık getirilmelidir. Külâhı önümüze koyup düşünmenin zamanıdır. Burada devletin de yapabilecekleri var. Vergi mi indirecekler, ne edeceklerse et-*

sinler, halletsinler bu işi. Bunları söyleyince de Turgut Bey kızıyor», diyerek İSO seçimleri öncesinde pek çok sanayicinin hislerine tercüman olurken, İSO Yönetim Kurulu Başkanı Şaban Çavuşoğlu, sanayiın dışı açılmasının 6-7 yıllık bir iş olduğunu belirterek faizler gibi daha kısa vadedeki sorunların da gözardı edilmemesini istiyor. *Cumhuriyet'e* bir demeç veren Vehbi Koç da, «*Şirketler için bunalım had safhada, vatandaşın durumunu ise, pek yakından bilmiyoruz»* diyor.

«*Vatandaşın durumu»* başka bir çelişki yumağı. Ücretler yüzde 25 enflasyona göre ayarlanırsa ne olacak? Sayın Özal, «*Enflasyonun önümüzdeki yıl yüzde 25'e indirilmesi zor bir hedeftir»,* derken pek çok bankacı ve işadımı şu andaki enflasyon oranı konusunda bile hemfikir değil. Faiz yangınının söndürülmesi ise, parasını faize vererek su yüzünde kalmaya çalışan, o bankadan o bankaya, o bankerden o bankere koşarak, bir ifadeye göre, «*kumar oynayan»* vatandaşın belini bükecek. Öte yandan bu yangın söndürülmezse maliyet enflasyonu şahlanacak, kapanan firmalar çoğalacak, işsizler ordusu daha da kalabalıklaşacak; parasını güvencede sanan nice tasarruf sahibinin canı yanacak.

Bu çelişkiler yumağını çok kişinin canını yakmadan çözmek, faiz yangınına fazla zayiata neden olmadan söndürmek kuşkusuz, bu sonuca yol açan politikacıları uygulayanların görevi. Ancak bu süreçte yer alan, parasını, itibarını hattâ yaşamını tehlikeye atmış bulunan kişilerin de gerekli uyanıklığı, gerekli zamanda göstererek ağırlıklarını koymaları herhalde çok önemli. Aksi takdirde «*kendi yanan ağlamaz»* diye bir deyim icat etmek gerekecek.

(Cumhuriyet, 9 Kasım 1981)

DEVLET VE BANKALAR

Serbest rekabeti kutsallaştıran ve devletin ekonomiye

müdahalesini «en büyük fenalık» sayan Friedmancı reçetelerin Şili ekonomisinde yarattığı «mucize»den dem vuranlar Pinochet yönetiminin 3 kısım kararlarıyla irkilmış olmalılar. Geçtiğimiz ağustos ayında çıkardığı «Banka Reformu Yasası»na dayanan Şili yönetimi 3 kısımda «devletin ekonomiden uzak durması» ilkesini açıkça çiğneyerek ülkenin dört büyük bankasıyla bizdeki bankerlik kuruluşlarına benzetilebilecek olan dört büyük finans kuruluşunu devlet denetimine aldı. Ülkenin ikinci en büyük bankası olan ve bu yılın ilk dokuz ayında mevduatını yüzde 69 artırmış bulunan Banco Espanol'un iki yöneticisi tutuklandı, diğer yedi kuruluşun sorumlularının ülkeyi terketmeleri yasaklandı.

Şili yönetimi ülkedeki banka mevduatının yaklaşık beşte birini, bankerlerdeki mevduatın ise yaklaşık yarısını ellerinde tutan sekiz kuruluşu, «orta ve küçük tasarruf sahiplerinin mevduatlarını güvence altına almak» için devlet denetimine aldığını belirtirken diğer bazı konularda da «birakınız geçsinler» felsefesinden uzaklaştığını gösteren adımlar atmak zorunda kaldı. Bir ara sıçrama yapar gibi görünen dışsatımın dışalımındaki artışa ayak uyduramaması sonucunda bu yılın ilk dokuz ayındaki dış ticaret açığı geçen yıla oranla yüzde 400 büyüyünce dışalımın liberasyonuna yönelik kararlardan vazgeçmek ve yerli sanayii korumak için yeni önlemler almak zorunlu hale geldi.

Dünyanın dört bir yanındaki «Friedman muhipleri» Şili'deki bu «sapma»yı yorumlamaya çalışırken Türkiye'de de ilginç gelişmeler oldu. Bankalar arasındaki ünlü «centilmenlik anlaşması»nın savunuculuğunu üstlenen Merkez Bankası'nın Sayın Başkanı Osman Şıklar, «Tebliğler çıkarıldı, kanun değişiklikleri yapıldı, bankerler belli bir disiplin altına alındı. Şimdi piyasada bankerlerle ilgili bir problem kalmadı» derken hemen bütün banker kuruluşları faizlerini artırdılar, bir bankerin 300 milyonu aşkın borçla kepenk indirmediği, bir diğerinin milyarlık borçla «sırna kadem bastığı» duyuldu. Sayın Şıklar'ın, «Centilmenlik anlaşmasının sona

erdirilmesi asla sözkonusu olamaz ve ekonomi daha yüksek faizi kaldırmaz. Anlaşmanın devamı için gerekirse bazı tedbirler alacağız» demesi ve vadeli mevduata yüzde 50'den fazla faiz veren beş ya da yedi özel bankayı cezalandırmak için ihracat reeskontlarını durdurması ise banka-devlet ilişkilerine yeni bir boyut kazandırdı. İhracat reeskontu kesilen bankalardan Yapı ve Kredi Genel Müdürü Halit Soydan'ın bu uygulamayı *«yasal dayanaklardan yoksun»* ve *«temmuz bankacılığı felsefesine aykırı»* olarak nitelmesi de bankalarla Merkez Bankası arasında başlayacak yeni tür ilişkilerin habercisi gibiydi.

Bir diğer ilginç gelişme ise son zamanlarda haber ve demeçlerini Günaydın Gazetesine hasreden TÜSİAD'ın Yönetim Kurulu Başkanı Ali Koçman'ın faizlerle ilgili sözleriydi. Tıpkı Merkez Bankası Başkanı gibi bankaları daha sorumlu davranmaya ve faiz anarşisine son vermeye çağıran Koçman özetle şöyle diyordu: *«Merkez Bankası'nın para politikasını disipline etmek, kargaşaya son vermek ve bankalar arasındaki haksız rekabeti kaldırmak açısından üzerine düşen görevi yapması gerekiyor.»* Sanayi kesiminin sunî teneffüs yapma çabasında olduğunu kaydeden ve ağır faiz maliyetlerini tek başına kaldıramayacağını belirten Ali Koçman'ın bu sözleri daha birkaç ay önce İSO Meclisi'nde *«faizlere ve bankalara devlet müdahalesi»*nden söz eden Murteza Çelikel'e gösterilen yoğun tepki anımsandığında gerçekten ilginçti. Demek ki serbest rekabete bağlılık bıçak kemiğe dayanana kadar sürüyor, o noktada devlet göreve çağrılıyordu. Devletin ya da devlet bankalarının serbest faize dayanamayaarak sarsıntı geçiren büyük özel şirketlerin kurtarılması için göreve çağrılmaları da kuşkusuz ilginçti.

(Cumhuriyet, 16 Kasım 1981)

KÖPRÜDEKİ BANKER

Kimilerinin *«Türk ekonomisinin patronu»* olarak tanımladığı Turgut Özal, Rapor gazetesinin 6 kasım sayısında ya-

yınlanan bir açık oturumda şöyle diyor: «Aslında biz bazı konularda çok zor durumda olduğumuzun farkına varmadan, yani yumurta kapağına gelmeden kesin kararlar alamıyoruz... Salim, yerinde ve sorunlar büyümeden karar almada geç kaldığımız noktalar var. Bu durumda da tatbik edilen program biraz acıtır olmak mecburiyetinde kalıyor.»

Sayın Özal'ın bu sözlerine katılmamak olanaksız. Deyim yerindeyse «yumurta kapağına gelmeden» belli konulara eğilmekte çok geç kaldığımız, günlük sorunları düşünmekten «burnumuzun ucunu göremediğimiz» ne yazık ki bir gerçek. Bunun sonucunda «acıtır» programlara, birbirini izleyen acılara katlanmamız da kaçınılmaz oluyor.

«Yumurta kapağına gelmeden» önlem almadığımızın sonuna, bu bankerlerin birer birer ortadan kaybolmaya başlayan bankerlerin durumu. Kendilerine banker diyen kişilerin çok yüksek faizler vad ederek halktan para toplamalarını, bu bankerlerin birer birer ortadan kaybolmaya başlamalarına kadar seyirci kalınması acaba zorunlu muydu? Bir bankerin köprüden, bir diğeri için bilmem nerede «sır» olması aslında beklenmeyen bir sürpriz mi? Yoksa kaçınılmaz bir sonuç mu?

Biraz Türkiye'nin şartlarını, biraz da aritmetik bilenler için bu sonuç hiç de sürpriz değil. Halktan yüzde 60'ardan yüzde 120'lere kadar varan faizlerle para toplayan bankerlerin bu paraları verdikleri faizlerin üstünde gelir getirecek biçimde sağlam yatırımlara yönlendirme şanslarının son derecede zayıf olduğu ortada. Bunların kendi beyanlarına bakıyorsunuz, biri dev tekellerle aşık atıp petrol arayacağını diyor, öteki yılların deneyimiyle yoğrulmuş firmaların çekildiği alanda yatırım yapıyorum diyor, bir diğeri bunalım halinde olduğu artık herkesçe bilinen inşaat sanayiine yatırdığını iddia ediyor. Tüm bu beyanlar gerçek olsa bile hesabın tutmayacağı, işin düze çıkmayacağı açık. Öte yandan, bankerlerin büyük çapta gayrimenkul aldıkları, gazino masalarının ayrıcalıklı müşterileri haline geldikleri,

imrenilecek bir yaşam sürdükleri de duyulan söylentiler arasında. Tablo böylesine apaçık ortadayken «yumurta kapıya gelene» ya da banker köprüde kaybolana dek bu duruma seyirci kalınıyor. Çünkü bankerlerden sağlanan yüksek faizler halkın hiç değilse bir kesimine bir süre için «durumunu idare etme» olanağı sağlıyor, bu kesimden kaynaklanacak tepkileri törpülüyor.

Tüm bir meslek hayatının ürünü olan emeklilik ikramiyesini ya da yüksek faize tamah ederek sattığı evinin parasını kaybolan bankarlara kaptırmış olanların dramı kuşkusuz küçümsenemez. Ama çok daha ürkütücü olan, ülke ekonomisinin ve halkının bütününe ilgilendiren konularda da çok kısa vadeli görüş perspektifinin, «bugünü kurtaralım, yarın için Allah kerim» anlayışının sürüp gitmesi, Sayın Özal'ın ifadesiyle, «sorunlar büyümeden karar almakta geç kalınması.»

Türkiye ekonomisinin hızla büyüyen sorunları ortada dururken tüm ekonomi politikasını son çözümlemede «döviz açığını kapatma» çabasına indirgeme ve dışsattımda gözlenen çarpıcı oransal artışı «köşeyi dönmenin» göstergesi sayma eğilimi, sonunda Dünya Bankası'nı da düşündürmüş olmalı ki adamlar dört noktaya parmak basmak gereğini duymuşlar, (1) İhracatta görülen artışın sürekliliği, (2) Özel kesim yatırımlarının duraklaması, (3) Türkiye'de istatistiklerin güvenilirliği ve (4) Türkiye'nin dış borç ödeme gücü konusunda kaygılı olduklarını belirtmişler.

Dünya Bankası uzmanlarının çeşitli zamanlarda değindiği ve değinmediği, büyüyen sorunlarımızın hiç değilse başlıklarını koymak ilerde çok daha «acıtıcı» ilaçlara katlanmamak açısından sanırız yararsız değil.

● **Plansızlık:** İzmir'deki enerji panelinde konuşan bir uzmanın, «Bugüne kadar üretilip stok edilen çamaşır makineleri ve buzdolapları olmasaydı, Türkiye'de enerji sıkıntısı olmayacaktı» sözü, Türkiye'nin bugünkü sancılarının geçmiş dönemlerde fazla planlı bir ekonomik model uygulamama-

sından değil, planlamanın yozlaştırılmasından kaynaklandığını gösteriyor. Gelecekte yeni kaynak israflarıyla karşılaşmak istenmiyorsa planlamaya gereken önemin verilmesi gerekiyor.

● *Yatırımsızlık*: İSO Meclis Başkanı Bodur'un, «Bu fazizlerle bırakın yatırım, üretim dahi yapılamaz» yolundaki sözleri ve Şaban Çavuşoğlu'nun, «Son üç yılda yatırımlarda görülen gerilemeler 1982 yılında devam ettirilemez» demesi, Dünya Bankası'nın uyarılarını tamamlıyor. Yatırımları duran bir ekonominin gelecekte nasıl büyüyeceği çok kişiyi düşündürüyor.

● *İşsizlik*: Yatırımlar dururken nüfusun artmasıyla Türkiye'de işsizliğin önümüzdeki dönemde yüzde 40 gibi «korkunç» bir boyuta çıkabileceğini iktisatçı Zeyyat Hatipoğlu, *Yeni İş Dünyası*'ndaki bir yazısında belirtiyor. Hatipoğlu'nun bu hesabı, «gelecekteki en büyük tehlike, genç nüfusun işsizliğidir» diyen Erol Sabancı'nın sözleriyle bütünleştiğinde, «yumurta kapağa gelmeden» bir şeyler yapmanın önemi de bir kez daha ortaya çıkıyor.

(Cumhuriyet, 23 Kasım 1981)

TOPLUMCU BANKERLER

Türkiye piyasa ekonomisinin cilve ve sancılarını yaşayarak öğrenme sürecindeyken gerek ekonominin gerekse halkın zor günler geçirdiğini ve geçireceğini aklı başında olan kimse inkâr etmiyor. Bu arada enflasyonun gerçekçi ölçümlerle 1982'de yüzde 25'lere indirilebilmesi son derecede tartışılmalıyken gelecek yıl işçi ve memurlara sağlanacak net gelir artışının yüzde 20-25 arasında kalacağını en yetkili ağızlarca açıklanması ücretli kesimin en az bir yıl daha

gerçek gelir kayıplarına katlanmak ve yaşam standardını bir kez daha düşürmek zorunda kalacağını gösteriyor. Bu arada devletten alacakları on milyarlarla ölçülen tarım üreticilerinin durumu da ortada.

24 Ocak kararlarının «alternatifsizliğini» savunanlar, yaşanan sıkıntıların «geçmişteki hataların» ve «gelecekteki refahın» kaçınılmaz bedeli olduğunu ısrarla yineleyerek halka sabır, sanayiciye metanet tavsiye etmeye devam ediyorlar.

Halkın enflasyona karşı korunması konusunda ilginç bir boyutu da banka ve banker faizleri üzerinde yoğunlaşan tartışma oluşturuyor. Bu arada «çaresiz halk kitlelerini» uygulanan «gaddar» reçetelerin etkilerinden kurtarmak için tek çarenin banker faizlerinin yüksek tutulması olduğunu ileri süren bazı ilginç kuramlara da rastlanıyor.

Bu ilginç kuramı geliştirenlere göre işçi, memur ve emeklilere daha fazla kaynak aktarılmamasını «anlayışla» karşılamak olası. Ama, «bu çaresiz kitlelerin enflasyona karşı direnebilmelerinde yardımcı olan» yüksek faizlere ve hele banker faizlerine «dur» denmesini anlayışla karşılamak olanaksız. Aynı kuramın savunucularına göre faiz yarışının durdurulması yönünde önlem alanlar, bankalar ve sanayicilerle işbirliği içinde «vatandaşa karşı taktik» uyguluyor, bu yönde yazanlar «toplumculuktan» uzaklaşmış oluyor.

Gerçekten «orijinal» olan bu mantığa göre halen Türkiye'deki en toplumcu kişiler hiç kuşkusuz ki bankerler. Bankerlerin içinde de biraz hesap - kitap yapıp yüzde 50-60 faiz verenler daha az toplumcu, yüzde 100-120 faiz verenler daha çok toplumcu. Halktan böylesine astronomik faiz vadleriyle toplanan paraların nereye yatırıldığı ya da harcandığı önemsiz. Yüzde 100 faiz veren bankerin bu faizi yüzde 100'den daha kârlı bir yatırımdan sağladığı gelire değil de başka bir «çaresiz vatandaşı»ın yatırdığı ana parayla ödemesi ve bu çıkmazın içinden ortadan yok olarak çıkmayı yeğlemesi ayrıntı. Yükselen faizler nedeniyle pek çok malın maliyetinin ve dolayısıyla fiyatının artarak «çaresiz vatandaşı»ın sırtına

yeni kamburlar yüklemesi; başta küçük firmalar olmak üzere pek çok firmanın kapanma noktasına gelmesi ve işsizler ordusuna binlerce yeni işsizin katılması tehlikesi de kuru.

Mevduat faizlerini yükselterek tasarruf sahibini ve daha da ileri giderek halkı «sömürülmekten kurtardıklarını» ileri sürenlerin gözardı ettikleri çok önemli bir gerçek de Türkiye'de tasarruf sahibi olamayan halkın tasarruf sahibi olabilen halktan çok daha kalabalık bir halk olduğu gerçeği. Bankalardaki mevduatla ilgili olarak elde bulunan son veriler hesap sahiplerinin yüzde 2 ya da 3'ünün mevduatın yüzde 60'ına sahip olduğunu gösteriyor. Bankerlere para yatırırlar içinde emeklilik ikramiyesini, sattığı evinin parasını ve buna benzer küçük denebilecek tasarruflarını yüksek faizin çekiciliğine kapılarak riske edenlerin birkaç yüz bin kişiyi, bilemediniz bir milyon kişiyi bulduğu da bankerlerin toplam olduğu toplam para miktarından hesaplanabiliyor. Bankerlerde toplanan paranın en fazla 200 milyar olduğu düşünülür ve bankere yatan paranın ortalama 300 bin lira olduğu varsayılırsa bankerlere para yatırırların 600 bin kişi dolayında kaldığı sonucuna varılabiliyor.

Peki ya emeklilik yaşının henüz uzağında bulunan ve kazandığıyla değil tasarrufa yönelmek, geçimini zorlukla sağlayabilen, ayın sonunu ancak borçlanarak getirebilen milyonlarca ücretli ve maaşlıy, küçük üreticiyi nasıl kurtaracak yüksek faizler ve yüksek faiz vadeden «kahraman bankerler». İşsizliğin pençesinde umutsuzluğu yaşayan, bütün bir yaşamını bağladığı dükkânının elinden çıktığını gören, topladıkları parayla «krallar gibi» yaşayan bankerleri ancak gazete sütunlarından izleyen «çaresiz vatandaş» ne yapacak?

Faizleri yükselterek halkı sömürülmekten kurtarma mucizesini bugüne dek hiç bir ekonomide hiç bir kimse başaramadı her halde. Türkiye'de bu hayale kapılanlar gerçeği acı deneyleriyle öğrenecekler. Ayda yüzde 10 faizin çekiciliğine kapılarak yatırdıkları yılların ürünü emeklilik ikrami-

yesini geri alamayacaklarını görünce böyle mucize kazançların sürekli olamayacağını ve çok büyük risklerin karşılığı olduğunu biraz da geç olarak anlayacaklar.

(Cumhuriyet, 30 Kasım 1982)

ŞUBATIN GETİRDİKLERİ VE BANKALAR

Türkiye'nin özellikle ekonomi alanında bir değişim ve öğrenme sürecinde olduğunu görmek istemeyenler gözlerini yumsalarda bazı gürültüleri duymak zorundalar. Para darlığından yakıman sanayicinin, kırk yıllık işini elden çıkarmak zorunda kalan fabrikatörün, emekli ikramiyesini yüzde 120 faiz vadeden sözde bankere kaptıran bağı yanık memurun feryadını duymak zorundalar. Gözlerini de zahmet edip açık tutarlarsa daha birkaç yıl önce yüzde hesabından haberi olmayan yüzbinlerce kişinin bugün bileşik faiz hesapları yapmaya çalıştığını, yediden yetmişe hemen herkesin şu ya da bu şekilde faiz oranlarıyla ilgilendiğini, ek gelir hesapları yaptığını görmek zorundalar.

İster beğenelim ister beğenmeyelim Türkiye korumalı, sübvansiyonlu, güdümlü kapitalizmden sistemin temel esprisine, ruhuna daha yakın bir piyasa ekonomisine geçişin sancılarını yaşıyor. Gene sistemin temel esprisine uygun olarak yanlışların büyük bedeller ödenerek ve yaşanarak öğrenildiği, israfın doğal, batışların kaçınılmaz sayıldığı bir yolda ilerliyoruz. Devlet ve devletçilik geleneğimize pek uygun düşmese de gerçek bu galiba.

Şubat ayı bu sancılı öğrenme sürecinde önemli bir ay. Geçen yılın şubat ayına yaklaşırken en büyük bankanın «*li derlik rolüne*» sahip çıkıp bir yıl vadeli mevduata ödediği faizi yüzde 50'ye yükselttiği ve diğer bankaların onu izlediği

görülmüştü. Bunun sonucunda 1980 yılı sonunda 177 milyar lira dolayında olan bankalardaki vadeli mevduat ve mevduat sertifikası toplamı 1981 yılı sonunda 535 milyara yaklaştı, yani yüzde 200 artı. Mevduat böylesine arttı ama faizler düşmedi; hatta ünlü «*cehtilmenlik anlaşmaları*»na karşın pek çok bankanın yüzde 50'nin de üzerinde faizler verecek mevduat toplama yarışını sürdürdükleri gözlemlendi.

Şimdi bir yıl sonra 1982'nin şubatındayız. Yeni Sermaye Piyasası Kanunumuz bugün yürürlüğe giriyor; Sermaye Piyasası Kurulumuz görev başında; 1981 sonundaki yaprak dökümünden sonra bankerlik kuruluşları iyice ayıklanmış, vartayı atlatanlar çeşitli tebliğ ve kararnamelerle çerçevesiz, faaliyetleri sınırlandırılmış durumda. Sıkı para politikası, içerdeki feryatlarla İMF'nin frenleri arasında denge de tutulmaya çalışılıyor. Peki ya bir yıl önce faizleri yüzde 50'ye yükselten bankalarımız ne alemde?

1980'de gündeme gelen «*temmuz bankacılığı*» öncesinde enflasyonun çok altında gülünç faizlerle mevduat toplayıp büyük rantlar elde eden, bu rantlardan ödenen vergilerin ve masraflı çalışma düzeninin ağırlığını duymayan, bankaların, ekonomide yaşanan değişiminin en kritik noktasında ve ciddi sorunlarla karşı karşıya bulduklarını yadsımak olanaksız. Mevduattaki artışa karşın düşürülemeyen faizler ve bu faizlerle kredi kullanan firmaların darboğazları kısır bir döngü içinde daha da yükselen faizleri ve daha da ciddileşen sorunları gündeme getiriyor. Satırbaşlarıyla bu sorunların başlıcaları şunlar:

● Bankaların «*işi bozuk*» olan kredi müşterileri, faizlerini, (hattâ bazen ana paralarını) geri ödemekte zorluk çekiyor, bankalar ise tahsil edemedikleri bu faizler için nakit olarak gider vergisi ve fon ödüyorlar.

● Vadeli mevduata verilen yüksek faizler bankaların kaynak maliyetini büyük ölçüde yükseltmiş bulunuyor ve vadeli mevduat geçen yıl sonunda 500 milyarı aşarken bunun bankalara faiz yükü de 200 milyara yaklaşmış bulunuyor. Kısa vadeli mevduata yüksek faiz verilmesi de vadesiz-

den kısa vadeliye kayışı özendirerek bankaların kaynak maliyetini ve faiz yükünü artırıyor.

● Vadeli hesapların çoğu bir yıllık olduğundan bunların vadeleri 1982 yılı içinde doluyor ve bu paraların geri çekilme olasılığı bankaları faizleri belli düzeyde tutmaya zorluyor.

● Sıkı para politikasının da bir gereği olarak bankaların topladıkları mevduatın ancak yüzde 15-20'sini diledikleri gibi kullanma olanağını bulması bankaların manevra alanını büyük ölçüde sınırlıyor.

● «Güçlü banka» imajının büyük önem taşıdığı bir psikolojik ortamda bankalar şube kapatıp, reklamlarını azaltarak masraflarını kısma yoluna da gidemiyorlar.

Tüm bu etkenlere bankaların uymaları gereken yeni sermaye koşulları da eklenince bankalar sektörünün de ciddi bir sınavdan geçmesinin kaçınılmaz olacağı kendiliğinden ortaya çıkıyor. Türkiye'de halen izlenmekte olan değişim stratejisinin ruhuna uygun olarak bu sınavı güçlülerin kazanması da olası bir sonuç gibi görünüyor.

Tabii bu arada ciddi bir sınav verecek olan bir kesim de gene tasarruf sahipleri. Söylentilerin etkisinde kalıp paniğe kapılmanın sorunları çözmeye değil ağırlaştırmaya yarayacağını bankerler örneğiyle görüp - yaşamış olan tasarruf sahibinin bu kez daha bilinçli davranarak, bu konuda tüm olanaklarını kullanacak olan devletle birlikte, sorunların çözümüne yardımcı olması gerekiyor.

(Cumhuriyet, 1 Şubat 1982)

FINANSMAN SORUNU SAATLİ BOMBA MI?

24 Ocak modelinin amaçlarına varmak için kullandığı araçların başında para - kredi politikası geliyor. «Sıkı» para-kredi politikasının bir yandan enflasyonu frenlemede, bir

yandan iç talebi sınırlayarak firmaları dışa açılmaya zorlamada, bir yandan da öz kaynağı yetersiz firmaları öz kaynaklarını takviyeye yöneltmede etkin rol oynayarak ekonomide bir yapı değişikliğinin aracı olabileceği görüşü, 24 Ocak fel-sfesinin temel öğelerinden biri. Bu nedenle 24 Ocak modelinin son çözümlemede başarısını ya da başarısızlığını belirleyecek olan da galiba finansman düğümünün çözümlenmiş biçimi olacak.

Geçtiğimiz hafta yaşanan kimi olayları ve yapılan açıklamaları bu açıdan değerlendirmek sanırsız yararsız değil. Türkiye'ye ani bir ziyaret yapan İMF heyetinin özellikle fiyat hareketleri ve para - kredi politikasının gevşetilmesi konularında kavgi duyduğu belirtilirken aynı günlerde özel sektör temsilcileriyle bir toplantı yapan Başbakan Ulusu'nun şu sözleri söylemesi önemli: *«Enflasyon yangını henüz söndürülemedi, istikrar hedefine bile henüz erişilememiştir. Kaldı ki politikalarımızın ana hedefi orta ve uzun vadede yapılacak yapısal değişikliklerle ekonominin yeni şartlara yapısal uyumudur.. Özel sektör bakımından uzun vadede olumlu sonuçları gözardı ederek kısa vadede olumsuz sonuçları birinci plâna çıkaran bir bakış açısının uygun olmadığı kanaatindeyim.»*

Sayın Ulusu'nun bu sözlerinin basında yer aldığı gün yayınlanan *Rapor* gazetesinde bir röportajı yer alan Sakıp Sabancı'nın finansman sorunuyla ilgili sözleri ise şöyle: *«Sanayicilerin pahalı paradan dolayı büyük sıkıntı içinde bulunduğu 1982 yılında bu sıkıntılar artacağı gözüküyor. Aslında vefakâr, cefakâr sanayici arkadaşlarım taşınamayacak boyutlarda yükün altındadırlar. Bu artışa hükümet seyirci kalmamalıdır. Firmaların çökmesi halinde bankaların alacaklarını alamayacakları, likiditelerinin bozulması nedeniyle bankaların zor durumda kalabileceği, hükümetlere çözümlü zor sorunlar getirebileceği de unutulmamalı, devlet buna göz yummamalıdır.»*

Sanayide olduğu kadar bankacılık kesiminde de hatırı sayılır ağırlık taşıyan Sabancı'nın bu görüşleri! Başbakan ve

bazı diğerk hükümet üyeleriyle yapılan toplantıda ne ölçüde dile getirdiğini bilmiyoruz. Ancak bu toplantıda Maliye Bakanını ve Merkez Bankası Başkanı'nın banka kesimindeki gelişmelerin dikkatle izlenmekte olduğu yolunda özel kesim temsilcilerine güvence verdikleri ve banker kesiminde yaşanan türden olayların banka kesiminde tekrarlanmaması için gerekli önlemlerin düşünüldüğünü söyledikleri anlaşılıyor.

Bu önlemlerin neler olduğu henüz bilinmiyor. Ancak enflasyonist baskının sürdüğü bir ortamda uygulanan para-kredi politikasının gevşetilmesi ve faizlerin düşürülmesi söz konusu olamayacağına göre bu politikanın ortaya çıkardığı sorunların çözümlenmesi için bazı önlemler almak galiba zorunlu hale gelebilecek.

Bu noktada hemen şu akla geliyor: sanayi ve bankacılık kesiminde finansman ve kaynak sorunları gerçekten ciddi boyutta mı, yoksa «maksatlı» olarak abartılıyor mu?

Türkiye'de özel sektörün bir «ağlama geleneği» olduğu bir gerçek. Ancak «tasarruf sahibinin sömürüldüğü» ve reel faizlerin negatif olduğu dönemlerde bol keseden kredi kullanılarak kurulan pek çok sanayi kuruluşunun, reel faizlerin yüzde 30 mertebesine yükseldiği, üstelik iç talebin gerilediği bir dönemde finansman sıkıntısına düşmesinin kaçınılmaz olduğu da bir gerçek. Bu tür kuruluşların banka kredilerini, hatta bunların faizlerin zamanında ödemekte ciddi güçlüklerle karşılaştıkları ve büyük miktarda kredinin bu nedenle donmuş bulunduğu da başka bir gerçek.

Bankalarlar ilgili diğer bazı gerçeklerin pek iç açıcı olmadığı da ortada. Yapı - Kredi Genel Müdür Muavini Tunçay Artun'un geçen hafta yapılan bir seminerde açıklandığına göre tasarruf mevduatının 1979'da %8, 1980'de %12 dolayında olan faiz maliyeti geçen yıl %30'u geçmiş, bu yıl %40'ı bulacak. 1979'da %5, 1980'de %7, dolayında olan toplam mevduatın faiz maliyetinin de bu yıl %30'u aşması bekleniyor. Bir başka büyük bankanın genel müdürüne göre ise bu gelişme sonunda bu yıl Türkiye'deki bankaların ödedikleri toplam faizler aldıkları toplam faizleri ilk kez geçecek ve bu

olay dünya bankacılık sisteminde pek görülmeyen bir örnek oluşturacak. Ayrıca bazı büyük kuruluşların daha kredilerini geri ödeyemez duruma düşmeleri halinde banka kaynaklarının zorlanması da ciddi bir olasılık olarak gündeme gelebilecek.

Bu tablo meydana dayken finansman kesimindeki gelişmeleri biraz da kaygıyla karşılamak için «maksatlı» olmak gerekiyor mu acaba?

(Cumhuriyet, 10 Mayıs 1982)

İMF'DEN KİM KORKMAZ?

Türkiye'de İMF'den korkan korkana. İMF heyeti geliyor dendi mi, mutfaktaki ev kadınından tarladaki çiftçiye, işçiden, patrona, sanayiciden, bankacıya kadar hemen herkesi bir korkudur alıyor. Herkes, İMF reçetesine göre ekonominin sağlığına kavuşması için kendi ekonomisinden, kendi cebinden nasıl bir yeni fedakârlık yapması gerektiğini düşünmeye başlıyor.

İMF heyetinin son Türkiye ziyareti fiyatların, pardon fiyat endekslerinin de İMF'den korktuklarını ortaya koydu. Yılın ilk dört ayında geçen yıla oranla belirgin bir tırmanış içinde görülen fiyat endeksleri Mayıs ayında birdenbire bindelerle ölçülen fiyat artışlarını göstermeye başladı. Böylece yüzde 25 değilse bile yüzde 30'larda bir yıllık enflasyon oranının tutturulabileceği yolundaki beklentilere yeniden güncellik kazandırmak ve İMF heyetini de bu yönde ikna etmek mümkün oldu.

Bu arada endekslerin İMF korkusuyla sürekli olarak düşük tutulamayacağına da inanılmış olmalı ki, enflasyon hedefini tutturabilmek için anti - enflasyonist politikanın temel aracı olarak kullanılan para - kredi politikasında yeni bir sıkılaşmanın gündeme getirildiği görüldü. Likidite so-

runları zaten ağırlaşmakta olan bankaların reeskont kredilerinin sınırlandırılması ve yerine getirmedikleri bazı mükellefiyetlerin kısa sayılabilecek bir sürede yerine getirilmesinin istenmesi, pek çok bankanın ilk önlem olarak kredilerini kısıtlamasına yol açtı. Bu önlem ise, finansman sorununu giderek ağırlaşan ve ayakta durmak için banka kredilerine' bağımlı olan firmaları yeni sorunlarla karşı karşıya getirdi.

Aynı önlemlerin faizler üzerindeki etkisi ise bankalarca verilen mevduat faizlerini sözde net yüzde 37.5'den gerçekten net yüzde 50, hattâ bazı bankalarda net yüzde 60'lara doğru çekme yönünde oldu. Tehlikeli hale geldiği hemen herkesce kabul edilen faiz yarışı daha da hızlanarak sürmeye devam etti.

Faizlerin bu şekilde İMF korkusu bile tanımadan yükselmeye devam etmesi iki olasılığı akla getiriyor. Birinci olasılık gerçek enflasyonun yüzde 30'larda değil, yüzde 50'lerde olması. Bu durumda yüzde 50 dolayında bir net mevduat faizinin gündeme gelmesini ve kredi kullananların da yüzde 100'e yaklaşan maliyetlerle para kullanmaya devam etmesini bir ölçüde açıklamak mümkün oluyor; ama, ücret artışlarının yüzde 25'lerde sınırlandırılmasını açıklamak biraz zorlaşıyor.

İkinci olasılık ise, enflasyonun gerçekten yüzde 30'larda seyretmekte olması. İşte bu olasılık gerçekleşse bu kez yüzde 50 - 60'larda net mevduat faizini ya da yüzde 100 kredi faizini hesap - kitapla açıklamak çok güçleşiyor. Bir bankanın bu faizi vererek, mevduat toplamasını ya da, bir iş sahibinin, bir sanayicinin bu kredi faiziyle para kullanmasını açıklamak için bu kuruluş ya da kişilerin «*özel durumlarına*» çok dikkatle bakmak gerekiyor.

Bugüne kadar ekonomiyi yönlendirmede İMF direktiflerine ve genel politikalara büyük ağırlık verenlerin de bu noktada bu özel sorunlara eğilmeleri sanırız zorunlu hale geliyor. Bu özel sorunları İMF uzmanlarına anlatmak ise, belki

genel sorunları anlatmaktan daha zor. Hele işin içine ekonomi dışı etkenler, özel ilişkileri ve konumları nedeniyle korunacak ya da, fedâ edilecek firmalar ya da bankalar girince bu iş çok daha zorlaşıyor, çapraşıklıyor.

Bu çapraşık işi basitleştirebilecek ve İMF, Dünya Bankası gibi kardeş örgütleri memnun edebilecek bir başka çözüm yolu da var tabii. Çözümü piyasa mekanizmasının sihirli ellerine bırakmak ve «*piyasa ekonomisinde böyle şeylerin olması tabiidir*» diyerek, kimin kalıp, kimin gideceğini seyretmek. Bu yolla, ekonomide gerçekleştirilmek istenen yapı değişimini politik şartlar değişmeden aradan çıkarmak, yeni yapıyı yaşama gücünü kanıtlayan firmalar üzerine kurmak.

Ne olursa olsun Türkiye'nin «*korunmuş piyasa ekonomisinden*» çıkıp «*gerçek piyasa ekonomisine*» doğru yol aldığı bir süreç yaşanıyor. Gerçek piyasa ekonomisinin iniş ve çıkışları, batış ve sarsıntıları bu süreç içinde yaşanarak öğrenilecek, sosyal maliyeti daha iyi anlaşılacak. Bu geçiş sürecinin neden özel politik koşullar gerektirdiğini ise bu süreç içinde İMF'den korkan herkes çok daha iyi anlayacak.

(Cumhuriyet, 21 Haziran 1982)

ÖNCE KİMİ KURTARMALI?

Dış çevrelerin sürekli övgüsünü kazanan, içerde de kimilerince «*tıkır - tıkır*» işlediği ileri sürülen ekonomimizde son haftalarda en fazla kullanılan sözcük «*kurtarmak.*» Hep birilerini bazı kötü akibetlerden kurtarmaktan söz ediliyor, onu mu önce kurtaralım bunu mu diye tartışmalar yapılıyor, alınan önlemlerin kimi ne ölçüde kurtardığı sorusu soruluyor. Demek ki bu tıkır - tıkır işlediği ileri sürülen eko-

nomide, nedendir bilinmez (?) bir sürü kurtarılacak kişi ve kuruluş çıkmış ortaya.

Bu kurtarılmaya muhtaç hale gelenler kimler? Hangi kuruluşlar?

Bunların en başında «kurtarılmayan» Banker Kastelli var. Orta sınıflı düşük faizden kurtardığını iddia eden Banker Kastelli Cevher Özden, kendi kurtarılmayışını *Hürriyet* muhabirine şöyle anlatıyor: «*Şirketim şu anda dahi kendi gücüyle kendini kurtaracak durumdadır.. Yapılsın hesabı tek kuruluş borcumuz kalmaz, şirketin on milyar alacağı çıkar. Ben bankadan sağlamam diyorum. Merkez Bankası çeksin desteğini göreyim o zaman en güçlü bankaları... Arkamda devlet yoktu, ben yıkıldım, harcadım. Büyük bankalar ağır bastı..»*

Banker Kastelli'ye bakarsanız devlet onu kurtarmamış ama bankaları kurtarmış. Demek ki bankaların, özellikle de bazı bankaların kurtarılması gerekiyormuş. Devlet bu kurtarılması gereken bankalara el uzatıp destek sağlamış, onları şimdilik kurtarmış. Kastelli olayının bir banka paniğine dönüşmesini önlemiş.

Bazı bankaların neden böyle kurtarılmaları gerekmiş? Kastelli bunun da cevabını veriyor: «*Bankalar da halktan topladıkları paraları benim yaptığım gibi plâse ediyorlar, bazı kuruluşlara veriyorlar. Fakat bugün piyasada plâse edilen para gerekli faizi de kazanarak geri dönemez. O zaman da iş baştan kara.»* Bu sözlerde kuşkusuz gerçek payı var. Plâsmanlarını Kastelli'den daha dikkatli yaptıklarını varsaysak bile bankaların en büyük sorununun dönmeyen krediler ve faizler olduğu bir gerçek.

Peki bu krediler ve faizleri neden dönmüyor bankalara? Çünkü bu kredileri kullanan kuruluşların, sanayi işletmelerinin ciddi sorunları var ve onların da bir kısmının kurtarılması gerekiyor. Nitekim bu tür kurtarma operasyonlarının düşünüldüğünü gene son günlerde sıkça duyuyoruz. Kastelli aracılığıyla tahvil pazarlamış olan kuruluşların tahvil

borçlarını erken ödemeye yanaşmamaları da bir noktada bu sorunla ilgili. Onlar da erken ödemededen kurtarılmayı istiyorlar. Bankerlerle bir yıllık tahvil anlaşmaları yaptıklarını da unutarak iki yılda ödemeyi bile üstlenmek istemiyorlar, çünkü ödeme durumları sıkışık.

Diyelim ki onları da kurtardınız. Peki bu kez ellerinde tahvil bulunan Kastellizedeler ne olacak? Onları kim kurtaracak? Sertifika ya da kupon sahibi Kastellizedeleri kısmen de olsa kurtaran formülü bulan devlet tahvilde nasıl bir çözüm bulacak? Bu çözümün bedeli kimler arasında nasıl pay edilecek?

Kıyası bu tabloda görünen şu: Ekonominin işleyişi pek çok kişi ve kuruluşu kurtarılacak noktaya getiriyor ve işler bu noktaya gelince kimi nasıl kurtarıyoruz kaygısı ağır basmaya başlıyor. Serbest piyasa mekanizmasının «kendini kurtarmayan batar» mantığı bir noktadan sonra işletilemiyor ve piyasa mantığına göre batmaları gerekenleri kurtarmak için o dokunulmaz sayılan sıkı para politikası bir anda 52 milyarlık Merkez Bankası desteğiyle gevşetilebiliyor, ithalata vergi konarak kritik durumdaki kuruluşlar için destekleme fonu kuruluyor. Yani o yere - göğe konamayan «kendi içinde tutarlı» model kendi içinde tutarlı biçimde uygulanamıyor.

Tüm bunlar olup biterken bir de kenardan olup biteni seyredenler var. Para ya da sermaye sahibi olmayan, ücretlerinden ya da maaşlarından başka gelir kaynağı bulunmayan, bu gelirle beş kuruş biriktiremeyip, Kastelli'ye bile para yatıramamış olan milyonlarca kişi var. Onların kurtarılmasından fazla söz edilmez ve enflasyon oranının altında ücret zamlarıyla gerçek gelirleri geriletilirken, bankaları, şirketleri ve kısmen de Kastellizedeleri kurtarmak için getirilen çözümler, seferber edilen kamu kaynakları, bu milyonlarca kişiyi nasıl etkileyecek? En ağır vergi yükünü taşıyan «bordro mahkûmları» dolaylı olarak bu kurtarma operasyonlarının yükünü paylaşmış olmayacak mı? Bu kurtarma operasyonları nedeniyle gevşetilen para muslukları yüzünden enflasyon yeniden tırmanışa geçerse bunun bedelini ücret artış-

ları yüzde 25'lik «resmi enflasyona» bile erişemeyen ücretliler ödemeyecek mi?

Toplumculuğu «para sahiplerine yüksek faiz vermek» olarak tanımlayanlarla onları ve politikalarını kurtarmak için seferber olanlara göre tabii tüm bu sorular «ideolojik» ve «maksatlı» Oysa söylediğimiz çok açık; ya şu «kendi içinde tutarlı model» ödünsüz uygulansın, sonuçlarını hep birlikte görelim; ya da bunun çıkmazlarını görüp bu modeli kurtaracağız diye başka şeyleri feda etmekten vazgeçelim.

(Cumhuriyet, 12 Temmuz 1982)

FİNANSMAN SORUNUNDA YENİ BOYUTLAR

Bazı gazetelerin «Kastelli bülteni» gibi çıktığı şu günlerde insan ister istemez basın, özel sektörün ve kamu yetkililerinin «Kastelli olayı»ndaki sorumluluk payını yeniden düşünmek gereğini duyuyor. Devletin TRT'si dahil basın yayın organları Cevher Özden'in adeta bir efsane kahramanı haline gelmesine alet olacaklarına halkı uyarma görevlerini gereğince yapsalar, özel kesimin aklı başında temsilcileri, büyük holding ve banka sahipleri Kastelli'den uzak dursalar; ve devlet yetkilileri, koydukları kuralları gözlerinin önünde çiğneyerek halktan topladığı milyarları, hangi işleri çevirdikleri pek de belli olmayan kişilere aktaran Banker Kastelli'nin faaliyetlerini sınırlayacak önlemleri zamanında alsalardı, herhalde bugünkü noktaya gelmez, yüzbinlerce kişi mağdur olmaz, ekonomi tamiri güç yaralar almazdı.

Herkese geçmişteki hatalarının hatırlatıldığı bir ortamda bunları düşünmenin kuşkusuz ki yararı var. 24 Ocak kararlarının uygulanmasındaki en zayıf halkanın neden finansman sektöründe belirginleştiği ve Kastelli olayının neden bir raslantı olmadığı da böyle bir düşünce zinciri içinde kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Bankerlik kuruluşlarıyla ilgili yeni düzenlemeler ve Maliye Bakanı Sayın Kafaoglu'nun son açıklamaları da ekonomide tasarlanan revizyonun öncelikle bu zayıf halkaya, yani finansman sektörüne yönelik olacağını gösteriyor. Sermaye piyasası ile para piyasasını birbirinden ayırmayı amaçlayan bu düzenlemeler arasında sermaye piyasasına yönelik düzenlemeleri banka sistemiyle ilgili düzenlemelerin izleyeceği anlaşılıyor.

Sayın Kafaoglu'nun açıklamalarından ve atılan adımlardan anlaşıldığına göre finansman sektöründe, sanayideki bunalımla içiçe yaşanan darboğazı aşmak için düşünülen önlemler dizisini şöylece özetlemek mümkün görünüyor:

● Sermaye piyasası, tasarruf sahibi için çekici ve güvenceli hale getirilerek tasarruflar bu piyasaya çekilecek.

● Sanayi kuruluşlarının ve kısmen de kamunun orta ve uzun vadeli fon talebinin sermaye piyasasından karşılanması olanağı böylece yaratılmış olacak.

● Bu durumda bankalardan fon talebi düşecek ve elle-rindeki fonları plase edemeyen bankalar mecburen kredi faizlerini düşürmek zorunda kalacaklar, devlet de kendi payını azaltarak buna yardımcı olacak.

● Bu arada devletin bankalar üzerindeki denetimi artırılacak ve mevduat sertifikasının menkul değer olmaktan çıkarılmasıyla para piyasasıyla sermaye piyasası arasındaki içiçelik ilişkisi koparılmış olacak.

● Yeniden değerlendirme yasasından yararlanarak yeniden tahvil ve hisse çıkarma olanağına kavuşacak olan sanayi firmaları bir yandan bu yolla finansman ihtiyaçlarını karşılar-ken diğer yandan banka kredileri de ucuzlayacağı için fi-nansman sorunlarını çözümlenebilecekler. Kur farklarına ge-tirilecek çözüm de buna yardımcı olacak.

● Tüm bu düzenlemelerle sermaye ve para piyasaları normal denetimindeki bankaların yaygın eleştiri konusu olan finans kesimindeki egemenlikleri de sınırlanmış ola-cak.

İlk bakışta sorunu çözebilecek gibi görünen bir önlemler dizisi. Ancak bu önlemlerle çözüme varılabilmesi için bir dizi varsayımın da tutması gerekiyor ve işte bu noktada soru işaretleri peşpeşe sıralanıyor:

● Özellikle Kastelli olayından sonra tasarruf sahibinin her türlü menkul değere özellikle de özel sektör tahvillerine karşı duyduğu güvensizlik havası kırılabilir mi?

● Hisse senetlerini çekici kılacak vergi düzenlemeleri yapılabilecek, aile şirketleri gerçekten değer ifade eden kuruluşların hisselerini halka satmaya razı olacaklar mı?

● Mevcut menkul değerler ve aracı kurumlar halkın tasarruflarını yaygın biçimde mobilize edecek niteliklere sahip mi? Doğru dürüst bir menkul değerler borsası kurulmadan sermaye piyasasını yaygınlaştırmak ve hacmini büyük ölçüde artırmak mümkün mü?

● Şu anda firmalar için önemli olan, sermaye piyasasının sağlayacağı varsayılan orta ve uzun vadeli fonlar mı? Yoksa kısa vadeli işletme sermayesi mi? Özellikle adı çok duyulmamış orta ve küçük ölçekli firmalar sermaye piyasasından nasıl yararlanacaklar?

● Bu durumda bankalardan fon talebi gerçekten gerileyecek ve kredi faizleri aşağıya doğru çekilebilecek mi?

● Pek çok sanayi firmasının temel sorunu talep yetersizliği ve düşük kapasite kullanımından kaynaklandığına göre bu sorunlar çözümlenmeden söz konusu firmaların bunalımdan çıkmaları sağlanabilecek mi? Bu firmalar bunalımdan kurtulmadan ya da piyasadan çekilmeden finansman sektöründeki sorunlar çözümlenebilecek mi?

● Bankaların çoğunluğu, zararlar kapatacakları bu yıldan sonra mevduat artışlarının sınırlı kalacağı bir geleceği nasıl göğüsleyecekler?

Bu ve bunun gibi sorulara inandırıcı cevaplar bulunmadan finansman sektöründe yoğunlaşan sorulara geçerli çözümler bulunduğunu söylemek sanırım kolay değil. Bu ne-

denle finansman sorununun ekonominin gündeminde ön sırayı bir süre daha koruması da galiba kaçınılmaz.

(Cumhuriyet, 4 Ekim 1982)

HOLDİNG BANKACILIĞI BÜYÜTEÇ ALTINDA

Türkiye'de banka sisteminin işleyişini eleştiren, holding-lerin bankacılık kesiminde egemenlik kurmasının sakıncalarına değinen ve banka sistemi üzerinde devlet denetiminin artması gerektiğini savunanları daha birkaç yıl öncesine kadar «solcu» ya da «hür teşebbüs düşmanı» diye niteleyenler acaba şimdi ne düşünüyorlar? Yoksa bunlardan bazıları bugün holding bankacılığının çıkmazını terennüm eden koronun önde gelen solistleri arasında mı bulunuyorlar? Holding bankacılığının sakıncalarını artık yalnızca bunun acısını çekenler değil, dünya bankacılığının önde gelen temsilcileri de mi dile getiriyor?

American Express Bankası'nın eski üst düzey yöneticilerinden Richard Bliss'in geçtiğimiz hafta içinde Propeller Kulübü'nün yemeğinde yaptığı ilginç konuşmayı dinlerken ister istemez bu sorular düğümlendi kafamda. Halen kendi bağımsız şirketini kurmuş bulunan Richard Bliss yakından tanıdığı Türk banka sistemini eleştirirken, bankalarla sanayi grupları arasındaki «kutsal olmayan ittifak»dan söz ediyor, sanayi gruplarıyla banka sahipliğinin birbirinden ayrılmasını, sağlıklı bir bankacılık sisteminin ön koşulları arasında sayıyordu. Sanayi holdingleriyle banka sisteminin hiç bir gelişmiş ülkede içiçe ve kucak kucağa bulunmadığını belirten Amerikalı bankacı sağlıklı işleyecek bir banka sistemi üzerinde kamu denetiminin önemini de vurguluyordu.

24 Ocak kararlarıyla onun bir uzantısı olan «temmuz bankacılığı»nın Türkiye'deki kapitalizmin egrisiyle doğrusunu ayırmayı kolaylaştırdığı yadsınmaz bir gerçek. Bu ayırım

yapılırken banka sisteminin en yoğun eleştirilen kesim haline gelmesi de kuşkusuz bir raslantı değil. Türk banka sistemine ve özellikle de holding bankacılığına yöneltilen eleştirileri birkaç başlık altında toplamak mümkün:

● Bankalar yıllar yılı enflasyonun çok altında kalan faizlerle tasarruf sahibini sömürdüler; tasarruf şevkini kırdılar.

● Bankalar topladıkları bu ucuz fonları gene enflasyonun çok altında negatif reel faizlerle kendi iştiraklerine kullandırarak, öz sermaye yapısı zayıf, çoğunlukla içe dönük ve dış rekabete dayanaksız bir sanayi yapısının oluşmasına önayak oldular.

● Bankaları ele geçirmeye öncelik veren aile holdingleri, finansman ihtiyaçlarının büyük bölümünü bu kanalla sağladıklarından gerçek anlamda halka açılmaya gerek görmediler ve sağlıklı bir sermaye piyasasının oluşmasını desteklemek şöyle dursun, engellediler:

● Ucuz kaynak toplamaya alışan bankalar gelişmeyi şube ve personel sayısını artırmak sanarak, yükselen giderlerine ve dünya ölçülerine göre çok yüksek fon aktarma maliyetlerine aldırmadılar. Böylece pahalı bankacılık geleneği yerleşti.

● Bankalar, kendi iştirakleri dışındaki müşterilerine çeşitli güçlükler çıkartarak, blokaj v.s. gibi adlar altında faiz dışı maliyet şarjları yükleyerek ve çoğu kez objektif kıstaslara göre değil hatır - gönül ilişkilerine dayanarak kredi verdiklerinden bankası olmayan sanayici ve işadamlarını zor durumda bıraktılar.

● Bankaların bir yandan tasarruf sahibini diğer yandan bankasız iş sahibini güçendiren tutumları bankerlik kuruluşlarının kendi alanları dışında at oynatmalarına zemin hazırladı.

● Bankalar çoğu kez bağlı oldukları grupların yarışma ve çekişmesinin bir aracı olarak kullanıldıklarından bankacılık ilkelerinin dışına çıkacak davranışlarda bulundular ve

bankerlerin usulsüz işlemlerine alet olmaktan da geri durmadılar.

Bu eleştiriler peşpeşe sıralandığında Amerikalı bankacı Richard Bliss'e hak vermemek olanaksız görünüyor. Türkiye'de kapitalizmin daha yaygın bir tabana ve daha sağlıklı bir yapıya kavuşması için holding - banka bağlarının gözden geçirilmesi ve banka sistemi üzerindeki denetimin çok ciddi biçimde ele alınması her halde zorunlu.

(Cumhuriyet, 11 Ekim 1982)

BANKA SİSTEMİ YAMA TUTAR MI?

ABD'de son yıllarda yetişen en önemli iktisatçılardan biri olan Lester Thurow, kısa süre önce yazdığı bir makalede dünya ekonomisi ve mali sistemi için oldukça karamsar bir tablo çiziyordu. Thurow, *Washington Post* gazetesinde yayınlanan makalesinde başlıca sanayileşmiş ülkeleri zincirleme etkisi altına alan resesyonun (ekonomik durgunluğun) aşılması ve bugün boş duran üretim kapasitelerinin yeniden devreye sokulması için yıllar gerekebileceğini belirterek şöyle diyordu:

«Ekonomide sıfır büyüme hızı dönemi uzadıkça mali yapı giderek zayıflıyor ve çatlayacak hale geliyor. Ürkütücü çatlakların ilk belirtileri şimdiden ortada. Başlıca Amerikan ve Avrupa bankaları çok nazik bir durumdadılar... Yetkililer, 1930'lardaki gibi bir mali çöküşü önleyecek önlemleri kuşkusuz düşüneceklerdir. Ancak Amerikan mali sistemi, delikleri her geçen gün çoğalan bir balona benzemekte, kapatılmaya çalışılan her delik yeniden sızıntı yaparak balonun sürekli gaz kaçırmasını ve düşmesini önleyememektedir.»

Lester Thurow'un ABD mali sistemi için yazdıklarının Türk mali sistemi ve özellikle de banka sistemi için tekrar-

lamak pek de fazla hayal gücü gerektirmiyor. Türk banka sisteminin çeşitli yönleriyle yama tutmaz bir balon görünümü kazandığı gerçeği kabul edilmeden yapılacak düzenlemelerin uzun vadede soruna çözüm getirmeyeceği sanırsız açık. Banka sisteminin 1980 başından bu yana Türkiye'de uygulanmaya çalışılan ekonomik modele neden ayak uyduramadığı iyice araştırılıp saptanmadan, problemliler, birkaç bankayı kurtarmak amacıyla konuya yaklaşmanın balonun düşmesini bir süre ertelemekten başka bir anlam taşımayacağını da şimdiden görmek gerekiyor.

1980 öncesinde, hemen tamamen içe dönük bir ekonomide, enflasyonun çok altında faizlerle ve yüksek fon aktarma maliyetleriyle çalışmaya alışmış bankaların içine düştükleri bunalımın, 1980'den sonra değişen ekonomi politikalarıyla ve bu politikaların gündeme getirdiği yeni koşullarla kuşkusuz ki önemli ilişkisi var.

Türkiye'de son iki yılda belki Thurow'un örneğindeki gibi «sıfır büyüme hızı» görülmedi. Bunun böyle olmasının başlıca nedeni Türkiye'nin dışsattımının geçen yıl % 30 do laylarında bir artış göstermesiydi. Oysa Türk banka sisteminin dışa dönük kesimle değil daha çok içe dönük kesimle, iç pazara dönük sanayi imparatorlukları kurmuş büyük holdinglerle bütünleşmiş olduğu biliniyor. Bu durumda banka sisteminde radikal bir yeniden düzenlemeye gidilmeden ve holdinglerin sistemdeki etkinliği azaltılmadan bu sistemin dışa dönük bir ekonomiye gerekli desteği nasıl sağlayabileceğini kestirmek kolay görünmüyor.

Sorunun ikinci önemli boyutunu bankaların giderek yetersiz hale gelen sermaye yapıları oluşturuyor. Tıpkı ABD ve bazı Avrupa bankaları gibi, mevcut sermayelerinin bir bölümünü geri gelmesi kolay olmayan hatalı plasmanlara bağlamış bulunan bankaların çoğunun bir yıl önce öngörülen sermaye artırımlarını gerçekleştirmedikleri ve özsermaye - mevduat oranlarının tehlikeli bir düzeye düştüğü görülüyor. Bu konuda getirilecek düzenlemelerin bankaları kısa

sürede yeterli sermaye düzeyine erdirtmeye zorlayacak nitelikte olması, ayrıca bankaların müşteri seçiminde daha sorumlu davranmalarını sağlayacak önlemlerin alınması gerekiyor.

Üçüncü önemli sorun mevduat sahiplerinin bankalara olan güveninin yeniden sarsılmamasının sağlanması. Bu nedenle ayakta durmaları güçleşmiş bazı bankaların, hastalıkları sisteme bulaştırılmadan ameliyat masasına yatırılmaları ve gereken işleme tabi tutulmaları daha geçerli bir çözüm gibi görünüyor. Bu konuda çeşitli etkilere kapılarak işi sürüncemede bırakmanın sistemin bütünü üzerinde kuşular yaratarak daha büyük sakıncalara neden olacağı biliniyor.

Bankalarla ilgili yeni düzenlemeler gündeme gelirken bazı çevrelerin istekleri doğrultusunda yamalarla işi geçiştirmek yerine daha köklü önlemlerle sorunların özüne eğilmek sistemin uzun vadeli geleceği açısından her halde daha geçerli bir yaklaşım olacak.

(Cumhuriyet, 8 Kasım 1982)

BANKA REFORMU YAPILMADAN FAİZLER DÜŞÜRÜLMELİ Mİ?

Faizlerin düşürülmesi için iş çevrelerinin baskısı giderek artıyor. TISK Başkanı Halit Narin, «Türk ekonomisi bugünkü faizlerle yürüyemez» derken, yalnızca kredi faizlerinin aşağı çekilmesinin sorunu çözmeyeceğini, mevduat faizlerinin de aşağı çekilmesini istiyor. Narin'e göre, mevduat faizlerinin, halkın parasını faize koymak ya da tüketime yöneltmek kararını verirken hiç olmazsa bir an için düşünmesini sağlayacak düzeyde tutulması gerekli. Başka bir sanayici Jak Kamhi, «Bir nevi ranta büyük prim veren» faizler nedeniyle işletmelerin faiz yüklerinin işçilik giderlerini astı-

ğını ve maliyet enflasyonunu körüklediğini belirtiyor. Ege Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Ersin Faralyalı da, «Bu faizlere rağmen sanayici ayakta kalabilirse, işte gerçek Türk mucizesi bu olur» diyerek, işletmeler açısından durumun ciddiyetini vurguluyor.

Faizlerin düşürülmesi için ileri sürülen gerekçeleri dört ana noktada toplamak mümkün:

● Yüksek mevduat faizleri, tüketimi tamamen caydırarak iç pazarda aşırı bir talep daralmasına neden oluyor.

● Bir yandan talep daralması, diğer yandan enflasyonun çok üstünde reel faizler sanayi işletmelerini çıkmaza sürüklüyor.

● Yüksek faiz yükleri maliyet içinde giderek artan bir pay alarak maliyet enflasyonunu körüklüyor.

● Rantiyeliği özendiren yüksek faizler tasarrufların yatırıma dönüşmesini de engelliyor.

Bu gerekçelerin hepsinin gerçek payı taşıdığını yadsımak olanaksız. Enflasyonun çok üstünde mevduat faizlerinin tüketimi büyük ölçüde caydırarak iç pazarın aşırı ölçüde daralmasına neden olabileceği doğru. Resmî enflasyonun yüzde 30'lardan yüzde 20'lere indirilmesinin plânlandığı bir dönemde, yüzde 60-80 faizle, yani yüzde 30-50 reel faizle para kullanmanın sermaye yapısı sağlam kuruluşlar için bile «*korukulu rüya*» olduğu ve maliyetlere büyük yansımalar yapacağı kuşkusuz. Bankaların yüksek faizle topladıkları fonları gerekli yatırımlara dönüştürmekte yetersiz kaldıkları da bir gerçek.

Bu gerekçelere karşılık faizlerin düşürülmesinin sakıncalarını vurgulayanlar şu noktaları ileri sürüyorlar:

● Mevduat faizlerinin düşürülmesi, hele enflasyonun altına indirilmesi halinde bir yandan enflasyon yeniden canlanabilir, diğer yandan iç pazardaki genişlemeyi fırsat bilen firmalar dışsatım çabalarını gevşetebilirler.

● İçerde kullanılan kredi faizleriyle ihracat kredisi fa-

izlerinin birbirine çok yaklaşması halinde bu yolla ihracatı teşvik olanağı azalmış olur.

● Bankaların ve banka sisteminin yapısında gerekli düzenlemeler yapılmadan faizlerin düşürülmesi, yatırımların canlandırılması ve fonların daha iyi kullanılması açısından beklenen yararları sağlayamaz.

Faiz oranlarının enflasyonun denetimi ve ihracatın teşviki açısından taşıdığı önem ortada. Ancak en az onlar kadar önemli olan konu, banka sisteminin bugünkü yapısı. Bu yapıda, Merkez Bankası kaynaklarını zorlayan «Yapay solunum» operasyonlarının ötesinde köklü düzenlemelere gitmeden faizlerin düşürülmesi için bir takım önlemler almak olumlu sonuç verebilir mi sorusunun mutlaka sorulması gerekiyor.

Bir yandan mevduat faizlerini birkaç puan aşağı çekerek, diğer yandan devletin bankalara yüklediği yükümlülüklerde ve vergilerde bazı indirimler yaparak, sanayicinin daha ucuza kredi almasını sağlamak teorik olarak mümkün görünüyor. Ancak banka sistemimizin mevcut yapısı içinde munzam karşılıkları sistemin güvenliğini daha da sarsmadan azaltmak mümkün mü? Bir takım yükümlülüklerinden kurtulacak ve daha ucuz fon kullanma olanağına kavuşacak olan bankaların bunu kredi ucuzlaması biçiminde kredi müşterilerine yansıtacaklarına kim güvenebilir? Holdinglerle bütünleşmiş bankaların halka daha az faiz, devlete daha az vergi verirken sağladıkları fonları en verimli yatırım alanlarına değil de kendi iştiraklerine ve holding kuruluşlarına kullandırmaları nasıl önlenecek? Bu fonlarla gerekli yatırımlar yerine, darboğazdaki şirketlerin gündelik ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığını kim, nasıl denetleyecek?

Bu sorulara açık cevaplar bulmadan ve banka sistemindeki gerekli düzenlemeleri yapmadan faiz oranlarının düşürülmesini savunmak bize ancak çok dar bir «bankalı sanayici» grubuna yarayacak bir önlem gibi görünüyor. Acaba yanılıyor muyuz?

(Cumhuriyet, 22 Kasım 1982)

FİRMALARI KURTARMADAN, BANKALARI KURTARMAK KOLAY MI?

Faizler ve bankalarla ilgili son kararlar ve bu kararlara gösterilen tepkiler ekonomide geçtiğimiz haftanın «*flaş*» olayını oluşturdu. Karşılıklı beyanlar birbirini izlerken genel kanı bu kararlarla bankalara —özellikle de büyük bankalara— daha rahat nefes alma olanağının sağlanacağı, kredi faizlerinin ise fazla etkilenmeyeceği yolundaydı. Kredi faizlerinde belirgin bir gerileme ve banka sisteminde kökten değişiklikler bekleyen sanayiciler için son kararların tam bir düş kırıklığı yaratması da bu bakımdan doğaldı.

Gerçekten de geçen hafta açıklanan önlemlerin, her geçen gün daha acıklı sesler çıkartan sanayi firmalarının derdine deva olacak tarafı pek yoktu. Bunu herkes kabul ediyordu. Peki ama bankaların başlıca müşterisi durumunda ki firmaların derdine deva bulmadan, birtakım «*rahatlatıcı*» önlemlerle bankaların derdine deva bulmak mümkün müydü?.. Yoksa bankalara sağlanmış, olan da geçici bir rahatlatma, bir tür «*Aspirin tedavisi*»miydi?..

Alınan önlemlerle bankaların biraz daha az faiz ödeyerek kaynak maliyetlerini biraz düşürmeleri ve topladıkları mevduatın daha büyük oranını kullanma ve kullandırma olanağına kavuşmaları amaçlanıyordu. Bu amaçlara erişmek

için bir yandan mevduat faizinde rekabetin sınırlanması ve faiz yarışının önlenmesi için yeni kural ve yaptırımlar getirildiği, diğer yandan devletin bazı vergi gelirlerinden vazgeçmeyi göze aldığı görülmüyordu.

Şimdi bir an için diyelim ki tüm bu çaba ve özveriler amacına ulaştı, bankalar biraz daha ucuz ve bol kredi kaynağına kavuştu. Ondan sonra ne olacak?.. Bankalar, uykularını kaçmadan, bu kaynakları kime kredi olarak verebilecek ve para kazanacak?.. Aldığı yüksek faizli krediyi bu faizin de üstünde bir verimle çalıştırıp zamanında faiziyle birlikte geri ödeyecek firma ya da kişiyi nereden bulacak?..

Verdikleri kredileri geri almakta, hatta bunların devre faizlerini tahsil etmekte ciddi güçlüklerle karşılaşan bankaların her bakımdan «sağlam müşteri» aradıkları zaman bunu nerede bulacakları doğrusu merak konusu. Kastelli olayından sonra yoğun vadeli mevduat akımına uğrayan en büyük bankalardan birinin yüzde 50 faiz ödediği bu mevduatı verimli krediye dönüştürmekte büyük sıkıntıya düştüğü ve bu nedenle zarar hanesinin kabardığı son günlerde anlatılan ilginç banka olaylarından yalnızca bir tanesi.

Demek ki bankaların kredi müşterisi olacak firmaların sorunlarına ciddi çözümler bulmadan bankaların sorunlarını çözmek, onları kalıcı bir rahatlığa kavuşturmak öyle sanıldığı kadar kolay değil. Yüzde 30-40 reel faizle borçlanıp üretim yapan ve sonra da daralan bir iç pazarda sıkışıp kalan firmaların sorunlarına, 24 Ocak'çılıktan iyice vazgeçmeden kolay çözümler bulunamayacağını anlamak için de artık fazla kehanet gücü gerekmiyor. Özel sektör sanayicilerine ya da bunların sözcülerine şöyle bir hatırlarını sormak yetiyor.

(Cumhuriyet, 20 Aralık 1982)

HALK HİSSE SENEDİ ALIR MI?

Türkiye'de yıllardan beri mülkiyetin yaygınlaştırılmasından, şirketlerin halka açılmasından, halkın tasarruflarının hisse senetlerine yönlendirilmesinin yararlarından söz edilir. Şirket kurucusu ya da büyük hissedar olmayıp hisse senedi almaya heves etmiş olan tasarruf sahiplerinin öyküsü ise pek iç açıcı değildir. Bunlar arasında yatırdıkları parayı bile geri alamayanlar, beş altı yıl ellerinde tuttıkları hisse senetlerini nominal (üzerinde yazılı) değerinin altında büyük hissedarlara ya da nominal değerine devlete satmak zorunda kalanlar çoğunluktadır.

Peşpeşe gelen bankerlik facialarından sonra hisse senedi sahibi olmanın faziletlerinden gene söz ediliyor, alınan önlemlerle tasarruf sahibinin hisse senetlerine ısındırılacağı ileri sürülüyor. Bu arada piyasada işlem gören hisse senedi fiyatlarında özellikle 1982 yılının ikinci yarısında hız kazanan bir artış göze çarpıyor, fiyatları bir yıl içinde yüzde 100'ün üstünde artış gösteren hisse senedi sayısı çoğalıyor.

Şimdi bu işaretlere ve bu çabalara bakarak özellikle küçük-orta tasarruf sahibi kitlenin hisse senetlerine ilgi duymaya başladığı ya da başlayacağı söylenebilir mi? Bugünkü koşullarda piyasada bulabildiği hisse senedine yatırım yapan küçük tasarrufçu iyi bir iş yapmış olur mu? Hisse senedine yatırım yaparken neleri bilmek gerekir? Türkiye'de hisse senedine yatırım yapacak küçük tasarruf sahibi bu bilgileri edinebilir mi?

Tüm bu soruların cevabı sanırım «HAYIR»dır. Neden mi?

● Türkiye'de çeşitli heveslerle, kuruluş aşamasında bazı halk şirketlerine girenler dışında, hisse senetlerine yatırım yapanlar çoğunlukla kurucu gruplarla yakınlığı olan, şirketlerin bünyesini yakından izleme olanağı bulunan ve irice fonları yönlendiren kimselerdir. Bunların özellikle Kastelli

olayından sonra yaptıkları fon kaydırmaları, sanırız hisse senedi fiyatlarındaki artışın başlıca nedenidir.

● Türkiye'de verimliliği, yani kâr potansiyeli yüksek hisse senetleri genellikle halka satılmaz, şirketin kurucusu ailenin, grubun, küçük bir çevrenin elinde kalır. Halka satılanlar ise çoğunlukla yıllar yılı temettü yüzü görmeyecek hisse senetleridir. Bu ortamda enflasyonun üstünde bir verimle parasını yatırmak isteyen tasarruf sahibinin amacına uygun hisse senedi bulması herhalde kolay değildir. Pek çok şirketi yönetenlerin, 100'ün üstünde ortağı bulunan şirketlerin kâr dağıtımına taban getiren uygulamadan kurtulmak için çareler düşündükleri de bilinmektedir.

● Küçük tasarruf sahibinin yatırım yapacağı şirketin durumu hakkında bilgi sahibi olması Türkiye koşullarında olanaksızdır. Hatta bazı şirketlerin küçük hissedarları bile bu «imtiyaza» sahip değildir. «Halka açık» oldukları belirtilen şirketlerin çoğunun genel kurulları adeta bir gizlilik perdesi altında yapılır, bazılarında gazeteci bile alınmaz. Şirketi yöneten grubun yakın çevresinden olmayan ya da yönetime muhalif olan hissedarların konuşmasını önlemek için her türlü yöntem kullanılır. Konuşan olursa, bu konuşmanın basına sızmaması için çaba gösterilir. Küçük hissedar, yönetici grubun gözünde, yılda bir kez katlanılması gereken bir külfetten başka bir şey değildir ve alınan kararlar da hiç bir etkinliği yoktur. Şirketlerin yıllık çalışma raporları çoğu kez zamanında hissedara ulaşmaz, hissedar genel kurulda bir oldu-bitti onaylamaktan başka bir şey yapamaz.

● Küçük tasarruf sahibi yatırım yapacağı şirket hakkında bilgi sağlayamayacağı gibi satın aldığı bir hisse senedini dilediği anda elden çıkartacak olanaklara da sahip değildir, çünkü işlerliği olan bir hisse senetleri borsası yoktur.

Bu koşullar altında Türkiye'de küçük tasarruf sahibinin yaygın şekilde hisse senetlerine yönelmesini beklemek sanırız kolay değildir. Bankadan bankere, bankerden altına koşan tasarruf sahibinin bilinçlendiğini söylemek için henüz

erkendir. Ama sıradan tasarruf sahibi, çok dar bir azınlığın kaymağını yediği hisse senetlerine yatırım yapmayacak kadar bilinçlenmiştir.

(Cumhuriyet, 14 Mart 1983)

EKONOMİNİN AYNASI BANKALAR

Banka Genel Kurulları birbirini izliyor, bankaların 1982 yılı faaliyetlerinin sonuçları ardarda açıklanıyor. Bu arada bankalardaki toplam mevduatın yaklaşık yüzde 25'ini elinde tutan iki büyük özel sektör bankası Akbank ve Yapı-Kredi'nin genel kurulları da geçtiğimiz hafta içinde yapıldı, faaliyet sonuçları açıklandı. Banka sisteminin bütünü konusunda sağlıklı sonuçlara varmak için kuşkusuz diğer bankaların faaliyet sonuçlarını da görmek zorunlu. Ancak bugüne dek açıklanan verilerden ve banka faaliyet raporlarından, sistemin 1982'deki işleyişi ve sorunlarıyla ilgili bazı ipuçları yakalamak mümkün görünüyor. Özetlersek:

● Bankalara mevduat akışında 1981 yılına oranla büyük bir yavaşlama görülüyor. En büyük iki banka durumundaki İş Bankası ile Ziraat Bankası'nın mevduat rakamlarını görmeden bu konuda bir genelleme yapmak olanaksız. Ancak üçüncü ve dördüncü büyük banka olan Akbank ve Yapı-Kredi'nin bu olaydan belirgin biçimde etkilendikleri ortada. Akbank'ın 1981 yılında %95 olan toplam mevduat artış hızı 1982'de %37'ye, tasarruf mevduatı artış hızı %126'dan %33'e düşmüş. Yapı-Kredi'de ise toplam mevduat artış hızı 1981'de %129'ken 1982'de %24'e, tasarruf mevduatı artış hızı %180'den %30'a gerilemiş. Bilançosu açıklanan bankalar. dan Anadolu Bankası'nda da 1981'de %164 olan toplam mevduat artışı 1982'de %50'ye inmiş.

● Mevduat artışındaki yavaşlamaya karşın Akbank'ın verdiği faizler 1982'de %117, Yapı-Kredi'nin verdiği faizler.

%174, Anadolu Bankası'nınki de %154 artmış. Akbank ve Yapı-Kredi'nin daha iki yıl önce 12 milyar lira dolayında olan toplam faiz yükü 1982'de 120 milyara yaklaşmış, yani iki yılda tam on kat artmış. Bu gelişme sonucunda toplam giderler içinde faiz giderlerinin payı, kâr-zarar hesapları elimizde bulunan bankalardan Akbank'da %71'e, Yapı-Kredi'de %75'e, Anadolu Bankası'nda %74'e, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası'nda %82'ye çıkmış

● Buna karşılık bankaların personel giderleriyle diğer işletme giderlerinin toplam giderler içindeki payı gerilemeye devam etmiş, Personel giderlerinin toplam giderler içindeki payı Akbank'da 1981'de %17'den 1982'de %10'a, Yapı-Kredi'de %32'den %17'ye, Anadolu Bankası'nda %21'den %13'e Uluslararası'nda %18'den %6'ya düşmüş.

● Gerek Akbank, gerekse Yapı-Kredi'de faiz ve komisyon gelirleri, kambiyo kârları, iştirak gelirleri gibi ana gelir gruplarının dışında kalan «*Muhtelif gelirler ve kârlar*» rakamı 1982 yılında büyük bir kabarma göstermiş. Akbank'ta 1981'de 847 milyon lira olan bu rakam 1982 kâr-zarar hesabında 15 milyara, Yapı-Kredi'de ise 743 milyondan 17.6 milyara tırmanmış.

● Buna karşın Akbank'ın bilanço kârı 1981'de 2 milyar 275 milyondan 1982'de 1 milyar 493 milyona, Yapı-Kredi'nin bilanço kârı ise 1981'de 634 milyondan 1982'de 541 milyona gerilemiş. Dışa dönük bir ihtisaslaşma çabasına giren ve toplam kredileri içinde ihracat kredilerine %62 pay ayıran Uluslararası ise kârını 1982 yılında %337 artırarak 1 milyar 883 milyona yükseltmeyi başarmış.

Şimdi bu ilk saptamalardan çıkartılabilecek bazı sonuçlar var. Bunların başlıcalarını da şöylece özetlemek olası:

● Banka sistemini 1982'de bunaltan başlıca gelişme mevduatın banker olaylarından etkilenerek anormal kaymalar yapması, üçüncü ve dördüncü büyük bankaların bile, «*büyüklük*» imajının verdiği avantaja karşın bundan olumsuz etkilenmesidir.

● Bankaların çok personelle ve çok şubeyle çalışmalarının giderlerinin ağırlaşmasındaki payı önemini her geçen yıl yitirmektedir. Bankaların bu alanda yapacakları tasarrufla gelir-gider durumlarında kısa vadede büyük bir düzelmeye sağlamaları olanaksızdır.

● Bankaların gelir-gider, yani kâr-zarar tablolarını olumsuz etkileyen başlıca faktör, giderleri içinde yüzde 70-80 pay alan faiz giderleridir. Faiz giderlerini sınırlamadan bankaların kâr-zarar durumlarında büyük iyileşmeler beklemek bugün için çok zordur.

● Bankaların faiz giderlerine paralel olarak aldıkları faizler de son iki yılda dev boyutlara varmıştır. Bu faizleri ödeyen kredi müşterisinin, sanayicinin, tüccarın bilançosunda da finansman giderleriyle personel giderleri ve diğer giderler arasındaki denge hızla bozulmaktadır.

Bankaların durumu kuşkusuz ekonomideki gelişmelerin aynasıdır. Türkiye'de faizlerin, fon arz ve talebindeki dengelessnessi de yansıtır biçimde, hızla yükselmesi belki enflasyon kontrol ve dışa açılma çabalarının gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak yüksek faizin, para geliriyle emek geliri arasındaki dengeyi tamamen bozduğu, firmaları ve dolayısıyla bankaları ciddi sorunlarla karşı karşıya getirdiği de bir gerçektir.

(Cumhuriyet, 28 Mart 1983)

KAFAOĞLU MAYINLI TARLAYA ADIM ATARKEN

Türkiye'de seçimin, iktidarın, siyasi hakların öneminin anlaşılması için galiba Kafaoğlu'nun banka sistemini yeniden düzenlemek için yetki istemesi gerekiyormuş. Bugüne dek kanunların hızlı çıkartılmasından, günün şartları içinde bazı yetkilerin alışılmadık biçimde kullanılmasından fazla

rahatsız olmayanlar bile bankaların yeniden düzenlenmesi için yetki istenince epeyi tedirgin oldular.

Bu konuda dile getirilen tepkilerin basındaki yankıları da oldukça ilginçti. 26 mart tarihli *Milliyet*'teki başyazısında Mehmet Barlas şöyle diyordu: «Türkiye'de temel siyasi karar niteliği taşıyan konularda değişiklik yapılması bazen o kadar kolay oluyor ki.. Seçim kazanmaya, kamuoyu yoklaması yapmaya, uzman ve uygulayıcı kişilere dayanışmaya hiç gerek yok.. Bir bürokratik kadro, bir politikayı değiştirmeye karar verince o iş bitiyor.. Şu anda gündemde, bankalar hakkında yeni düzenlemeler yapmaya imkân tanıyacak olan yetki yasası var... Sessiz sedasız görüşülüyor ve aynı şekilde kesinleşeceği de belli... Türk bankacılık mevzuatı üzerindeki bu gelişmeleri, meselâ Fransa Devlet Başkanı Mitterand izleyebilse hem şaşırır hem imrenirdi. Çünkü Fransa gibi bir ülkede, bankaların devlet güdümü altına böylesine sokulmasını ve mülkiyet yapılarının değiştirilmesini amaçlayan politikaları iktidara getirmek sosyalist Mitterand'ın 20 yılını almıştır; bu çeşit bir programı ancak 20 yıl sonra seçim kazanıp uygulamıştır. Oysa bizde bir seçim yapılmış ve kamuya para—banka sektöründe ağırlık öneren görüş kazanmış da değildir...»

29 mart tarihli *Tercüman*'daki başyazısında Nazlı Ilıcak da şöyle yazıyor: «Maliye Bakanı Danışma Meclisi'nden yetki istiyor. Bu yetki alındıktan sonra para ve sermaye piyasası bir süre kanun hükmünde kararnamelerle idare edilecek. Aslında bu yetkiye dayanılarak kanunlarda yapılacak değişiklikler ekonomiyi bütünüyle etkileyecek çapta ve nitelikte. Zaten Türkiye'de çeşitli ve farklı fikirleri temsil eden siyasi partiler olmadığı için, kanunlar uzun uzun tartışılmıyor, kamuoyu yeterince aydınlatılmıyor. Bir de Danışma Meclisi devre dışı bırakılıp hadiseler bürokrasinin kapalı kutusu içine hapsedilirse tam bir oldu bitti ile karşı karşıya kalacağız...»

Gene *Tercüman*'da Ertuğrul Soysal, «İdaresi devletten, parası milletten bir tür bankacılık kapımızdadır. Bankacılık

çok nazik bir sektör olmakla beraber özel teşebbüs bu kadar vesayet altına alınmalı mıdır?» sorusunu sorarken 31 mart tarihli Dünya'da T. Güngör Uras şunları yazıyor: »Türk banka sisteminde bugün karşılaşılan sorunlar, denetim sorumluluğu taşıyan kuruluşların yetkisizliğinden değil, sahip oldukları yetkileri zamanında ve yeterince kullanamamalarından kaynaklanmakta. Sorunu gerçek boyutları dışında, başka tartışma alanlarına taşımak her halde çözümü sağlamaz, tersine güçleştirir. Özellikle banka sisteminin yeniden düzenlenmesi tartışmalarının bankalarda devletin pay sahibi olması, bankaların yönetimine el koyması şeklinde dönüşmesi çok hatalı bir politikadır... Bir kısım çevreler iyi niyetle banka sisteminde düzenleme beklerken diğerleri bankalara el konulmasını özlemekte, dış çevreler de acaba Türk Hükümetinin ekonomi politikası değişti mi şüphesine düşmektedirler..»

Yetki yasasına karşı tepkilerin boyutu ve tepki kaynaklarının yaygınlığı, Kafaoğlu'nun istediği yetkileri alsa bile bankalar konusunda yapabileceklerinin sınırlı kalacağını gösteriyor. Özellikle holding-banka ilişkilerinde yeni bir düzene geçişi sağlayacak etkin önlemler alınması kolay olacağı benzemiyor. Çok daha yaygın bir kesimi doğrudan ilgilendiren vergi konularındaki değişiklikler bile bu denli tepki yaratmazken bankaların yeniden düzenlenmesi gündeme gelince tepki cephesinin birdenbire oluşuvermesi, seçimin, siyasi hakların, kamuoyunun hatırlanması banka lobisinin Türkiye'deki gücünü de ortaya koyuyor.

Görülüyor ki, Kafaoğlu banka sistemini yeniden düzenlemek için istediği yetkiyi aldığı anda kendisini mayınlı bir tarlanın ortasında bulacak. Ondan sonra atacağı adımların neler getireceğini hep birlikte göreceğiz.

(Cumhuriyet 4 Nisan 1983)

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA EKONOMİ VE DEMOKRASİ, 24 OCAK'A DIŞTAN BAKIŞ

1. TÜRKİYE, 2. GÜNEY KORE

Müjde, müjde. Sonunda Güney Kore'yi geçtik. Turgut Özal'ı «Yılın Ekonomi Bakanı» seçen Euromoney Dergisi Türk ekonomisini de, Güney Kore'nin hemen önünde «yılın ekonomisi» seçmiş.. Bu seçimlerin gerekçeli ayrıntıları derginin önümüzdeki ay çıkacak sayısında açıklanacakmış.

Daha birkaç yıl önce kapağında alay konusu yaptığı Türkiye'yi bu kez «Yılın Ekonomisi» ünvanına lâyık gören Euromoney'in bu tavrını Batı basınındaki bazı diğer haberler de doğruluyor. Batı'ya göre Türkiye ekonomisi düzelme yolunda, enflasyon geriliyor, ihracat ve görünmeyen gelirler hızla artıyor, milli hasılda yüzde 4-5 lik bir büyüme bekleniyor.

Türkiye'nin milli hasılası bu yıl yüzde 4-5 artar mı bilinmez ama ne olursa olsun şu Güney Kore'yi geçmiş olmamız önemli. O Güney Kore ki son yıllarda «şunun kadar olmadık» hayıflanmasında Japonya'nın yerini almış, «dışa açılarak kalkınma»nın şampiyonu olarak Türkiye'ye örnek gösterilmiş. Yüksek büyüme hızlarına, yılda 15 milyar doları aşan ihracatına gıptayla bakılmış. Şimdi biz bu Güney Kore'yi geride bırakmışız. Bunu nasıl yaptığımızı her halde Euromoney'i okuyunca anlayacağız.

Güney Kore'nin dillere pelesenk olan «ekonomik mucii-

ze»yi nasıl gerçekleştirdiği konusunda ise «rivayet muhtelif». Geçen hafta Boğaziçi Üniversitesi'nce düzenlenen bir konferansa katılan, «gelişmekte olan» ülkelerin sorunlarıyla ilgili iktisatçıların ünlülerinden Prof. Streeten'e göre Güney Kore'nin «ekonomik başarısı» ile «dışa açılması» arasındaki ilişki bazen sanıldığı kadar basit ve tek yönlü değildi. Güney Kore'nin hızlı bir büyüme temposunu sürdürebilmesi ve ihracatta büyük bir sıçrama yapabilmesi Prof. Streeten'e göre toprak ve eğitim reformu gibi düzenlemelerin yanısıra 1960-71 döneminde devletin yakın denetiminde, etkin bir ithal ikamesi politikası uygulamasına dayanıyordu. Dışa açılmaya yeni heves eden ülkeler de ithal ikamesini lanetleyeceklerine dışa açılmayla etkin ithal ikamesini bağdaştırmanın yollarını aramalıydı Prof. Streeten'e göre.

İthal ikamesi deyince akla ister istemez Türkiye geliyor. Söz konusu konferansta konuşan Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Fahrettin Yağcı'nın bildirisinde de ortaya konduğu gibi Türkiye'de uygulanan ithal ikamesi türüyle yirmi yıldan kısa bir sürede, hatırı sayılır bir sanayi yapısı oluşmuş. Bunu yadsımak olanaksız. Ne var ki bu özellikle dış piyasalarda rekabet gücü olan etkin firmalardan oluşmayan, kullandığı ithal malı girdileri sağlayacak kadar bile döviz kazanamayan, istihdam ve gelir dağılımı sorunlarının çözümüne katkıda bulunmayan bir sanayi yapısı.

Bu yapıyı değiştirmek için ne yapıyoruz? Korkut Özal ve Besim Üstünel gibi eski politikacıların da katıldığı konferansta Fahrettin Yağcı'nın bu yönde sorulan soruları yanıtlarken söyledikleri de ilginçti. Yağcı'ya göre 1980'li yıllara girilirken gelinen noktada Türkiye ekonomisinin dışa açılmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Ama önemli olan bunun nasıl yapılacağıydı, yöntemiydi. 25 Ocak 1980'den beri Türkiye'de gözlenen uygulama «depresyon yaratarak krizden çıkmak» yönteminin benimsendiği izlenimini veriyordu. Oysa bu yöntem üretimi düşürüyor, işsizliği artırıyor, öncelikle küçük iş sahiplerini zarara uğratarak yüksek bir sosyal maliyet yaratıyordu. Ayrıca «önce enflasyonla savaşalım» man-

tiği da aynı anda üzerine gidilmesi gerekli çeşitli sorunlar varken biraz kolaycı ve maliyeti yüksek bir yaklaşım olarak görünüyordu. Gene Yağcı'ya göre ekonominin bazı temel unsurlarında endekslemeye gitmek ve sorunları eşanlı olarak ele almak daha geçerli bir yöntem olabilirdi.

Yukarda sözü edilen sanayi yapısının içinde önemli yeri olan bir holdingin başındaki kişi olarak Sakıp Sabancı'nın söyledikleri de kuşkusuz önem taşıyordu. Sabancı'ya göre 12 Eylül'den sonra Devlet yönetiminde sorumluluk üstlenenler, «kısa sürede, normal siyasi yapı çerçevesinde gerçekleştirilemeyecek işlere başlamışlar», vergi sistemini, sermaye piyasasını ve işçi-işveren ilişkilerini yeniden düzenlemeye girişmişlerdi. Bu girişimleri alkışlayan Sabancı, «Türkiye'de yaşayan 45 milyon kişi demokratik parlamenter rejimden uzun süreli vazgeçemez», diyor ve 12 Eylül öncesine oranla «daha sıhhatli bir demokratik yapıya geçişin» özlemine dile getiriyordu. Ekonomik konularda ise Sabancı'nın gündeminde birinci madde ihracat, ikinci madde tarım yatırımlarıydı. Sabancı'ya göre Türk müteşebbisinin önde gelen görevi «sağlıklı bir iç ve dış pazar yapısını hedef alacak, dünya pazarında kalite ve maliyet rekabetine dayanabilecek yeni yatırımları gerçekleştirmek»ti. Özlenen üretim ve istihdam artışı da ancak bunun sonucunda sağlanabilecekti.

(Cumhuriyet, 31 Ağustos 1981)

«MEZARDA İSTİKRAR» KABUL EDİLİR Mİ?

Uluslararası Para Fonu (İMF) ve Dünya Bankası'nın geçen hafta yapılan yıllık toplantılarında ABD'nin ağırlığını koymasıyla belirginlik kazanan eğilim, «Gelişmekte olan» ülkelere sağlanan kredi ve yardımların kısıtlanması ve «Daha sıkı koşullar»a bağlanmasıydı. Özellikle Brezilya, Arjantin ve Tür-

kiye gibi «Orta gelir» grubuna terfi etmiş olan ülkelerin dış kredi ihtiyaçları için, uluslararası kuruluşlardan çok daha yüksek faizle kredi veren bankalara yönelmeleri, ya da IMF'nin çok daha yakın ve sıkı denetimini kabul etmeleri isteniyordu.

İMF'nin «Sıkı koşulları»nın ne anlama geldiğini çok iyi bilen Filipinler Maliye Bakanı ve «Gelişmekte olan» ülkeleri temsil eden «24'ler»in sözcüsü Cesar Virata'nın bu eğilime karşı söylediği sözler ise ilginçti. Virata, «Sıkı koşullar, sıfır büyüme hızı anlamına geliyorsa bu koşullara uymayı kimse istemez. İstikrar için büyümeden vazgeçmek, mezarda istikrarı kabul etmek anlamına gelir» diyordu.

Öte yandan, bankalara yönelme önerisinin de «Astarı yüzünden pahalı» idi. Yapılan hesaplara göre petrol ithalatçısı «Gelişmekte olan» ülkeler bu yıl yükselen faiz oranları nedeniyle 6 - 8 milyar dolar fazladan faiz ödemesi yapacaklardı. Bu ülkelerin cari yüksek faiz oranlarıyla bankalardan yeni krediler almaları, borç ve faiz yüklerini çok daha ağırlaştıracaktı. Ayrıca bankaların, özellikle borç yükü kabarmış ülkelere yeni kredi açarken göz ucuyla, IMF'ye bakacakları ve «Sıkı koşullar»ın bir kez daha gündeme geleceği de açıktı.

Dünya Bankasının ana çizgileri belli olan Türkiye raporu da yukarıda özetlemeye çalıştığımız çerçeveye tutarlıydı kuşkusuz. Dünya Bankası, Türkiye'nin yatırım harcamalarını önümüzdeki üç yıllık dönemde yüzde 40 azaltmasını, büyük demir-çelik ve gübre projelerini askıya almasını ve hepsinden önemlisi büyük enerji projelerini «Gözden geçirmesini» istiyordu. Dünya Bankası raporunda, gene geçen hafta Washington'da estirilen havayla tam bir uyum içinde, devletin yatırımcı işlevinin sınırlanması ve bu işlevin özel sektöre bırakılması da öneriliyordu.

Sanayisi yüzde 50 kapasite kullanımı düzeyinde çalışırken gece - gündüz elektrik kesintilerine katlanmak zorunda kalan Türkiye'nin özellikle enerji projelerinden vazgeçmesinin ne anlama geleceği herhalde ciddi biçimde tartışılmalıydı. Yıl-

lar yılı «Hızlı büyüme» için türlü sıkıntılara katlanan, büyük bir dış borç yükü altına giren, politik sarsıntılar geçiren Türkiye'nin karanlığa, ya da «Mezar istikrarı»na mahkûmiyetini onaylamak herhalde kolay olmamalıydı. Başbakan Ulusu'nun Güneydoğu Anadolu'daki enerji projelerinin gerisinde işçilerimizin sağlayacağı dövizlerle tamamlanacağı yolundaki sözleri de bu bağlamda anlamlıydı.

Türkiye'de «Kalkınmanın motoru» olduğunu sık sık ileri süren özel sektörün «Dar elbise» ve «Mezar istikrarı» önerileri karşısındaki tavrı ise galiba pek açık değildi. Dünya Bankasının özel kesimin ekonomideki ağırlığının artırılmasına yönelik görüşleri ve yabancı sermayeye bağlanan umutlar bu kesimin «Gönlünü fethetmeye» yetecek miydi? Yoksa bu kesimde, «Türkiye ekonomisi büyüyüp gelişmezse bizim de büyümemiz sınırlı kalır» düşüncesiyle bu önerilere karşı bir tavır koyabilecek miydi? Washington dönüşü cevabı beklenen sorular bunlardı.

(Cumhuriyet, 5 Ekim 1981)

İMF GÖZÜYLE TÜRK EKONOMİSİ

İşadamlarımızın ve özellikle sanayicilerimizin son haftalarda giderek belirginlik kazanan yakınma ve istekleri üç ana noktada toplanıyor. Sanayicilerimiz: (1) enflasyonun bundan böyle sert değil «tatlı bir iniş»e geçmesini (2) Para-kredi politikasının hiç değilse ciddi darboğazdaki sektörlerin finansman sorunlarını hafifletecek şekilde gözden geçirilmesini ve (3) Dışa açılmayan firmaların durumları da gözönüne alınarak iç talebin bir ölçüde genişlemesine olanak verilmesini istiyorlar.. Bu önlemlerin alınmaması halinde ise ciddi darboğaza giren ve girecek olan firmaların hiç de istenmeyen durumlara düşebilecekleri ve bazı başka firmaları da peşlerinden sürükleyebilecekleri belirtiliyor.

Bu isteklerin gündeme geldiği ortamda Türk ekonomisinin yakın geleceğine ilişkin beklentiler de çeşitlilik gösterebiliyor.. Para-kredi politikasının gevşetileceği, iç pazarın canlanacağı ve eski günlerin geri geleceği beklentisiyle yanlış hesap yapanların da hâlâ bulunduğu gözleniyor. Uluslararası Para Fonu (İMF)'nin önümüzdeki aralık ayında Türk yetkililerle görüşmek üzere hazırladığı raporun dikkatle incelenmesi bu açıdan büyük önem taşıyor: bazı yetkililerin iyimser beyanlarını ve bazı şirket yöneticilerinin iyimser beklentilerini daha doğru bir perspektife oturtmalarına olanak verecek nitelikte görünüyor.

Tam metni elimize yeni geçen İMF değerlendirmesinde Türkiye'nin 1981 yılının ilk yarısında uygulamayı vaadettiği ekonomik programı büyük ölçüde gerçekleştirdiği, buna karşılık, «resmi dış yardım ve ticari dış kredi girişlerinin tahminlerin çok altında kaldığı», vurgulanıyor.. Uluslararası faiz oranlarındaki yükselmenin de Türkiye'nin borç faizi yükünü ağırlaştırdığı kaydedilerek «yılın ikinci yarısında belirgin bir gelişme olsa bile 1981 yılındaki net sermaye ve kaynak girişinin 1981 programı hazırlanırken umulanın çok altında kalacağı açıktır. Ayrıca 1982 yılında bu dış kaynak sınırlamasının hafiflemesi olasılığı ufukta görünmemektedir. Tüm bunlar Türkiye'nin istikrar çabalarını yoğunlaştırması gerektiğini ortaya koymaktadır..» deniliyor.. (İMF değerlendirmesi, S. 7)

İMF'nin «istikrar çabalarını yoğunlaştırmak» deyimiyile neleri kastettiği de sözkonusu raporda açıkça belirtiliyor. Buna göre özetle:

1. Para politikasının daha da daraltılması, para arzının 1981 yılı sonunda yüzde 45'lik bir nominal gelir artışına olanak verecek ve enflasyonun 1982'de daha da düşürülmesini sağlayacak düzeyde tutulması,

2. Maliye politikasında hiç ödün verilmemesi ve özellikle kamu harcamalarında artışlara gidilmemesi,

3. KİT'lere tahsis edilen kamu kaynaklarının sınırlandırılması ve bu kuruluşların sık sık yapacakları fiyat ayarlamalarıyla açıklarını azaltmaları,

4. Esnek kur politikasının hızlandırılarak sürdürülmesi ve mevcut kaynakların dışsattıma yönelik sektörlerle kaydırılmasını sağlayacak önlemlerin, iç pazara yönelik sektörleri caydıracak önlemlerle birlikte güçlendirilmesi,

5. Bir yandan enflasyonun kontrolünü kolaylaştırmak, diğer yandan dışsattıma yönelik üretimin maliyetini düşük tutmak için ücretleri sınırlandırıcı politikaların ısrarla sürdürülmesi isteniyor.

Özel kesimin reel yatırımlarının son üç yılda yüzde 40 gerilediği ve işsizliğin yüzde 15'e çıktığının kaydedildiği İMF değerlendirmesinin çeşitli sayfalarında kaynakların kamu kesiminden özel kesime kaydırılmasının önemi ve gereği üzerinde de duruluyor ve özel yatırımlardaki düşme eğiliminin tersine çevrilmesinin gerekli olduğu belirtiliyor.

İMF'nin değerlendirmesi ve istekleriyle sanayicilerimizin isteklerini yanyana koyduğumuzda ise, ortaya ilginç bir ilişki çıkıyor. Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de özel sektörün ağırlığını artırmak isteyen İMF'nin öncelikle dış kaynak açığını hesaba katarak önerdiği politikalar, Türk özel sektörünün hatırı sayılır bir kesimini üzecek hatta sarsacak nitelikte görünüyor.

Türkiye'de kimi sanayilerin hesapsız - kitapsız kurulmasının sorumlusu kuşkusuz ki, İMF değil. Bu nedenle İMF tarafından şart koşulan politikaların bu sanayilerin dayanıksız yapılarını açığa çıkartıp sonlarını hazırlaması karşısında suçlanması gereken İMF mi, yoksa başkaları mı, diye de bir durup düşünmek gerekiyor. Ne var ki, düşünülmesi gereken bir diğer nokta da, İMF'nin de açıkça ifade ettiği gibi dış kaynak sağlama olanakları bir hayli daralmış olan Türkiye'nin ekonomisini düze çıkarması için İMF ve benzeri kuruluşların çizdiği modelin dışında bir model geliştirip geliştiremeyeceği. İMF önerileri doğrultusunda sanayimizin bir kesiminin mezar kazıcılığını yapmaya hazırlananlar her halde başka seçenekleri de düşünmek zorundalar.

(Cumhuriyet, 19 Ekim 1981)

İKTİSAT KONGRESİ'NDEN BUGÜNE

Türkiye'nin İzmir İktisat Kongresi'nin toplandığı 1923 yılından bu yana katettiği yol, yaptığı aşamalar kuşkusuz önemli ve anlamlı. Toplumların yaşamlarında çok uzun sayılamayacak bir sürede nerdeyse sıfırdan başlayıp hatırı sayılır bir sanayi kurmak, milli geliri 18 kat, sınaî üretimi 44 kat, elektrik üretimini 470 kat artırabilmek azımsanacak adımlar değil.

Bu saptamayı yaptıktan sonra iki soruyu sormak gerekiyor: Türkiye bu noktaya İzmir İktisat Kongresi'ne egemen olan anlayış sayesinde mi geldi? Elliye yedi yılda ekonomide daha iyi ve sorunsuz bir noktaya gelinebilir miydi?

Büyük askerî ve politik deha Mustafa Kemal, İzmir İktisat Kongresi'ni bilindiği gibi Lozan'da görüşmelerin bir çıkmaza gelip saplandığı noktada toplamış, yeni Türk devletinin izleyeceği ekonomi politikası ve yöntemi konusunda Batı dünyasına bilgi ve güvence vermeyi amaçlamıştı. Kongre öncesinde İktisat Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in gözetiminde hazırlanan Heyet-i Faale raporunda, «bugünkü manasıyla devletin yalnız idare ve siyaset devleti olarak değil, belki iktisat devleti olarak da Türkiye'mizin sanayi sahasında mühim vazifeleri vardır», denmesine karşın İktisat Kongresi ve onu izleyen yıllarda Türkiye'de egemen olan anlayış, sanayileşmenin önemini ve devletin sanayileşmedeki rolünü tam değerlendiremeyen, kapitalist dünya sistemiyle bütünleşmenin sonuçlarını kavrayamayan bir anlayıştı.

On yıl kadar sonra o dönemin İktisat Bakanı Celâl Bayar tarafından söylenen sözler ise, çok farklı bir anlayış ve yaklaşımı ortaya koyuyordu. Celâl Bayar 1934 yılı başında Başvekâlet'e sunduğu raporda aynen şunları söylüyordu:

«Türkiye'yi müstakil (bağımsız) millet yapma şiarının bugünkü manası Türkiye'yi iktisaden müstakil ve tam teşekküllü bir vahdet (bütün) haline getirmektir. Büyük sanayici memleketler aralarındaki bütün siyasi ve iktisadi münazara-

lara ve ihtilaflara rağmen, ziraatçi memleketleri her zaman için hammadde müstahsili (üreticisi) mevkiinde bırakmak ve bu memleketlerin piyasalarına hakim olmak davasında müttefiklerdir. Bu itibarla ziraatçi memleketlerin bu silkinme hareketlerine ergeç set çekmek hususunda siyasî nüfuzlarını kullanmakta da birleşeceklerdir. Bilhassa bu hakikat müh- taç olduğumuz sanayii zaman kaybetmeden kurmak için en büyük muharrikimizdir.»

Evet bu sözler geçen hafta Cancun'da konuşan bir Üçün- cü Dünya liderinin değil, bundan tam 47 yıl önce Türkiye İktisat Bakanı olan Celâl Bayar'ın sözleri. Türkiye bugün iyi ve kötü yanlarıyla bir sanayi kurup geliştirdiyse bunun temelini de hiç kuşkusuz ki 1923 ve sonrasında benimsenen iktisat anlayışında değil 1930'larda, koşulların da zorlama- sıyla benimsenen ve sanayileşmeye öncelik veren «*Millî İkti- sat*» anlayışında aramak gerekiyor. Bu anlayışın sonraki yıl- larda terkedilmesi ve Cancun doruğu gibi toplantılarda Üçüncü Dünya'nın lideri olarak boy gösterebilecek etkinlik sağlayabilecek olan Türkiye'nin böyle forumlarda adının bile anılmaması ise, belki de bugünkü bazı sorunlarımızın da tem- melinde yatıyor.

Birincisinden yaklaşık 59 yıl sonra toplanan 2. İzmir İktisat Kongresi'nde Türkiye ekonomisinin geleceği tartışıl- ırken, bu gerçeğin unutulmaması ve Türkiye gibi bir «*geliş- me yolundaki*» ülke için en iyi reçetelerin gelişmiş ülkelerce ya da bunların kuruluşlarınca çizilebileceği saplantısından kurtulunması büyük önem taşıyor.

2. İzmir İktisat Kongresi'nin Türk ekonomisinin gün- cel sorunlarına getireceği bakış açısı ve çözüm önerileri de merakla bekleniyor. Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar'ın önceki gün İstanbul'da yaptığı konuşmada vurguladığı so- runlar giderek artan sayıda sanayici ve işadamını düşündür- rüyor. Bu sorunlar arasında maliyet enflasyonu tehlikesi ba- şı çekerken, yatırımlardaki durgunluk ve hemen her kesim- de gözlenen kaynak yetersizliği de önemli sorunlar arasında yer alıyor. Ve herkes birbirine istikrar önlemlerinden özve-

ride bulunmadan ekonomiyi geliştirmenin ve makul büyü-
meyi sağlamının gerçekten mümkün olup olmayacağını so-
ruyor.

(Cumhuriyet, 2 Kasım 1981)

EKONOMİ VE DEMOKRASİ

Başkan Reagan'ın Amerika'da uygulamaya çalıştığı eko-
nomi politikasını «devrimci atılım» olarak nitelendiren ve
bu politikanın enflasyonu körüklemeyen ekonomik büyü-
meyi sağlayabilecek tek çare olduğuna inananların bir tek
büyük kaygıları var. ABD ekonomisi pek çok sektörde du-
raklayan üretimi, stoklarını koyacak yer bulamayan oto en-
düstrisi ve 9,5 milyon işsizlikle 1982'ye girerken; yıllardır
yararlandıkları sosyal yardımlardan yoksun kalmaya başla-
yan milyonlarca Amerikalının şaşkınlığı kızgınlığa dönüşür-
ken; ve yönetim, sosyal harcamalarda yaptığı tüm kısıntılara
karşın ülke tarihinin en büyük bütçe açıklarıyla karşı karşı-
ya bulunurken, «Reaganomi» diye göklere çıkartılan ekono-
mi politikasını savunanlar hep bir soruyu soruyorlar: Baş-
kan ve Kongre, kısa vadede yalnızca olumsuz sonuçları gö-
rülen bu ekonomi politikasını sürdürecektir politik gücü ve
direnci gösterebilecekler mi?

Amerika'da, hele hele ekonomik bunalımın olumsuz
sonuçlarının daha belirgin olduğu Ohio gibi bir eyalette bir
süre kalıp çevrenize baktığınızda, televizyonu ve yerel basın
ilediğinizde, «Reaganomi»ye bir can simidi olarak sarılan-
ların kaygılarına hak veriyorsunuz. Çünkü Amerika'da de-
mokratik mekanizma işliyor ve karar alma noktasındakiler,
yöneticiler ve politikacılar, her attıkları adımda toplumdan
yansıyacak tepkileri göz önünde bulundurmak zorunda ol-
duklarını hissediyorlar. Olumsuz tepkilere yol açacak bir
karara oy vermişlerse bunun ezikliğini duyuyor, gelecek se-
çimde kendi seçilme şanslarını nasıl etkileyeceğini düşünün-
yorlar.

Onlar da böyle düşünmekte haksız değiller. Çünkü, hesap vermek zorunda olduklarını biliyorlar. Örneğin Ohio eyaletinin en büyük günlük gazetesi, eyaletin Kongre'ye yol-
ladığı her üyenin her konuda hangi yönde oy kullandığını her hafta liste halinde yayınlıyor. Örneğin büyük bunalımda olan oto endüstrisinin işveren ve işçileri Kongre'deki eyalet temsilcilerini hesap verme toplantısına çağırabiliyor (ve Cumhuriyetçi üyeler, zor durumda kalmamak için bu toplantıya katılmamayı yeğliyorlar). Örneğin devlet desteği kaldırıldığı için ana okulları kapatılan çocukların velileri hemen Belediye Başkanını toplantıya çağırıp tepkilerini dile getiriyorlar. Örneğin Başkan Reagan, artan politik baskılar sonucunda sosyal güvenlik harcamalarında öngörülen yeni kısıntılardan vazgeçmek zorunda kalabiliyor.

Kıscası pazar ekonomisi, doğal uzantısı sayılan çoğulcu, temsili demokrasiyle birlikte uygulanacaksa, alınan ekonomik kararların «doğru» ve «kendi içinde tutarlı» olması yetmiyor. Bu politikaları belli sürelerle seçmene «satmak», yani benimsetmek de gerekiyor. Söz konusu politikaların seçmen çoğunluğu için acılı, sevimsiz ve dolayısıyla, «satın alınmaz» nitelik kazandığı noktaya gelindiğinde ise, bu politikaları sürdürmek politikacılar ve yöneticiler için son derecede zor bir iş haline geliyor. Hele ABD'de bu yıl olduğu gibi seçim yılına (Kongre üyeleri için) girilmişse bu sorun daha da büyük bir ağırlık kazanıyor.

Gelelim pazar ekonomisini tüm gerekleri ve uzantılarıyla benimsediğini her fırsatta belirten ve çoğulcu demokrasiye geçiş takvimini açıklayan Türkiye'ye. Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarıyla gündeme gelen fakat para ve maliye politikası gibi asıl can alıcı öğeleri, ancak 12 Eylül'den sonra ciddi biçimde uygulanabilen ekonomi politikasının «tek çare» olduğu ve «kendi içinde tutarlı» bulunduğu sık sık yineleniyor. Bu politika sonucunda enflasyonun denetim altına alınabil-
diği, dışsatımın önemli ölçüde arttığı, piyasada arz - talep dengesinin - çoğu kez talep kısılarak da olsa sağlandığı da her vesileyle belirtiliyor.

Öte yandan 24 Ocak, kararlarının baş mimarı ve «Türk ekonomisinin patronu» sayılan Turgut Özal, özellikle son zamanlarda bir kaygıyı sıkça dile getiriyor, uygulanan ekonomik programın, «politika yapılmaya başlarsa» rayından çıkabileceğini, beklenen sonuçlara varamayacağını söylüyor. Örneğin 10 Ocak tarihli Tercüman Gazetesi'nde Halit Narin'in işsizlikle ilgili sözlerini yanıtlarken, şöyle diyor Özal: «Bu meseleyi politikadan mümkün olduğu kadar ayırmak lazımdır... Politika yaparsak, meseleler yanlış anlaşılır. Böyle olunca hep eski devre hatırıma gelmektedir. Onun için politika yapmayalım diyorum.» Sayın Özal iki gün önce Aydınlar Ocağı'nda yaptığı bir konuşmada da, «Gelecek nesillere daha iyi bir Türkiye bırakmak için rey kavgasından uzaklaşılması gerektiğini» söylüyor.

Gerçi Özal aynı konuşmasında daha fazla taban fiyatı isteyen çiftçinin, daha fazla ücret isteyen işçi ve memurun, daha fazla kâr isteyen tüccarın taleplerinin demokratik bir ortamda dengelenmesini öneriyor ama, yönetimin «satıcı», seçmenin «müşteri» durumunda olduğu, karar alma noktasındakilerin oyla düşürülme kaygısının bulunduğu bir demokraside bugün uygulanan ekonomi politikasının kolay sürdürülemeyeceğini farketmiş bulunuyor. Danışma Meclisi'nden yükselmeye başlayan eleştiriler de bu konuda belki ilk işaretleri veriyor.

Soruna bu gerçeğin ışığında bakıldığında, çoğulcu demokrasiye geçmeye kararlı olan Türkiye'nin bu temel amaçla tutarlı bir ekonomi politikasının hiç değilse hazırlığına şimdiden başlaması gerektiği de ortaya çıkıyor.

(Cumhuriyet, 18 Ocak 1982)

EKONOMİ, HALK VE BASIN

Son zamanlarda pek çok kişinin birbirine ve olup-bitenden haberdar olduğunu sandığı kişilere yönelttiği bir soru

var: «*Ekonomimizin durumu bu kadar iyiye giderken benim ekonomik durumum neden kötüye gidiyor?*», diye soruyor, çeşitli kesimlerden vatandaşlarımız.

Gerçekten de bir yandan basın - yayını izleyen, diğer yandan yaşamını sürdürmek çabası içinde bulunan insanlarımızın bu konuda kafalarının karışmaması olanaksız. Hemen her gün ekonomimizin ne kadar iyice gittiğini, bütün dünyanın «*Türk ekonomik mucizesi*»nden söz ettiğini, Turgut Özal'ın «*yılın ekonomi bakanı*» seçildiğini okuyor, ya da duyuyorlar. Öte yandan seslerini duyurma olanağını bulan işadamları ve oda başkanlarından sesini duyurma olanağını pek bulamayan sokaktaki vatandaşa kadar hemen herkesin yakınmalarını okuyor ya da duyuyorlar. Ücretliler, çarşı-pazara çıktıklarında, vapura-trene bindiklerinde, elektrik faturasını gördüklerinde gerçeği daha iyi anlıyor, her ayın sonu yaklaştıkça ekonomik durumlarının giderek bozulduğunu hayat standartlarının düştüğünü fark ediyorlar. Borcu borçla kapatan iş sahiplerinin protesto olan senetlerini, düşen talebi, artan maliyetleri hatırladıkça uykuları kaçıyor; bankacılar «*dommuş*» kredileri nasıl tahsil edeceklerini düşünüyor.

24 Ocak kararlarının önde gelen savunucularından İTO Yönetim Kurulu Başkanı Nuh Kuşçulu'nun önceki günkü İTO Meclisi'nde söylediği şu sözler de bu gerçeği saptama açısından çok anlamlı: «*Bazı kesimler 24 Ocak kararlarının sıkıntısını orta sınıftan çektiğini ifade etmektedirler. Gerçekte sıkıntıları ülkedeki bütün kesimler, işçisinden memuruna, orta ve küçük büyüklükteki sanayiciden holdingine kadar her kesim çekmektedir*» diyor Kuşçulu.

Danışma Meclisi'nde, çeşitli meslek odalarının toplantılarında, Türk-İş'in deklarasyonlarında ve tarım kesiminden yansıyan görüşlerde de, kalıplaşmış övgülerin yanısıra hep aynı türden yakınmalar dile getiriliyor. Hangi kesimden olursa olsun, iki-üç kişi bir araya geldiğinde hemen ekonomik sıkıntılardan söz ediliyor, ağırlaşan sorunların nasıl çözümleneceği konuşuluyor.

Gözümüzü bir an için bizimkinden oldukça farklı ekonomik sorunlarını özünde 24 Ocak felsefesine paralel bir ekonomik felsefeyle çözümlenmeye çalışan İngiltere ve ABD gibi demokratik ülkelere çevirdiğimizde ne görüyoruz? Bu modelle çıkış yolu arayan iktidarların kamuoyundaki itibarı giderek sarsılıyor, iktidar sahipleri modeli yumuşatarak sulandırarak ya da «*siyasi mevta*» olmak seçenekleri arasında bocalıyorlar:

Tüm bu gerçekler bizi şu noktaya getiriyor: 24 Ocak türü ekonomik istikrar ya da bunalımı aşma modellerinin başarı şansını, özellikle demokratik ülkelerde, sınırlayan başlıca unsurlardan biri, bu modellerin «*popüler*» olmaması, yani halkın desteğini koruyamaması. Çünkü bu modellerin başarısı halkın yaygın bir kesiminin gerçek ücretlerinin ve hayat standardının düşmesine, işsizliğin yeni rekorlara ulaşmasına, iş sahibi ve çiftçinin zor günler yaşamasına bağlı bulunuyor. Bu durumda halk yıllar sonra yaşanacağı söylenen «*mutlu çağ*» için mi destekleyecek bu modeli? Fedakârlık duygusu çok gelişmiş olduğu için mi? Yoksa «*maddiyata*» boşverip «*manevi*» değerlere yöneldiği için mi? En gelişmiş ülkelerde bile tipik seçmenin olaylara genellikle çok kısa vadeli ve kendi dar çıkarları açısından baktığı bilindiğine göre 24 Ocak benzeri modelleri desteklemesi için hiç bir neden kalmıyor.

Bu gerçeği 24 Ocak kararlarını kotaran, uygulayan ve ilke olarak savunan yöneticilerimiz, bakanlarımız ve işadamlarımız da artık kabul etmiş bulunuyorlar. Son olarak Nejat Eczacıbaşı'nın geçen hafta belirttiği gibi 24 Ocak kararlarının. «*Ancak 12 Eylül'den sonra bütün gerekleriyle tatbik edilebilirliğini*» söylüyorlar. Demokrasiye dönüş aşamasında olduğumuz şu dönemde bazı yazarların bu gerçeğin farkında olmaması ve 24 Ocak'ın halkoyu tarafından benimsendiğini yazabilmesi ise gerçeğten düşündürücü.

(Cumhuriyet, 15 Şubat 1982)

DIŞTAN DESTEK İÇTEN KÖSTEK

Geçen haftaki yazımızda sergilemeye çalıştığımız çelişki- li tablo, bu hafta çok daha belirgin biçimde gözler önüne serildi. Türkiye'de uygulanmakta olan ekonomi politikaları- nı IMF olsun, Dünya Bankası olsun, çok beğeniyorlar, diğer borçlu ülkelere örnek gösteriyorlardı. Buna karşılık ülke içinde, ekonominin çeşitli kesimlerinde yer alan kişi ve kuruluşların yakınmaları her geçen gün yeni boyutlar ka- zanarak sürüyordu. Bir yandan 4.7 milyar dolara varan dış- satım için şenlik yapılırken, diğer yanda kişi başına et tü- ketiminin Silvan'da 2 grama, Trabzon'da 14 grama, Bursa'da 17 grama düştüğü çeşitli ajans bültenlerinde yer alıyor, bes- lenme yetersizliğinin çeşitli hastalıklara neden olduğu be- lirtiliyordu. Bir başka ajans bülteninden, İzmir Buca Ce- zaevindeki yeni tutuklulardan çoğunun karşılıksız çek ver- mekten cezaevine düşmüş olduğunu öğreniyorduk.

Türkiye'de insanların yetersiz beslenmesi, artan dışsa- tım nedeniyle et ve tavuk fiyatlarının Türk insanının «*alım gücü*» sınırları dışına çıkması, işsizlik tehlikesinin büyümesi kuşkusuz IMF ve Dünya Bankasını fazla ilgilendirmezdi. On- ları ilgilendiren Türkiye'nin dışsattımını ve borç ödeme gü- cünü artırması, dış ticaret rejimini ve kur politikasını ser- bestleştirmesi, kamu yatırımlarından vazgeçerek özel yatı- rımcılara alan yaratmasıydı. Bu temel amaçların sağlanma- sına yönelik ekonomi politikaları eksiksiz uygulanırsa, Tür- kiye de «*Desteğe lâyık*» ülke konumunu sürdürebilir. IMF' den ve giderek belki de uluslararası bankalardan kredi ala- bilirdi.

Sayın Özal, *Euromoney* dergisinin kendisiyle yaptığı röportajda, «*Sanırım IMF ile anlaşması olan ve söz verdi- ğinden fazlasını gerçekleştiren tek ülkemiz*» derken, Maliye Bakanımız tarafından IMF'ye verilen mektup ve bu mektu- ba karşılık olarak IMF tarafından hazırlanan gizli rapor, Türk ekonomisinin yakın geleceğini belirleme açısından bü-

yük önem taşıyordu. Para kıtlığından, faiz yüksekliğinden yakınanların: devalüasyonların yıkıcı etkisinden söz edenlerin; yatırımsızlığı ve işsizliği gelecek için bir tehlike sayanların; KİT zamlarından yaka silkenlerin *Milliyet'te* Emin Çölaşan'ın yayınladığı bu mektubu ve cevabını mutlaka okumaları zorunluydu.

Örneğin herkesin ilgisini çeken faizler konusunu ele alalım. Bilindiği gibi tasarruf sahipleri «*Mevduat faizleri düşecek mi?*» diye kaygı duyarken kredi kullanan sanayici ve iş sahibi bugünkü kredi faizleriyle yatırım yapmanın, iş çevirmenin sırrını bulmaya çalışıyor; her iki kesim de önümüzdeki cuma yapılacak olan bankalar toplantısının sonucunu merak ediyor. Oysa Türkiye'nin 1982'de izleyeceği para-kredi politikası, Maliye Bakanı Kaya Erdem'in İMF Başkanına yazdığı 27 ocak 1982 tarihli mektupla belirlenmiş ve İMF'nin 29 ocak 1982 tarihli raporuyla da onaylanmış.

Erdem'in mektubunda aynen şöyle deniyor: «*Hükümetin 1982 yılı için amacı geçen yıl gerçekleştirilen büyüme hızını korurken, enflasyon hızını daha da düşürmektedir... Dolarıysıyla hükümet, kısıtlayıcı para ve maliye politikalarına devam edecek, tasarruf ve borç sahipleri için faiz hadlerini gerçek terimlerle pozitif değerlerde muhafaza edecek ve esnek kur politikasını sürdürecektir.*» İMF'nin Türkiye'ye destek vaadeden cevabi raporunda ise konuyla ilgili olarak şöyle deniyor: «*Yılın ilk yarısı için önerilen kredi programı oldukça hızlı bir parasal büyüme öngörürken, bu durum 1982 yılında enflasyonu daha da düşürmeyi amaçlayan temel hedefi etkisiz kılmamalıdır. Bu amaca ulaşabilmek için yılın ikinci yarısında ilk yarıya oranla çok daha kısıtlı bir kredi politikası uygulamak gerekecektir. Aynı zamanda yıl ortasına kadar faiz politikasının para dengeleri talebini korumaya devam etmesi ve parasal büyümenin şimdi öngörülen boyutları geçmemesi zorunludur.*»

Yüksek faizden yakınan iş sahibinin, bu faizlerle yatırım yapılmaz diyen ve ihracattaki teşviklerin aynen korunmasını isteyen sanayicinin, ekonomi politikasında artık enflás-

yonla mücadele yerine, yatırım ve büyümeye ağırlık verilmesini isteyen oda temsilcilerinin, faizler düşer mi diye kaygı duyan tasarruf sahibinin herşeyden önce Türkiye'ye dışardan düzülen övgülerin altında yatan bu gerçekleri izlemesi gerekiyor. Çünkü ne karar noktasındakilerin, ne bankacıların, ne de başka birisinin bu çerçevenin dışına çıkması bugünkü koşullarda mümkün değil. Türkiye'de uygulanan ekonomi - politikasını eleştirenlerin nereden talimat aldığını araştırmak yetmiyor. Ekonomiye yön verenlerin durumunu da açıkça bilmemiz ve erken umutlara kapılmamamız gerekiyor.

(Cumhuriyet, 22 Şubat 1982)

DEVLET BABA VE İMF AMCA

İMF, Dünya Bankası ve OECD gibi örgütlerin sözcüleriyle Euromoney gibi dergilerin övgü yağmuruna tuttıkları, «yılın adamı», «yılın ekonomisti» gibi ünvanlar verdikleri Turgut Özal, ülke içindeki bazı «anlayışsızlar»a ne kadar öfkelenirse yeridir. Maliye Bakanımız, İMF tarafından yazılan ve Türkiye'de uygulanacak genel ekonomi politikasıyla para—kredi politikasının çatısını çatan yazıyı imzalayıp kendi mektubu olarak İMF'ye verirken, Merkez Bankası Başkanımız, «bankaların mevduat munzam karşılıklarını indiremeyeyiz, İMF'ye taahhütlerimiz var», derken, her şey bu kadar açık—seçikken, bazı «anlayışsızlar»ın çıkıp da «işsizliği önlemek için para politikası gevşetilmeli», «Devlet Baba asgari ücreti 20 bin liraya çıkarmalı» gibi önerilerde bulunmaları «tekere çomak sokmak» değil de nedir yani?

Bakin bu «anlayışsızlar»dan biri, Türk Metal Sendikası Başkanı Mustafa Özbek ne diyor: «Ayda yedi—sekiz bin liraya çalışanları kaderleriyle başbaşa bırakmak insafla bağdaşmaz. Devlet Baba babalığını burada yapmalı, asgari ücret brüt yirmibin liraya çıkarılmalıdır... Eğer sosyal adalet il-

kesine inanıyorsak devlet bu konuya el atmalıdır. Aksi takdirde çalışanları açlığa, sefalete itmek gibi bir durumla karşı karşıya geliyoruz. Bu da Devlet Baba tabirine sanıyorum ki yakışmaz.»

Türkiye'deki «gelişme»yi kavrayamayan, nereye yöneldiğimizi anlayamayan bir tek kişi olsa bir şey değil. Türk—İş çıkmış, «işsizliği önlemek için para politikası gevşetilmeli», «gerçek ücreti korumak için bu yılki ücret artışları yüzde 45 olmalı» gibi lâflar ediyor. Böyle «anlayışsızlar» yalnızca işçi -sendika kesiminde olsa hadi onlar tabanlarına karşı durumu idare etmek için bu tür lâflar ediyorlar diyelim. Ancak gerçek öyle değil, başkaları da böyle lâflar ediyor, hâlâ Devlet Baba'dan medet umuyor.

Tarım kesiminin sözcülerine bakıyorsunuz, «Devlet Baba iyi fiyat vermezse, girdi fiyatlarımızı sübvansyonla ucuzlatmazsa bu işin sonu gelmez, üretim düşer» diyorlar. Sanayi kesiminin bir kısım sözcülerine bakıyorsunuz, «yatırım şevki kırıldı, Devlet Baba yatırımlara öncülük etmez, para—kredi politikasını biraz olsun gevşetmezse kimse yatırım yapamaz, mevcut firmalar bile ayakta duramaz, işsizlik çığ gibi büyür», gibi lâflar ediyorlar. Finans kesimine, bankacılara bakıyorsunuz, «Devlet Baba bizim üstümüzdeki yükleri azaltmazsa, çeşitli vergileri, fonları, munzam karşılık oranlarını düşürmezse ne doğru dürüst kâr edebiliriz ne de faizleri düşürebiliriz» diyorlar.

Anlaşılan, yüzlerce yıllık Devlet Baba geleneğinden kurtulup, İMF, Dünya Bankası ve OECD gibi «yeni amcalar»ın önerileri doğrultusunda düşünmek ve davranmak henüz insanlarımıza kolay gelmiyor. «Devlet milli savunmayla ve iç güvenlikle uğraşsın, çok gerekli altyapıları yapsın, gerisine katışmasın», diyen Friedman amcanın önerilerine uygun olarak ekonominin yönetimini «piyasa güçlerine» bırakmak da sanıldığı kadar kolay ve sarsıntısız olmuyor, toplumun yaygın kesimleri için ağır maliyetleri gündeme getiriyor.

Burada tartışılması gereken iki sorun var. Birincisi Devlet Baba rolünden vazgeçmesi, sosyal adalet ve toplum refa-

hı gibi konularla fazla ilgilenmemesi istenen devletin, gerçekten bu doğrultuda davranması halinde toplumun bilincindeki «devlet» kavramının nasıl etkileneceği. Bir yandan devletin Devlet Baba rolünden vazgeçmesini isterken diğer yandan politik istikrara ve devlet otoritesine büyük önem verenlerin bu sorun üzerinde önemle durmaları zorunlu. Korumacı, destekleyici, himaye edici devletin tüm bu rollerinden vazgeçmesi halinde nasıl bir meşruiyet temeline dayanacağı, hele demokrasiye geçiş de düşünülüyorsa, iyice bir tartışmak gerekiyor.

İkincisi, İMF ve diğer «yeni amcalar»ca Türkiye'ye empoze edilen önerilerin ülkenin ve toplumun geleceği açısından ne denli yararlı olduğunu tartışmak gerekiyor. Brezilya'sından Hindistan'ına kadar pek çok Üçüncü Dünya ülkesi; İMF, Dünya Bankası ve OECD gibi zengin ülkelerin sözünden çıkmayan örgütlerce belirlenen politika önerilerini giderek artan bir kuşkuyla karşılarken yüzlerce yıllık Devlet Baba geleneğinden vazgeçmenin yararını ve zararını mutlaka tartışmak zorundayız. Yoksa, on yıl önceki «görülmemiş kalkınma» hamlesinden geriye nasıl «kül olan milyarlar» kaldıysa bugünkü «dünyaya örnek gelişme»den de geriye daha da çarpıtılmış ve sağlıklı gelişme olanakları tıkanmış bir ekonomi ve kime güveneceğini kestiremeyen bir toplum kalabilir.

(Cumhuriyet, 8 Mart 1982)

GÜLENLER, AĞLAYANLAR VE SUSANLAR

Türk ekonomisinin son yıllardaki gidişatı karşısında gülenler de var ağlayanlar da. Çok daha geniş bir kitle ise şimdilik susmakla yetiniyor. Ülke içinde ve dışında, uygulanan ekonomi politikalarının getirdiğini ve götürdüğünü hesaba katarak bu tepkileri gösterenlerin kimler olduklarına kısaca değinmekte yarar var.

Gelenler arasında başı İMF, Dünya Bankası, OECD, ECE gibi uluslararası örgütler, uluslararası finans çevreleri ve onların sözcülüğünü yapan yayın organları çekiyor. Türkiye'nin aleyhine gelişen ticaret hadlerine aldırmadan kimi ürünlerini iç fiyatlarından çok daha ucuza dış alıcılara sunması; dış borçlarını zamanında ödeyecek bir ülke konumuna yaklaşması; uluslararası bankalar için yeniden müşteri, yabancı yatırımcılara ucuz emek dahil her türlü kolaylığı sağlayacak bir ülke haline gelmesi, Batı'nın sermaye çevreleri için kuşkusuz olumlu ve sevindirici gelişmeler. Gülenler arasında ikinci ana grubu ise yabancılarla iyi iş ilişkileri olan, dışarıda köprübaşlarını kurmuş bulunan ve dışarda sağladıkları gelirlerle Türkiye'de firma kapatmalar oluştuyor. Onlar da kendi açlarından gılmekte haklılar.

Şimdilik suskunluğunu koruyan geniş kitle içinde gerçek ücretleri sürekli gerileyen işçiler; tarım kesiminde sınırlanan üretim alanlarından, girdi fiyatlarındaki artışlarla baş edemeyen taban fiyatlarından, ödemelerin gecikmesinden ve sübvansyonların azaltılmasından yakından küçük-orta üretici kesimi; ve kimi zaman «orta sınıf» diye adlandırılan yaygın ve karmaşık grup var. Bir yandan sıkı para politikası, bir yandan artan vergi yükümlülükleri, bir yandan da sinsice hız kazanan tekelleşme süreci çoğunlukla orta ve küçük sermaye sahiplerinden oluşan bu grubu giderek nitelik değiştirmeye zorluyor. Bunlar içinden ihracatı kıvırıp köşeyi dönenler olduğu gibi «bankerzede» olanlar da, girişimciliği terkedip ücretli çalışmaya başlayanlar da var.

Ağlayanlar arasında toprak reformu sözcülüğünün telaşa verdiği çevreleri ve kimi sendikaları kaydederek geçiyoruz.

En ilginç grubu ise bir yandan 24 Ocak Kararlarının ateşli savunuculuğunu yaparken diğer yandan yakınmayı ve ağlamayı ihmal etmeyen sanayicilerimiz oluşturuyor. «Ağlamayan çocuğa meme verilmez» görüşünden yola çıkarak ağlamalarını sürdüren sanayicilerimiz daha ne istiyorlar? İş barışı sağlanmış, açıklanan şirket bilançoları pek çok işye-

rinde toplam giderler içinde personel giderlerinin payının yüzde 10'lara düştüğünü gösteriyor. Gene pek çok şirketin enflasyon oranının çok üstünde kâr payı dağıtmaya hazırlandığı söyleniyor. Parti kavgaları yok ve Ankara'da özellikle büyük grupların taleplerine duyarlı, çabuk karar alma olanağına sahip, ekonomik karar alma mekanizmasını şahsında merkezileştirmiş kişiler var. Transferler çabuklaşmış, dış itibarımız yükselmeye başlamış, enerji darboğazı hafiflemiş.

Pekiye neden ağıyor sanayicilerimiz, holding sahiplerimiz? Birincisi «*gün gündür*» deyip yeni avantajlar sağlamak için ağıyorlar. KİT'lerden aldıkları girdilerin ucuzlatılması, yeni vergi ve kur garantisi kolaylıkları getirilmesi, yeni ve ucuz altyapılar sağlanması, yabancı sermayeye yeni kolaylıklar tanınması ve serbest bölgeler kurulmasına izin verilmesi hep bu kategoride yer alan ağılama nedenleri.

Sanayicilerin ikinci ağılama nedeni ise çok daha ciddi ve temel bir nedene dayanıyor. Yabancı kaynaklarla ve iç pazara dönük olarak kurulmuş bulunan sanayimizin büyük bölümü uygulanan ekonomi politikalarının gerektirdiği genişimi gerçekleştirmekte zorluk çekiyor. Dış pazara açılmayı başaramazken finansman darboğazını çoğu kez akıl dışı yeni borçlanmalara giderek erteleyen firmalar bunun ne kadar devam edebileceğini düşünüyorlar. Sanayi firmalarının ve bankaların giderleri içinde faiz giderlerinin payı yer yer yüzde 70'lere kadar çıkarken «*borçların konsolidasyonu*», «*faizlerin devletçe denetlenmesi*» ve «*Merkez Bankası'nda bir fon oluşturulması*» gibi öneriler de daha sıkça söylenir hale geliyor.

(Cumhuriyet, 15 Mart 1982)

İÇTEN DESTEK, DIŞTAN KÖSTEK Mİ?

Türk ekonomisinin «*eski patronu*» Özal Side'de 24 Ocak kararlarının dört temel ögesinin (1) Serbest faiz politikası,

(2) Serbest kur politikası, (3) İhracatın teşviki, (4) İthalatın liberasyonu olduğunu söylüyor.

Dünya Bankası'nın Türkiye ile yakından ilgili danışmanlarından Profesör Bela Balassa, Türkiye ekonomisinde son ikibuçuk yılda gerçekleştirilen ve dış dünyada büyük beğeniyle karşılanan «reform»un beş temel ögesini sayarken (1) Esnek kur politikası, (2) İhracatın teşviki, (3) İthalatın liberasyonu, (4) Fiyatların serbest bırakılması ve (5) Serbest faiz, üzerinde duruyor. Bu beş temel noktada geri dönüşler ya da sapmalar olursa bunun sonuçlarından kaygı duyulacağını belirtiyor.

Gene Türkiye'yi yakından tanıyan İngiltere Merkez Bankası görevlisi Peter Bull, Kastelli olayı ve Özal'ın istifasından sonra Batı başkentlerinde ve mali çevrelerde Türkiye konusunda oluşmaya başlayan olumlu havanın yerini tereddüde ve «bekle gör» havasına bıraktığını söylüyor. Konuyla ilgili özel sorumuzu yanıtlarken de «açık söylemek gerekirse ben kendim de bu tereddüdü duyuyorum. Kafaoglu'nun ilk açıklamaları olumlu ama Özal'ın yaratmış olduğu güveni yaratması için en azından zamana ihtiyacı var», diyor. Peter Bull, Özal'ın uyguladığı politikalarından geriye dönüş olasılığının artmış bulunduğunu ve bu politikaların «temel felsefesi»nin değişmesi olasılığının Batı'da kaygıyla izlendiğini de gizlemiyor. Türkiye'ye yardım konusunda fikri alınanlardan Alman Profesör Gumpel'in arkadaşımız Meral Tamer'e söyledikleri de aynı doğrultuda.

Özal'ın Side'de söyledikleriyle Türkiye'yi yakından tanıyan ve Batı'nın Türkiye ile ilgili tavrını yakından izleyen bu üç yabancıdan Sheraton Oteli'nde söyledikleri ardarda sıralanınca Özal politikalarının Batı dünyasında ve özellikle Batılı mali çevrelerde sağlamış olduğu güven ve saygınlık ister istemez bir kez daha hatıra geliyor. Özal'la Dünya Bankası danışmanlarının, yabancı bankacıların, dış yardım kararlarını etkileyebilecek kişilerin ortak bir felsefeyi benimzedikleri, ortak bir dili konuştukları bir kez daha ortaya çıkıyor. Yabancıların Özal'a «ekonomiden anlamayan elektrik

mühendisi» olarak bakma eğiliminde olmadıkları ve Türk ekonomisinin iplerini tek başına elinde tutan, dilinden anladıkları bu kişinin Ankara yerine Side'de olmasından belli bir kaygı duydukları da sanırız bir gerçek.

Özal'ın uyguladığı politikaların Türk toplumunun yaygın kesimlerine getirdiği sıkıntılar ve sonunda banka-banker sisteminde patlak veren bunalım da bu temel gerçeği değiştiriyor galiba. Bu çalkantının içinde çok kritik günler yaşayan MEBAN'ın düzenlediği seminerin konuğu olarak Türkiye'de bulunan yukarda adlarını andığımız yabancılar için tüm bunlar ayrıntı. Özal politikalarının temel felsefesi değiştirilmeden, Türkiye ekonomisini dış dünyaya ve serbest ticarete açmayı amaçlayan temel politikalardan ödün verilmeden düzeltilebilecek ayrıntılar. Seminerde söz alan konuşmacılardan Dr. Nahit Töre'nin belirttiği gibi kur farklarının ekonomiye 650 milyar liralık bir ek yük getirmiş olması, Aslan Başer Kafaoğlu'nun belirttiği gibi dış ticaret hadlerinde son iki yılda meydana gelen çarpıcı bozulmanın milli gelirdeki artışları silip süpürecek bir nitelik kazanması, pek çok alanda pek çok firmanın boğulma noktasına gelmesi ve fabrikaların kapanması, hele hele Türk halkının özveriden özveriye zorlanması, elindeki, avucundakini de yetkililerin gözleri önünde bankere, şuna - buna kaptırması pek önemli değil yabancı gözlemciler için.

Onlar için önemli olan ne? Onlar için önemli olan Türkiye'nin dış borçlarını zamanında ödemesi, bozulan dış ticaret hadleriyle dışa kaynak aktarmaya devam etmesi, halkı daha ciddi özverilere zorlayarak istikrar politikalarını daha katı olarak uygulaması, dış ticareti liberalleştirip serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini tamamlaması. Bu süreç içinde özel firmalar biribiri ardından zor duruma düşüyorsa bunun da çaresi var. Macar kökenli Prof. Balassa'ya göre özel tasarrufları bile KİT'lerin emrine veren sistem tamamen değiştirilmeli, kamunun cari harcamaları ve yatırımları kısılarak kaynaklar özel kesime aktarılmalı mali sistemden devletin aldığı pay azaltılarak mevduat faizleri düşürülme-

den kredi faizleri düşürülmeli, özel kesim yüzde 25 reel faizle borçlanmaktan kurtarılmalı. Ama tek tek firma bazında «kurtarma» operasyonlarından kaçınılmalı ve batan batmalı.

Sayın Kafaoğlu'nun Türkiye'de demokrasiye geçiş takvimini de hesaba katarak yapmak isteyecekleriyle Özal'la tam uyum içindeki dış dünyanın beklentileri arasında çelişkiler doğması, ülke içinde daha büyük destek sağlayacak ekonomi politikalarının dışarda aynı desteği bulamaması galiba hiç de şaşırtıcı olmayacak. «İstediklerinden fazlasını veriyoruz» diyebilen bir Özal'ın yerinde, kendi isteklerinden önce Türkiye'den kaynaklanan isteklere kulak verecek bir Kafaoğlu'nu bulacak olan dış dünyanın mali çevrelerinin olumsuz tepkilerini bugünden öngörmek gerek. «Plan» ve «bürokrasi» kelimelerine de özel bir allerji duyan bu çevrelerin tepkileri karşısında tutarlı bir tavır saptamak ve özellikle «ödün verme» ile «başkaldırma» tavırları arasında, geçmişte örnekleri görüldüğü biçimde yalpalamalar yapmamak her halde büyük önem taşıyor.

(Cumhuriyet, 9 Ağustos 1982)

İMF REÇETESİ VE TÜRKİYE

Maliye Bakanı Sayın Kafaoğlu'nun uzun süreden beri sözünü ettiği «ara modeller»in açıklanması, İMF ve Dünya Bankası toplantıları sonrasına kaldı. Anlaşılan, özellikle İMF'nin bu ara modeller üzerinde ne düşündüğü ayrıntılarıyla öğrenilmeden bunların uygulamaya konması göze alınamıyor; piyasadaki durgunluk ve beklentiyi sona erdirmeyi amaçlayan önlemler paketi ancak İMF'nin onayı alınarak yada İMF ile pazarlık yapılarak açılabilir. Hürriyet gazetesinin bir haberine göre «Türkiye'ye yanlış reçete vermişiz» diye itirafta bulunan İMF uzmanları inşallah bu kez doğru reçete verirler de sonra başları ağrımaz.

İMF reçetelerine Türkiye kadar «kayatsız—şartsız» uyan

ikinci bir ülke olup olmadığı tartışılarsun, bu reçetelerin temel niteliğine, son İMF raporunun ışığında bir kez daha bakmakta yarar var.

İMF'nin bugünlerde yapılmakta olan yıllık toplantılarına sunulmak üzere hazırlanan son raporunda enflasyonla savaşımın başarılı sonuçlar verdiği ve başlıca sanayileşmiş ülkelerde 1979 petrol şoku sonrasında yüzde 14'e kadar yükselmiş olan ortalama enflasyon oranının 1982'nin ilk üç ayında yüzde 5'e indirildiği belirtiliyor. Ancak hemen tüm dünyada üretimin ve ticaretin gerilemesi, buna karşılık işsizliğin görülmedik boyutlara varması pahasına sağlanan bu başarının tahlili yapılırken enflasyonun gerilemesinde öncelikle petrol ve temel hammadde fiyatlarındaki gerilemenin etken olduğu kaydediliyor.

İMF raporunun burada vurgulamak istediği olgu şu cümlelerde somutlaşıyor: *«Temel üretim maliyetleri ve özellikle ücretlerin artış hızında gözlenen yavaşlama, nihai fiyatlardaki yavaşlamanın altında kalmıştır. Temel maliyetler ve ücretlerdeki artış hızını daha da düşürmek için kısıtlayıcı para—maliye politikalarının ısrarla sürdürülmesi şarttır.»*

İMF ve OECD gibi kuruluşlarca üç yıldan beri savunulan daraltıcı *«enflasyonla savaşım»* politikalarının temel mantığı böylelikle bir kez daha ortaya konmuş oluyor. Bu mantık özetle şu; enflasyonun kökünü kazımak için önce ücretleri geriletmek gerek. Bu ise sendikaların etkinliğini azaltmayı, direnme gücünü kırmayı gerektiriyor. Daraltıcı politikalar sonucunda işsizlik dayanılmaz boyutlara varırsa sendikalar üzerindeki baskılar da artar, işsizlikten gözü yılan işçi sınıfı daha düşük ücret artışlarına ve gerçek gelirlinin düşmesine razı olur. Ücret artışlarının gerilemesi ise bir yandan düşük ücret düzeyinde istihdamı teşvik ederken diğer yandan kârlılığı artan sermaye sahiplerini yeni yatırımlara özendirir. Böylece uzun vadede hem enflasyon, hem de büyüme ve işsizlik sorunlarına çözüm bulunmuş olur.

Sungur Savran'ın geçen hafta Cumhuriyet'te yayınlanan Fransa ile ilgili yazı dizisinde belirttiği gibi kapitalist toplumda bunalım döneminde hem sermayenin kârını hem de çalışanların ücretlerini aynı anda artırmanın olanaksızlığı, İMF ve OECD gibi kuruluşların bunalımdan çıkış yolunu gerçek ücretlerin düşürülmesinde aramasına neden oluyor.

Bu reçetelerin ekonomik açıdan geçerlilik derecesi ve en kökleşmiş demokrasilerde bile siyasal yapıyı zorlama olasılığı tüm dünyada tartışılırken, Türkiye gibi iç pazara çok büyük ölçüde bağımlı bir ekonomik yapıya ve kendine özgü siyasal sorunlara sahip bir ülkede bu tartışmanın herhalde daha da yoğun biçimde yapılmasında yarar var. Türkiye'de karar alma mevkiinde olanların bir yandan sendikal faaliyetleri ve ücret artışlarını sınırlayacak anayasal—kurumsal düzenlemelere yönelirken diğer yandan İMF'nin doğru—yanlış reçetelerine kayıtsız—şartsız uymanın bedelini iyi hesap etmeleri gerekiyor.

(Cumhuriyet, 6 Eylül 1982)

FIRTINALI DÜNYADA DÜŞÜNME ZAMANI

İşçileri düşük ücret artışına razı ederek enflasyonu bünyelerinden atma hevesine kapılan ve bu amaçla daraltıcı para - maliye politikalarına sarılan sanayileşmiş OECD ülkeleri, belki de son yarım yüzyılın en uzun ekonomik durgunluk dönemini yaşıyorlar. Büyük boyutlara varan üretim kayıpları, iflâsın eşiğine gelen dev firmalar, kapanan fabrikalar, 30 milyona yaklaşan işsiz sayısı hep bu tablonun parçaları.

Dünya ekonomisinin «iki lokomotif» olarak adlandırılan Japonya ve F. Almanya'da ekonomik sorunlar giderek öne çıkıyor. Japon Başbakanı azalan vergi gelirlerinden ve «görülmemiş ciddiyette bir mali bunalımdan» söz

ederken, kapanan firma sayısının her geçen gün yeni rekorlar kırdığı F. Almanya'da ekonomi politikası konusundaki anlaşmazlıklar, sonunda 13 yıllık koalisyonu çatlatmış bulunuyor.

İflas eden firma sayısının haftada 700'e çıktığı ABD'de Kasım başında yapılacak Kongre seçimleri öncesinde Başkan Reagan'ı en çok düşündüren konu, başlangıçta mucizeler vaadeden «*Reaganomi*»nin bugün geldiği nokta. Sıkı para politikasıyla gevşek maliye politikasının tırmandırdığı faizlerin ABD ve dünya ekonomisini ne hale getirdiği meydanda. Başkan Reagan, 10 milyon işsiz ve bir o kadar da işini kaybetme tehdidi altında yaşayan Amerikalının oy sandığındaki tepkilerini kaygıyla bekliyor.

Fransa'da sosyalist iktidarın kamu harcamaları ve ücretlerde biraz cömert davranarak giriştiği «*ekonomiyi canlandırma*» denemesi büyük ölçüde «*kemer sıkma*»ya dönüşle sonuçlanmış bulunuyor. Yunanistan'da Papandreu yönetimi ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya.

Lâtin Amerika ülkeleri bir başka âlem. Dış borçlarını ödemekte zorluk çeken Meksika, Brezilya, Arjantin gibi ülkelerin bir «*dış borç OPEC'i*» kurarak uluslararası bankaların karşısına çıkmalarından söz edilirken ekonomide her yol deneniyor. Meksika, sonunda bankaları devletleştirirken Brezilya'da Celso Furtado gibi radikal iktisatçıların yeniden sesi duyuluyor. Arjantin'de enflasyon ayda yüzde 15 gibi korkunç boyutlara varırken muhalefet grupları, sendikalarla işbirliğine yanaşmayacak bir yönetimin enflasyonu denetleyemeyeceğini söylüyor. Ekonomik çıkmazdaki Bolivya'da sivil yönetime geçiş hazırlıkları hızlandırılıyor.

Yaşamakla ölmek arasında bocalayan en yoksul ülkelerin durumunu ve Doğu bloku ülkelerinin ekonomik sorunlarını, Sovyetler'in dev tahıl açığını, Polonya'nın çıkmazını, Romanya'nın borç kamburunu hep biliyoruz. OPEC sultanlarının ödemeler dengesi açıklarıyla karşılaşma olasılıkları da 1980'li yılların ilginç sürprizlerinden biri olacağı benziyor.

Daralan dünya ticaretinde pay kapma savaşımı şiddetlenirken tırmanan korumacılık eğilimlerini, para piyasalarının belirsizliğini ve dünya bankalarının büyüyen riskleriyle çatılan kaşlarını da hesaba kattığımızda herhalde ortaya pek iç açıcı bir tablo çıkmıyor.

Bu tablonun bir köşesinde de, içe dönük ekonomisini çok elverişsiz dünya konjonktüründe dışa açmaya çabala-yan ve bu çabaları Batı'nın sermaye çevrelerinde büyük takdirle karşılanan bir Türkiye var. İhracatını bu elverişsiz koşullarda bile iki yılda yüzde 100 artırmayı başaran bir Türkiye.

Ne var ki Türkiye için büyük tehlike de belki şu son iki yılın özel politik rejim koşullarında sağlanmış kısmî başarısında yatıyor. Bir yandan iç pazar daralır, sanayiın stokları artar, özel firma ve bankalar devlet yardımına avuç açarken, diğer yandan da çeşitli halk kesimlerinin gerileyen gerçek geliri gelecekteki gerilimlerin tohumlarını atarken; yalnızca artan ihracata, bir ölçüde frenlenen enflasyona ve yabancı sermaye odaklarının övgülerine bakarak, «tek doğru yol»u bulduğumuz izlenimine kapılırsak korkarım ki ciddi bir yanılgıya düşmüş oluruz.

Hazır reçetelerin hemen her türünün fiyasko verdiği günümüz dünyasında, üretim güçlerinin gelişimini kısırlaştırarak modellere saplanıp kalmadan bu güçleri gürbüzleştirerek çözümler için arayışı sürdürmek herhalde Türkiye'nin de hakkı olmalı.

(Cumhuriyet, 20 Eylül 1982)

«SIKI PARA»NIN MUMU SEÇİME KADAR YANAR

ABD'de 2 kasımda yapılacak Kongre seçimleri öncesinde Başkan Reagan güç durumunda. Newsweek dergisinin yaptığı bir anketin sonuçlarına göre seçmenlerin yüzde 56'sı

Başkan Reagan'ın izlediği ekonomi politikalarının ülkede ekonomik koşulları kötüye götürdüğüne inanıyor; seçmenlerin yüzde 51'i Başkan Reagan'ın ekonomi politikalarının gelecekte de başarılı sonuçlar veremeyeceğini savunan Demokratlar'ın görüşüne katılıyor ve genel olarak Başkan Reagan'ın izlediği politikaları onaylamayanların oranı 1981 ağustosunda yalnızca yüzde 25 iken, 1982 eylülünde yüzde 51'e çıkmış bulunuyor.

Bu anketin sonuçları, Başkan Reagan'ın daha iki yıl önce alkış yağmuruna tutulan ve «*Reaganomi*» adıyla yüceltilmek istenen ekonomi politikalarının, seçimler öncesinde Başkan'ın en büyük başağrısı haline geldiğini gösteriyor. İşsiz sayısının 11 milyonu aştığı, işsizlik oranının 42 yıldan beri ilk kez yüzde 10'un üstüne çıktığı gelir dağılımının hızla bozulduğu, sanai üretimin son 14 ayın 12'sinde gerileme gösterdiği bir ülkede seçmenlerin, izlenen ekonomi politikasını oylarıyla mahkûm etmeye hazırlanmaları Başkan'ı kuşkusuz ki çok tedirgin ediyor. Başkan ve çevresi, bu seçimler sonucunda Kongre'deki Cumhuriyetçi çoğunluğu kaybetmeleri halinde bu ekonomi politikalarını sürdürme olanağını tümüyle kaybedebileceklerini düşünüyorlar.

Seçmenlerin baskısı zaten şimdiden izlenen politikaların sulandırılmasını ve «*Friedman İncili*»nden alınan «*sıkı para*» faslından vazgeçilmesini gündeme getirmiş bulunuyor. Federal Rezerv Bankasının katılığıyla ünlü Başkanı Paul Volcker, para musluğu önünde nöbet tutmaktan vazgeçtiklerini ve faiz oranlarını düşürmek için para arzında belirlenen limitlerin aşılmasına göz yumacaklarını açıklamak zorunda kalıyor. Başkan Reagan, ekonomi politikasında birinci önceliğin bundan böyle enflasyonla mücadeleyle değil işsizlikle mücadeleye verileceğini vurgulamak için hiç bir fırsatı kaçırmıyor. Maliye Bakanı Donald Regan, parasal göstergeleri yakından izlemenin eski önemini kaybettiği görüşünü savunmak zorunda kalıyor.

Reagan yönetiminin seçimler öncesinde büyük bir te-

lâşa kapılarak iki yıldan beri hararetle savunduğu ekonomi politikalarından geri çark etmek zorunda kalması ve topduma giydirmeye çalıştığı dar elbiseyi kendi elleriyle orasından burasından yırtarak genişletmeye çabalaması herhalde çok önemli bir gerçeği gösteriyor; 19 yüzyıl kapitalizmine geri dönüşün rüyasını gören Friedman gibilerinin önerdiği reçetelerin 20 yüzyılın demokratik toplumlarında başarı şansının çok zayıf olduğunu ortaya koyuyor.

Demokrasıyla yönetilen, demokratik denetimin işlediği ülkelerde «*sıkı para*» politikasıyla talebi sınırlayıp, enflasyonu dizginlemek uğruna çok yüksek oranlı işsizliğe göz yummak; ve işçi sınıfını işsizlik kâbusuyla korkutarak düşük ücret artışlarına razı etmek formülünü başarıya ulaştırmak için çoğu kez bir seçim dönemi yetmiyor. Yatırım yapacağı varsayılan varlıklı bir azınlığı kayıran, gelir dağılımını bozan ve büyük çoğunluğun -en azından bir süre aleyhine işleyen bu politikaların «*kendi içinde tutarlı*» olması yetmiyor. Toplum bu politikaları benimsemezse o zaman seçim tarihleriyle bağlantılı olarak bu politikaları sulandırmak ve belki de bozmak zorunlu hale gelebiliyor.

Kendi içlerinde ne denli tutarlı ve uygulanabilir oldukları da kuşkusuz tartışılacak olan bu tür ekonomi politikalarını «*anayasa buruğu*» haline getirmeye çalışanların öncelikle bu gerçek üzerinde önemle durmaları ve düşünmeleri zorunlu. Tabii demokrasi konusunda samimi iseler.

(Cumhuriyet, 18 Ekim 1982)

ZAMLARIN FAZİLETİ VE DEMOKRASİ

Geçtiğimiz hafta 'Türkiye'de 24 Ocak 1980'den beri benzeri pek görülmemiş bir zam furyası yaşandı. Petrol ürünlerine yapılan yüksek oranlı zammı pek çok diğer mal ve hizmete gelen zamlar izledi. Önümüzdeki günler ve haf-

tararın yeni zamları beraberinde getirmesi de kaçınılmaz görünüyor.

Hemen her Türk vatandaşının yaşantısını yakından etkileyecek olan bu zamlar konusunda karar alma noktasındaki tarafından yapılan yorumlar da en az zamlar kadar kaygı vericiydi. Söz konusu yetkililere göre bu zamlara zam bile denmezdi, bunlar iyi zamlardı, bu zamları yapmaktan başka çare yoktu.

Bir kere bu zamlara zam denip denmeyeceğini anlamak için «*sıradan Türk vatandaşı*» olmak yeterliydi. Hele ücretiyle ya da maaşıyla geçinmek zorunda olan Türk vatandaşları için otobüse, minibüse, dolmuşa daha pahalı binmenin, elektriğe daha fazla para ödemenin, kömürü ya da tüpgazı daha pahalıya almanın, pek çok zorunlu gıda maddesini daha pahalıya yemenin ne anlama geleceğini anlamak hiç de alim olmayı gerektirmiyordu. Halkın büyük çoğunluğu için bu zamlar bal gibi, daha doğrusu zehir gibi zamdı.

Bu zamların başta ücretliler olmak üzere yaygın halk kesimlerinin satın alma gücünü bir kez daha geriletmesi kaçınılmazdı. Ücretliler kesiminin satın alma güçlerindeki bu gerilemeyi giderecek ölçüde ücret zamları sağlamaları da bugünkü ortamda olası görünmüyordu.

O halde bu zamlar kimin için «*iyi*» idi? Neden zorunlu-
luydu?

Yetkililerin ifadesine göre bu zamlar ekonominin sağlığı açısından «*iyi*» ve «*zorunlu*» idi. *Ekonominin sağlığı* da eninde sonunda halkı ilgilendirdiğinden bu zamlar halk için de iyi olmalıydı.

Bu noktada bir kez daha durup düşünmek gerekiyor. Acaba bol ve ucuz üretimin bir türlü sağlanamadığı bir ekonomide temel mallara büyükçe oranlarda zam yapılması sağlık işareti mi, yoksa sağlıksızlık belirtisi mi? Maliyet enflasyonu iddialarını yaygınlaştığı bir ortamda yapılan bu zamlarla enflasyon tedavi mi edilir, yoksa azar mı?

Ekonominin «sağlığa» kavuşması sıradan vatandaşın cebini olumsuz yönde etkilemeye devam edecek ve vatandaşın her gün yeni özveriler istenecekse vatandaş için ekonominin «sağlığa» kavuşması ne anlam taşır? Vatandaş «yeter artık, biraz da benim ekonomim sağlığa kavuşsun» demez mi?

Demokrasiye geçiş döneminde özellikle bu son soru büyük önem kazanıyor. Son yıllarda ülke ekonomisinin «sağlığı» için kendi kişisel ekonomilerinden özveride bulunmak zorunda bırakılan çeşitli toplum kesimleri artık kendi ceplerini olumlu yönde etkileyecek, satın alma olanaklarını artıracak haberlere susamış durumdadılar.

Bu aslında son derece doğal bir tepki ve bekleyiş. Monetarist «Kemer sıkma» politikalarının uygulandığı hemen her demokratik ülkede bu politikaları uygulayan iktidarların seçim şansı gölgeleniyor. Seçmenin sabrı, söz konusu politikaların «başarısı» için gerekli olduğu söylenen süreyi beklemeye yetmiyor. Bir-iki yıl özveride bulunan seçmen ondan sonra artık kendi ekonomisini, kendi cebini olumlu yönde etkileyecek sonuç istiyor. Başkan Reagan'ın son seçim yenilgisi bu konuda en taze örneği oluşturuyor.

Türkiye'de seçmenin isteklerinin siyaset alanına yansıdığı, gerçekten «temsil» niteliği olan bir demokrasi kurulacaksa bu faktörü mutlaka dikkate almak gerekli. Ekonominin genel sağlığı ile çeşitli toplum kesimlerinin ekonomik beklentileri arasındaki dengeye çok daha fazla önem vermek gerekli. Halktan özveri istenecekse bunun ne amaçla istendiğini ve çeşitli kesimler arasında nasıl paylaşılacağını halka çok açık biçimde ve içtenlikle anlatmak gerekli.

Geniş toplum kesimlerinden «ekonominin sağlığı» için sürekli özveri istenirken şahıs ya da aile şirketlerini kurmak için milyarların harcadığı bir ekonomik yaklaşımı, temsili demokrasi ortamında savunmak ve sürdürmek herhalde kolay değil.

(Cumhuriyet, 29 Kasım 1982)

DÜNYA EKONOMİSİ 1983 DÖNEMECİNDE

Serbest piyasanın kerametine inananların 1980'lerin başında pek çok Batı ülkesinde «moda» haline getirdikleri senaryo ne kadar da vaatkardı. Başlıca aracı sıkı para - yüksek faiz olan daraltıcı - monetarist politikalarla enflasyon hastalığı bünyeden atılacak, bir süre yükselecek olan işsizlik işçi sınıflarını düşük ücret artışlarına razı edecek, bundan da yararlanacak olan «hür teşebbüs» daha verimli üretimi sağlayacak yatırımları yapacak, nicedir beklenen «yapısal dönüşümü» gerçekleştirecekti.

Daha üç yıl önce Profesör Milton Friedman'ın ülke ülke dolaşarak faziletini vaaz ettiği bu iyimser senaryonun başlıca Batı ekonomilerini ve onlarla bütünleşme çabası içindeki Üçüncü Dünya ekonomilerini hangi noktaya getirdiği 1982 yılı biterken çok daha açık - seçik görülüyor. «Hür dünya» ekonomisinin bugünkü tablosunda gerileyen enflasyon dışında hiç bir parlak nokta yok. Karanlık noktalar ise pek çok. Başlıcalarını sayarsak:

● İşsiz sayıları ve işsizlik oranları her ay yeni rekorlar kırıyor ve bu gidişin sürmesi bekleniyor.

● Sınai üretimde bazı ülkeler üç-dört yıl öncesinin, İngiltere gibi bazıları ise onbeş yıl öncesinin rakamlarına gerilerken atıl duran kapasitelerin yol açtığı üretim kayıpları trilyonlarla ölçülüyor.

● Beklenen yapı değişimini gerçekleştirmekte yetersiz kalan «hür teşebbüs»ün bir daralma psikozu içine girerek İngiltere gibi talebin artma eğilimi gösterdiği ülkelerde bile üretimi ve yatırımları düşünmediği, fırsattan yararlanarak stok eritmeye çalıştığı görülüyor.

● Dünya ticaretinde meydana gelen daralma çok taraflı bir ticaret savaşını gündeme getirirken pek çok ülkede korumacı politikaların savunucuları artıyor.

● Bol keseden borçlanmış olan Üçüncü Dünya ülkeleriyle bazı dev şirketlerin bozulan dünya konjonktüründe

bu borçları, hatta faizlerini geri ödeyemez duruma düşmeleri uluslararası banka sistemini çok ciddi bir bunalımın içine itmiş bulunuyor.

Bu karanlık tablo karşısında «biraz daha dayanalım, düze çıkacağız» diyenler, «şu işçi sınıfının burnunu iyice sürtüp işsizliğin ancak düşük ücretle önlenebileceğini kafasına sokmadan bu işten vazgeçmeyelim» görüşünü savunanlar da var. Ancak çeşitli ülkelerde karar alma noktasında bulunanlar, «birakalım yapsınlar» mantığıyla sorunların üstesinden gelinemeyeceğini her geçen gün daha iyi kavıyorlar. «Uluslararası düzeyde ortak önlem» çağrıları da işte bu ortamda gündeme geliyor.

< Dünya ekonomisini «savaş sonrasında en derin bunalımı»ndan çıkarmak için başrolü ABD'nin oynaması gerektiğini de hemen herkes kabul ediyor. Durumun bu noktaya gelmesinde en büyük sorumluluk payını taşıyan ABD'nin bunalımdan çıkışta da başrolü oynaması zorunlu görünüyor. OECD ülkeleri toplam GSMH'sının yaklaşık % 40'ını tek başına sağlayan ABD'nin faiz oranlarını düşük tutarak (1) kendi ekonomisini canlandırması, (2) Üçüncü Dünya ülkelerinin dış borç faiz yükünün hafiflemesine imkân vermesi, (3) Avrupa ülkelerinin de faiz oranlarını düşürerek durgunluğu aşmalarına fırsat yaratması, (4) Aşırı değerlenmiş doların değer kaybına razı olarak dünya ticaretinde denge sağlamayı kolaylaştırması isteniyor. ABD faiz oranlarının düşük tutulması için ise ABD bütçe açıklarının sınırlanması gerekiyor. Ayrıca ABD'nin Meksika ve Brezilya gibi ülkelere geniş çapta mali destek sağlayarak bankaları bir ölçüde rahatlatması bekleniyor.

Dünya kamuoyunun ve ABD Kongresi'nin baskısı altındaki Başkan Reagan, «Reagonomi»den çark ederek bu önlemlere yöneldiği takdirde 1983 yılında dünya ekonomisinde ve ticaretinde biraz canlanma, dolarda düşüş ve altında yükseliş olası görünüyor.

(Cumhuriyet, 27 Aralık 1982)

HAYAT STANDARDI

Bir ekonomide başarıyı, bir toplumda refahı ölçmek için «*hayat standardı*» kavramı kadar anlamlı ve kapsamlı ikinci bir kavram bulmak zor. Büyüme hızı, enflasyon oranı, ödemeler dengesi gibi göstergeler, kuşkusuz önemli ama, alınan önlemler, uygulanan ekonomi politikaları, sonuçta toplumdaki çoğunluğun hayat standardını yükseltmemişse bu önlemlere, bu politikalara «*başarılı*» demek olanaksız. Demokratik ülkelerde halkın hayat standardını yükseltmeyi başaramayan yönetimler çoğu kez bir seçim döneminden fazla dayanamıyorlar, hayat standardı yerinde sayan ya da gerileyen seçmen çoğunluğu böylesi yönetimleri oylarıyla görevden uzaklaştırıyorlar.

«*Hayat standardı*» önemli olduğu kadar tanımlanması da zor bir kavram. Batı ülkelerinde bu kavramı herkesin üzerinde anlaştığı bir tanıma kavuşturma ve yaşam düzeyini sağlıklı biçimde ölçmeye yarayacak bir araç haline getirme çalışmaları sürüyor. Ancak bugün varılan aşamada da «*hayat standardı*»nın ne olduğu ve nasıl ölçülmesi gerektiği konusunda oldukça yaygın bir fikir birliği var. Bir ferdin, bir ailenin, bir toplumun hayat standardının yükselmesi o kişi, aile ya da toplumun gelir düzeyinin ve buna bağlı olarak yaşam düzeyinin yükselmesiyle sıkı sıkıya bağlantılı. Yani hayat standardının yükselmesi için parasal gelirin artması yeterli değil; bu gelirle satın alınabilecek mal ve hizmetlerin de artması, maddi olanaklar açısından daha iyi bir yaşam sağlanması gerekli, hayat standardının yükselmiş sayılması için.

«*Hayat standardı*»ndan son haftalarda Türkiye'de de sıkça söz edildi. Özel otomobil, yat, yarış atı sahibi olan; özel hizmetinde aşçı, mürebbiye, kaptan, pilot kullanan; çocuklarını yurt dışında okutan beyannameli yükümlülerin «*hayat standardı*» esasına göre vergilendirilmesine cesaretle karşı çıkanlar oldu. Bu cesur eleştirilenlere göre, bu tür yü-

kümlüler Türkiye'de «orta sınıf»ı temsil etmekteydi ve bu «orta sınıf»ın hayat standardıyla oynanması sakıncalıydı.

Bu cesur eleştirilenlerin ücret ve maaşla geçinenlerin hayat standartlarıyla da ilgileneceklerini umarak kendilerine bu konuda son gelişmelerin aklımıza getirdiği birkaç noktayı anımsatmakta yarar görüyoruz.

● Ücret ve maaşla geçinenlerin gerçek gelirleri ve dolaşısıyla hayat standartları, 1979'dan bu yana sürekli düşüyor. Oktay Varher'in *Bilim ve Sanat* tergisinin ocak 1983 sayısında yayınlanan bir araştırmasına göre, ücret ve maaşlıların milli gelirdeki payları 1975'de yüzde 30.7'den 1979'da yüzde 26,8'e, 1980'de yüzde 19.4'e, 1981'de yüzde 16.2'ye gerilemiş. Oysa 1970'de faal nüfusun yüzde 23.6'sını oluşturan ücret ve maaşlıların faal nüfustaki oranı 1980'de yüzde 31.7'ye yükselmiş. Bu bulguların açıkça gösterdiği gibi 1978'den sonra azgın enflasyonun törpülemeye başladığı ücret ve maaşlıların gerçek gelirleri, anti-enflasyonist politikaların gündeme geldiği 1980'den sonra da gerilemeye ve bu kesimlerin hayat standardı düşmeye devam etmiş.

● 1982 yılında ücret ve maaşlılar için hayat standardının yükselmediği ücret - maaş artışı rakamlarıyla enflasyon rakamları karşılaştırıldığında ortaya çıkıyor. Geçinme endekslerine göre ortalama enflasyonun yüzde 30 - 35 arasında dolaştığı 1982 yılında ortalama ücret artışlarının yüzde 25 dolayında kaldığı biliniyor.

● 1983 yılı için belirlenen maaş ve ücret artışı oranlarının 1983 enflasyonu ile ne ölçüde başedebileceği de tartışma konusu. İç pazarın biraz olsun canlandırılmasının kaçınılmaz görüldüğü bir seçim yılında enflasyonun gene yüzde 30 dolayında gerçekleşmesi beklenirken, maaş ve ücretlerin en fazla yüzde 30 artmasının kararlaştırılması 1983'de de ücret ve maaşlılar için hayat standardı artışının bir hayal olduğunu gösteriyor.

● Ücretlilere günlük yemek parası olarak 100 lira, aylık çocuk parası olarak 200 liranın uygun görülmesi ise ücretli

kesim için öngörülen hayat standardı konusunda oldukça iyi bir fikir veriyor. Bilindiği gibi 100 lirayla iki tost bir ayran, 200 lirayla kalınlığına göre bir ya da ik defter alınabiliyor.

● Bir de verilen parayla alınan malların, hizmetlerin kalitesi söz konusu. Binaların çöktüğü, tüpgazların patladığı, pek çok malın bozuk ve hileli çıktığı bir piyasada tüketicinin parasının karşılığını alması ve hayat standardını yükseltmesi hiç de kolay görünmüyor. Bu olgunun acısını da gene pazarlık gücü en zayıf olan maaş ve ücretliler çekiyor.

(Cumhuriyet, 10 Ocak 1982)

BATI'NIN BÜYÜK SENARYOSU

Sanayileşmiş Batı toplumlarının 2. Dünya Savaşı cehenneminden çıktıktan sonra yaşadıkları «altın çağ» 1970'lerin başında noktalandı. Son on yılda yaşanan ekonomik çalkantılar ve şoklar ise «refah devleti»nin sürekliliğine artık iyice inanmaya başlamış olan Batılı insan için bir dizi düş kırıklığını beraberinde getirdi. Büyüme hızları düşerken, işsizlik savaş öncesi yıllardan beri görülmemiş boyutlara vardı, «refah devleti»nin geleceği tartışılmaya başlandı.

Son on yılda Batı toplumlarını sarsan ekonomik çalkantılar aslında birbiriyle içiçe geçmiş üç temel olgudan kaynaklanıyordu. Bunlar sırayla: (1) Çoğu, Batı'nın eski sömürgeleri olan 3. Dünya ülkelerinin başta petrol olmak üzere ellerindeki hammadde kaynaklarını daha iyi değerlendirmeye girişmeleri; (2) Sanayileşme yolunda aşama yapmış olan 3. Dünya ülkelerinin bazı klâsik sanayi kollarında Batı'ya rakip olabilecek duruma gelmeleri; (3) Batı'da 2. Dünya Savaşı sonrasında güç kazanan sendikalaşma hareketinin ücretlerdeki esnekliği azaltıcı ve sermaye birikimini sınırlayıcı bir etken olarak ortaya çıkmasıydı.

Dünya petrol üretimine egemen olan az sayıdaki ülke-

nin özellikle 1972'den sonra toplu pazarlık güçlerinin farkına vararak petrol fiyatını hızla artırmaları Batı toplumlarını sarsan gelişmelerin başlangıcı oldu. 1972-1974 arasında sanayileşmiş ülkelerce üretilen sanayi mallarının ticaret hadleri, petrol ve diğer hammaddeler karşısında % 50 dolayında geriledi. Bu olgu, sanayileşmiş ülkelerde sermaye ve emek kesimleri arasında bölüşülecek pastanın küçülmesi anlamına geliyordu. Sendikaların gücü nedeniyle gerçek ücretlerin geriletilmesi mümkün olmayınca ve üretimde önemli verimlilik artışları da sağlanamayınca sermayenin payının ve kârlılığının azalması kaçınılmaz bir seçenek olarak gündeme geliyordu.

Sanayileşmiş Batı ülkelerinin bu noktada buldukları ilk çözüm ürettikleri sanayi mallarının fiyatlarını artırarak petrol ve diğer hammaddeler karşısında satınalma güçlerini korumak, yani enflasyon ihraç ederek durumu kurtarmaktı. Bu çözümde zararlı çıkanlar ise ihraç ettikleri hammadde fiyatlarını artırma güçleri sınırlı olduğu halde pahalı petrol ithal etmek durumunda olan 3. Dünya ülkeleriydi.

Ne var ki Batı'nın bu yöntemle kendini toparlama çabaları fazla uzun ömürlü olamadı. 1979'da gündeme gelen «ikinci petrol şoku» Batı'nın bulduğu bu ara çözümün sürekliliği bir çözüm olamayacağını gösterdi. Batı bu kez kendi bünyesini de derinden etkileyecek ve Batı'yı OPEC'in oyuncu olmaktan kesinkes kurtaracak daha kapsamlı ve köklü bir çözümün zorunlu olduğunu kavradı. Yeniden enflasyona yönelerek bunalımı aşmak bu kez çok tehlikeliydi. Bu arada «yeni sanayileşmekte olan ülkeler» diye adlandırılan Güney Kore, Singapur, Brezilya, Meksika ve Türkiye gibi ülkelerin tekstil, demir-çelik ve gemi inşa sanayii gibi klasik sanayi kollarında Batı'nın ciddi rakibi konumuna gelmeleri de Batı'nın kendi sanayi yapısını ileri teknoloji gerektiren alanlara doğru dönüştürmesini giderek güncellenen bir zorunluluk haline getirmişti.

Batı'nın bu tablo karşısında geliştirdiği ve sonuçları bugün alınmaya başlanan stratejik senaryonun ana çizgileri şunlardı:

● Daraltıcı para-maliye politikasıyla bir yandan bünyeye yerleşmiş görünen enflasyon bastırılırken bu politikanın yarattığı yaygın işsizlik, işçi kesiminin pazarlık gücünü kıran bir silah olarak kullanılacaktı. İşsizlik korkusu sendikaları ücret pazarlığında katı tutum izlemekten caydıracak ve bir yandan fiyatlar düşerken diğer yandan gerçek ücretlerin artışı da en azından sınırlandırılmış olacaktı. Böylece sermayenin kârlılık oranının yeniden yükselmesi sağlanacak ve özel kesimin yatırım isteksizliği kısır döngüsü kırılabilecekti. İşsizliği büyük boyutlara vardıktan sonra geriletebilecek olan da bu yatırımlar olacaktı.

● Bu süreç içinde 3. Dünya ülkelerinin rekabetine açık klasik sanayi kollarının giderek tasfiyesi de gündeme gelebilecek, bunların tasfiyesiyle serbest kalacak işgücü yeni sanayi ve hizmetlerde istihdam edilecekti.

● Belli bir süreyle düşük büyüme hızlarına katlanılmasını öngören bu senaryo, sanayileşmiş ülkelerin enerji talebini önemli ölçüde düşürecekti. Buna paralel olarak OPEC dışı petrol kaynaklarının ve alternatif enerji olanaklarının devreye sokulması da Batı'nın OPEC'e bağımlılığını azaltacak ve petrolün gerçek fiyatında düşme sağlanabilecekti.

● Senaryonun son aşamasında ise, önceki aşamalarda amaçlanan hedeflere varılması koşuluyla, yavaş yavaş genişletici politikalara geçilebilecek ve enflasyonsuz büyümeye sağlıklı sermaye birikimi koşulları yeniden yaratılabilecekti.

Bu çok iddialı senaryonun sancılı ve zahmetli bir uygulama gerektirdiği açıktı. Bu süreç içinde çeşitli ülkelerde iktidarların gelip gitmesi, sıkıntıların bunalım noktasına yaklaşması da kaçınılmaz görünüyordu. Ayrıca sanayide yapı değişiminin kolay olmadığı, artan korumacılık eğilimlerinin ortaya yeni güçlükler çıkarttığı, 3. Dünya'nın dev boyutlara varan borç yüklerinin Batı için azımsanamayacak bir sorun haline geldiği de gerçektir.

Bütün bu olumsuz ara sonuçlarına karşın çizilen senar-

yonun başarısız olduğunu söylemek mümkün değildi. Pek çok Batı ülkesinde sendikaların tutumlarında yumuşama eğilimleri başlamıştı. Enflasyon cephesinde alınan sonuçlar çoğu ülkede umulandan da iyiydi. Batı'nın OPEC petrolüne talebinin üç yılda % 40'a yakın bir düşüş göstermesi sonunda petrolcileri amansız bir fiyat kırma savaşına itmiş. OPEC'in varlığını tehlikeye düşürmüştü. Ve bu politikaların olumsuz toplumsal sonuçları Batı ülkelerinde istenmeyen patlamalara dönüşmeden genişletici politikaların gündeme getirilmesi söz konusu edilmeye başlanmıştı.

Bugün varılan noktada Batı'nın «tünelin ucunda bir ışık» görmeye başladığı söylenebilir. Ancak uzun tünelin geçilmesinin hiç de kolay olmayacağı ve bu iddialı senaryonun tüm hedeflerine varmak için daha nice zorluklar çekileceği de açıktır.

(Cumhuriyet, 28 Şubat 1983)

